

forrás

SZÉPIRODALOM, SZOCIográfIA, MŰVÉSZET

Ágh István, Buda Ferenc,
Kiss Benedek versei

Életműinterjú Utassy Józseffel

Kontra Ferenc, Juhász Tibor,
Nyerges Gábor Ádám prózája

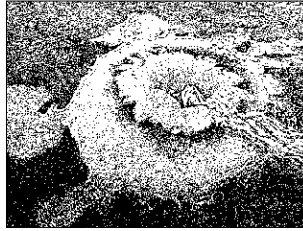
Interjú Apáti-Tóth Sándorral
Tóth István fotói

2018

MÁRCIUS

forrás

50. ÉVFOLYAM 2018. 3. SZÁM

Ágh István	3	Nagyfeszültségű némaság; Farkasrét (versek)
Buda Ferenc	6	Rémálom; (Töredék I.); (Töredék II.); Hol a...; Dünnögő; Haszon lesz – majd (versek)
Kontra Ferenc	8	Lánc
Kiss Benedek	13	Talán összejt voltunk; Esőben merengő; Az ajándék ősz; Hol a titok? (versek)
Markó Béla	16	Komédia; Sötétítő; Az idő széthull; Belül van minden (versek)
Juhász Tibor	19	Lyukóvölgy
Nyerges Gábor Ádám	25	Detonációközeli állapot

***	31	Rejtvényfejtés (<i>Kabdebó Lóránt életműinterjúja Utassy Józseffel 1985-ből</i>)
***	76	„Csodákra voltak képesek...” (<i>Tóth Istvánról Apáti-Tóth Sándorral beszélget Rigó Róbert</i>)
***	100	„Őrizgetem, mert érték” (<i>Romsicsné Balogh Máriával és Tóth Ferencnével Sági Norberta beszélget</i>)
Novák László Ferenc	107	Vadállomány, vadászat a Három Városban
Fekete J. József	123	Ragyogó pusztulás (<i>A kortárs osztrák irodalom antológiája</i>)
		Tóth István fotói

forrás

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYOIRAT •
Megjelenik havonként • Főszerkesztő: Füzi László • Kecskemét Megyei Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata •
 Kiadja a Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.;
 Felelős kiadó: Füzi László • **A szerkesztőség címe:** 6000 Kecskemét, Kápolna u. 11.; **Telefonszáma: 76/482-223;** Honlapcím: www.forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@mail.datanet.hu • Tördelés: VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@fibermail.hu •
 Nyomdai kivitelezés: Print2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.; Tel.: 501-240; Felelős vezető: Szakálas Tibor

A szerkesztőség tagjai: **Buda Ferenc** (főmunkatárs), **Füzi Péter**, **Pál-Kovács Sándor Attila**, **Pintér Lajos** (szerkesztő), **Bosznay Ágnes** (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben közreműködnek: **Bahget Iskander**, **Dobozi Eszter**, **Komáromi Attila** • Szerkesztőségi órák munkanapokon 10–12 óra között. • A borítón Benes József Forrás című munkája • A borítót és a tipográfiát tervezte: Zalatnai Pál • Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza! Terjeszti a Lapker Rt. 1097 Budapest, Táblás u. 2. • Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu Belföldi előfizetési díj: 4800,- Ft • Index: 25947 • HU ISSN 0133-056X

Ágh István

Nagyfeszültségű némaság

*Villany helyett, éjfél után
a hold maradt egyetlen lámpa,
ragyog a mindenségen át
sötétségben függő szobámba,
nagyfeszültségű némaság
terheli túl a sűrű csöndet,
könyvek alatt reccsen a polc,
vagy kinn valamit elsütöttek.*

*Már ötven éve gondozok
öt évszázadnyi életművet,
és időrendbe sorolom,
pedig egyetlen művé értek,
s enyéme, mert övék vagyok,
lelket lehelek soraikba,
ha verseiket olvasom,
a teleholdból sütnek vissza.*

*Ahány kötet, annyi halott,
mégis csak virtuális hamvak,
amit a kolumbárium
könyv alakú vedre tartalmaz,
papírányaggá finomult,
titokzatos fénnel sugárzik,
pedig egyszerű, sima tárgy,
látszatra nyomtatott akármí.*

*Volt idő, mikor muzsikált
a vers és zsongott, mint a hársfa,
emlékszem még a könyvbe zárt
magyar költők élő hangjára,
amit fülem hallucinál,
nem szól azon a régi hangon,
amin beszéltünk valaha,
könyörög, jajgat és parancsol.*

Versei közlésével köszöntjük a nyolcvanéves Ágh Istvánt. (A Szerk.)

*S hogy könyveim alatt a fa
megreccsent a mázsás tehertől,
azonnal csöndben is maradt,
mint miután még nehezebb jön,
már attól tartok leszakad,
és az egész magyar költészet
rám dől és magával sodor,
villámlással és mennydörgéssel*

Farkasrét

*Ugyanazon az úton,
ahol eddig is jártam,
talán még nem utolszor
télben, tavaszban, nyárban,*

*és most az őszben éppen,
a sír még mindig ott van,
csupán saját személyem
nem az már, aki voltam,*

*a holtak sem változtak,
mióta idejárom,
annyi időt és talpat
koptattam már utánuk,*

*raktam a sárra, hóra
lábbal nyomott pecsétet,
ha valaki nyomozna,
igazolja, hogy élek,*

*most is azon az úton,
novemberi avarban,
ami fölülről hullott,
lent már arasznyi vastag,*

*szél szórta szét a földön,
eső préselte össze,
lassú lépéseimtől
rátapadt a göröngyre,*

könyörgő hangon sóhajt,
valami roppan közte,
csigaház vagy letört gally,
itt sípcsont is lehetne!

a fák aranyba foglalt
lombjukat nem bírták már,
tetejük kékké ritkult,
az aljuk egyre sárgább,

kinek idefönt híja,
csak üres helye látszik,
a titkot szaporítva
odalent van, habár nincs,

bennem bujkál száz másik
valaki, bár nem él már,
és mégis kisajátít,
az én hangomon diktál,

mint ahogy az utódok
visznek tovább tudatlan,
százukban szétszóródott
sajátosságaimmal,

megyek a gyertyafüstben,
fehér krizantémszagban,
mert ez az út időtlen,
s visszafordíthatatlan,

egy hosszú gyászmenetben
szülőkkel, unokákkal,
avarba borult őszben,
télben, tavaszban, nyárban.

Buda Ferenc

Rémálom

*Ajtón-ablakon keresztül
özönlenek seregestül
retesz lakat mind leütve
ráismerek legtöbbszörre
hiszen ezek igazából
itt keltek ki a tojásból
ó dehogy is idegenek
írmagjuk is innen ered
és nyüzsögnek egyre többen
fúrnak rágnak minden rögben
rád potyognak jobbról s balról
falvédőről meg a falról
hálót sarjaszt nyúlós nyáluk
van-e undorítóbb náluk?
nyüvek lárvák férgek pondrók
rosszat nemzők jót elrontók
araszolnak pöndörödnek
aranyporban megfürödnek
s jönnek jönnek egyre jönnek
te úristen! hova köpjek!*

(Töredék I.)

*és választani nem lehet
se Napnyugat se Napkelet
csak ez a közties állapot
s marakszunk mint az állatok*

(Töredék II.)

*...de csak bizakodj. Bár előbb vagy utóbb
orvul kilazulhat ott benn a rugód,
nem lesz több kegyes haladék, sem erő,*

*szítál csak fölötted a vércse-idő,
s végül ha leállnak a víg mutatók,
telisző ezüstfonalával a pók.*

Hol a...

*hol a küszöb? hol a tető?
emelkedik egedre nő
ördög kondérján a fedő
beleborzadsz benne mi fő*

Dünnnyögő

*dünnnyögve dúdolsz magadnak
leng üveg nélkül az ablak
ki-be jár rajta a lélek
szabad az útja a szélnek*

*tört üvegcserepen lépdelsz
száz év az életed? félperc?
befogadnak? vagy kitagadnak?
dúdolva dünnnyögsz magadnak*

s leng üveg nélkül az ablak

Haszon lesz – majd

*Mit tagadnám: szégyen rajtam,
hisz hiába voltak hajdan
őseim szorgos parasztok –
nem teremtek, csak fogyasztok.
„Munkám” roppantul hatékony:
hegyé nő a hulladékomb,
s hasztalan kezdeném újra,
földi létem vádtanúja
egy fertelmes, terjedelmes
ökológiai lábnyom.*

Haszon lesz majd a hiányom.

Kontra Ferenc

Lánc

– Most velem jössz!

Úgy sietett előre, mintha lángoló épületből menekülne, vonszolta a kezénél fogva a fiút, mint valami óvodást.

Folyosó, lépcsők, alagsor, az első ajtó, zárható, nincs rajta ablak, szekrények, orvosi eszközök, pillogó neoncsövek a mennyezeten. Innen csak egy ajtó nyílik a boncterembe. Az ajtón vastag üveg és rács van.

– Még sosem jártam itt. Miért hoztál ide?

– Majd elmondom, csak bezárom mögöttünk az ajtót, és a zsebembe teszem a kulcsot. Jobban ismerem ezt az épületet, mint te.

– Ma szokatlanul felpörögtél. Bevetted a gyógyszereidet? – kérdezte gyanakodva a fiú.

– Már nem számít. Ülj ide a székre, innen beláthatsz a kémlelőablakon. Golyóálló üveg van rajta, én csak tudom...

Az asszony bement a boncterembe, és belülről magára zárta az ajtót.

A fiú nem értette, de hamarosan ráeszmélt, hogy őt ide bezárták, egy ablak-talan helyiségbe. Pontosabban az egyetlen ablak az ajtón van. Ma már nem jön ide senki. Az asszony magával vitte a kulcsot, a boncterem felé sem mehet, mert zárva van. Magára zárta az ajtót. A boncteremből úgysem juthatna ki, mert azon sincsen másik ajtó, sem ablak.

– Ne azzal foglalkozz, hogy csapdába kerültél. Perceken belül elmúlik a pánik, túl fogod élni. Nem tart sokáig, amit mondani akarok – próbált szavaival nyugalmat sugallni az asszony.

– De miért így akarod elmondani, és miért itt, ebben a klórszagú, poshadt, lepattant, csempés alagsori teremben? – kérdezte a fiú.

– Van benne valami baljós, persze, ehhez is kell némi érzékenység, de mindennek eljön az ideje. Ezt a helyszínt választottam, majd megérted, hogy miért. Dylan Thomas prózájában is ilyen alakokat ábrázol: a létezőből a lehetőséget is előhívja, elnyomorodott embereiből a szépet, púposból a sudárt, rabokból a szabadot is láttatni próbálja. Egyik figurája úgy szeretkezik, mint a kölyökkutyák, az emberi párválasztás nemessége nélkül. De ugyanakkor a lelke mélyén egy életen át melengeti magában az örök szerelmet, az egyetlen asszonyt – a szerelmet, melyre a regénybeli Thomas úgy áhítozik, s amiről a költő Dylan azt írta, hogy benne érezzük meg a tüzet, mely lánggra lobbantotta a csillagokat.

Egy lánc hevert a boncasztalon, szabályosan feltekerve, mintha odakészítették volna. Felemelte. Volt ebben valami ellentmondás, valami össze nem illő: a moz-

dulatban, a ruhában, a hanghordozásban, amely azt sugallja: „valaki más lettem, nem az vagyok már, akinek megismertél”. Rózsaszín kiskosztümöt viselt bézs csipkeblúzzal. Nem sétálni mentek, nem volt nála a táskája. Jelmezt viselt.

– Szerinted mire használták a láncot?

– Ki tudja, valakit talán a boncasztalhoz kötözték velem, mert nem akarta megenni a spenótfőzeléket – próbált viccelődni a fiú.

– Dehogy. Engem kötözték ide, mert nem tudtam másként elviselni a szülési fájdalmakat. Ez volt az érzéstelenítő.

A fiú egyre feszültebb lett, érezte, hogy az asszonynak most segítségre lenne szüksége, ez a betegség előrehaladott állapota, abban sem volt biztos, hogy felismeri-e egyáltalán; csapdahelyzetbe kerültek mindketten. Erről próbált meggyőződni, amikor ezt kérdezte:

– Miért kell itt ülnöm a széken? Ez olyan morbid! És bámulni befelé, mintha tévét néznék a nappaliban. Miért nem tudunk a szobádban beszélgetni?

– Mert ez már nem beszélgetés. Te meghallgatsz engem, és nemigen szólhatsz közbe, nem is tehetsz semmit. Nyugodj bele! Ha beszélgetnénk, talán meg tudnánk győzni egymást valaminek az ellenkezőjéről, de ez már nem lehetséges. Esetleg kérdezhatsz. Most van rá lehetőséged, többször nem lesz, mert a betegségem fokozatosan az idegenségbe visz – ezen elgondolkodott, és kis idő múltán, amikor újra találkozott a tekintetük, a fiú úgy érezte, hogy most valóban hozzá beszél. – Voltak olyan kérdések a családjukban, amiket egész életemben nem kérdeztem meg. Aztán meg már késő volt. Neked ne maradjon hiányérzeted.

– Ez valami játék?

– Hát persze, a művészet örömteli játék.

– Jó, akkor kérdezek. Miért kellett rajzolnom?

– Nyilvánvaló, nem? Miért kellett megtanulnod beszélni? Buta kérdés, mert arra való az ember. Mert képes elsajátítani nyelveket, és lusta, aki nem teszi. Ha valaki tehetséges valamiben, bontakoztassa ki. Különösen akkor, ha csak egy darab papír kell hozzá. Tehetséges vagy, elismert művész lehetsz.

– Miért éppen én?

– Ki más? Az emberek a sztereotípiában hisznek, hogy meg van írva a sorsunk a csillagokban. Nemcsak a sorsunk, a halálunk, nemcsak a nagy dolgok, hanem a kicsik is, hogy éppen neked kell itt ülnöd és nézned engem. Nemcsak ez van a csillagokban megírva, hanem az előítélet, a gyűlölet, a kirekesztés, a gyilkolás, a férjem balesete is, és ezeket az emberek nem is egyedül követik el, hanem csoportosan, a közös érdek hatalommá fejlődik, ahova tartozni kell. Még akkor is, ha amúgy külön-külön ők maguk is savanyúak és boldogtalanok. Ki ne képzelné magát ítélőszéknak, a választását az ízlés tetejének. Mindenki lenézi a másik bölcselkedését, mert magát hiszi a legbölcsőbbnek. Ez a kiváltság jutott nekem, hogy most kénytelen vagy meghallgatni engem. Látod, a füledbe ragad minden szavam, akkor is, ha nem akarod. Ezért éppen te és éppen én.

– Miért maradtál itt? A nővérednek galériája van. Nekem pedig itt állásom. Ki kérte volna számon rajtad?

– Évekig azzal ébredtem, hogy ma csomagolok, és új életet kezdek. Aztán a reggeli kávé mellett kinéztem az ablakon. Ilyen park sehol a világon nincsen,

a szállodájával, a kórházával, a nyugalmaival, a fényével, a fáival, a vizével, az álmaival, melyek tele vannak dinoszauruszokkal és kentaurusokkal. Elandalított és kényelmessé tett. Mindegy volt már, hol alkotok. A varázslat kertjét terápiás céllal hozták létre, de végül kiüresedett, mint minden illúzió. Nem is arra való, hogy valaki itt élje le az életét. Nem a férjem halála miatt maradtam, hanem a te életed miatt. Odamentem a roncsokhoz, hiába akartak erővel visszatartani. Látni akartam, különben nem hittem volna el, hogy meghalt. Akkor ért a sugárzás. Ne nézz így rám, nem fogsz így leépülni, te akkor már megszülettél. Csak a por-szem került a fogaskerek közé. A paradoxonok mindig a kicsiny és a hatalmas nagy dolgok között dőlnek el. A nagyobb kultúra lenézi a kisebbet, akkor is, ha egynyelvű. A középpont olyan, mint a mágnes, ott akar mindenki tülekedni. Ahogyan a világ legkisebb falujának kocsmáját is Világ Közepének nevezik. A művészt plakátokra feszítik, miközben összekuporodik lelkének legszűkebb zugában, ahol egyedül lehet. Legszívesebben bedugtál volna egy elmeorvosintézetbe, ahol rafinált gyógyszerekkel bamba zombit csináltak volna belőlem. És akit gúzsba kötnek, annak mindegy, hogy a fjordok közt siklik-e közben a séta-hajója. Igazából nem emlékszik már semmire. De neked látnod kell, hol lakik a viharkirály, az apakép megtestesítője.

– Mi lesz apa sírjával?

– Felszámolják, elporlad, mint én, mint ahogyan minden. Mintha nagyobb lenne itt a halál kultusza, mint az életé. Az asszonyok köztudomás szerint túlélik a férjüket. Vajon nem ez a mindennél erősebb hiúság tartja bennük a lelket?

Az asszony a széles boncasztalon állt, vetkőzni kezdett. Olyan hétköznapi természetességgel, mintha csak zuhanyozni készülne. Egymás után hajtogatta össze a ruháját az ágy szélén. A tetejére az alsóneműit tette, a fekete csipke melltartót és a hozzá illő csipkebugyit. A fiú kiáltani akart, de az asszony az ajkára tette a mutatóujját. Nem volt ebben semmi szemérmetlen, a kórházban mindennaposak voltak a meztelen testek, de a fiú megsejtett valamit, valami rémületeset, valami visszavonhatatlant, egy titkot, amit sosem árultak el neki.

– Inkább egy kis Propofol, mint Michael Jacksonnak... Belgiumban és Hollandiában legális az eutanázia.

– És haljak meg egy közönyös aneszteziológus karjai közt?

– Akkor tegyük emberivé, legyen méltósága, szedek egy nyaláb virágot, a lábad elé szórom, elmondom az imádságot. Ne kelljen ezt látnom!

– Ismerjük egymást, kitaláltad, meghalni is művészet, ha úgy adjuk elő, ahogyan méltó hozzánk. Végül szobor leszek. Egyszeri és megismételhetetlen. A Nagy Mű befejezése. Nekünk is van tradíciónk. Nem mindenkinek adatik meg, hogy végignézzon egy ilyen produkciót. Egyszemélyes színház, repríz nélkül. Csak azért adom elő meztelenül, mert belegondolni se merek, hogy idegenek vetkőztessenek le.

– Becsukom a szemem.

– Képtelen leszel rá. Ezerszer megfordult a fejemben, hogy mi lesz az utolsó kép, amit látok. A tekintetedben maradok.

– Egész életemben kísérteni fogsz.

– A művészet nyomot hagy. Arra való, hogy legyen miből építkezni. Akár átok, akár áldás kísért a látványtól, erősíti benned az alkotóösztönt. Az akasztás művészetéről könyveket írtak. Elterveztem minden apró részletet. Csak egy szobor leszek. Bomlástermék.

A mennyezetről lenyúló síneket nézte, ezzel gördítik el a testeket, ezzel mozgatják a boncolás eszközeit, mint egy konyhában, ahol serpenyők, sziták, szűrők, merőkanalak és csuprok lógnak. Itt pedig fűrészek vannak és egyéb baljós eszközök.

– Ilyesmit nem szabad végignézni.

– Dehogynem. A középkorban is végignézték, összesereglett az egész város önként, mert minden élet mélyén ott dobog valamiféle átok, amitől szabadulni akar. A legszörnyűbb látványtól megtisztul a lélek.

– Nekem ettől rémálmaim lesznek.

– Végiggondoltam én ezt. Minden a körülményektől függ. Azt hittem, majd félni fogunk a helytől, pedig nem is kell. A saját szavainktól, holott őszinték. Nem teszünk semmi olyant, amit megbánnánk. Minden szépen elmosogatva, a kádak kisikálva, a lefolyók sincsenek eldugulva. Szeretem a rendet magam körül.

– Akkor sem értem. Hát itt vagyok én. Még engem sem sajnálsz?

– Füles denevérek, ürge csótányok, veszett komondorok, nyálas csigák, vak patkányok és kockás siklók, maradjatok távol ettől a gyermektől! Éjszakai szörnyek, az enyészet puhatestű férgei, a halál zsoldosai, a sötétség ragadozói, kik akkor alszotok, mikor a nap felkel, vigyázzatok mindig erre a kisiúra!

– Ne! Ezt nem szabad! Mert az én bölcsődalom. Már elfelejtetted, hogy ezzel altattál el? Elvitt az amnézia?

– Igen, fiam! Narcisztikus vagyok. Nem akartam egyedül meghalni. Magamat jobban sajnálom. Néha felismerlek még. A saját magatehetetlenségemet nem tudnám tovább elviselni. A szájalmat, a kiszolgáltatottságot. A gúzsba kötöttek, a tragikus sorsúak, a lángelméjű boldogtalanok képesek prizmaik sugaraival beragyogni és egyesíteni az emberi lét egész tartományát egy utolsó pillanatban. Az agyam még fogja az adást, látok és hallok mindent, de már kimondanom is nehezemre esik a túlélést. Tudom, hogy mennyi lenne hátra. Annyiért pedig nem érdemes. A test döntést hoz, ha az agy már nem képes rá.

– Ez meggondolatlanság.

– Legyen teátrális, ha már tanulsága nincs. Amikor eljön az idő, hogy már rosszabb felébredni, és legszívesebben visszamennék az álmomba, akkor nehogy felírjanak valami agybutító pirulát. A legfontosabb, amit egy anya a fiának megtaníthat, hogyan éljen nélküle. A halál csak az élet végét jelenti, a kapcsolatét nem. A végrendeletemből mindent megtudsz, abban már semmi művészetet nem találsz, csak a jeges szelek valóságát. Benne van az is, hogy mit és hogyan örökölsz tőlem. Cserébe azonban lesznek feladataid. Elhamvasztanak majd. A hamvaitam vidd magaddal. Tudni fogod, hova.

– Ezt én nem hagyom, fellármázom a kórházat, betöröm valamivel, a fene egye meg, de mivel, itt egy csavarhúzó... más nincs? Akkor a poroltóval töröm be az ablakot!

– Még az üveget sem, nehogy a rácsot. Ezután már nem én mondom a szavakat, hanem a testem.

A mennyezetbe egy vaskarikát csavaroztak, talán ezen lóghatott valamikor a lánc, és talán tárgyakat mozgattak vele.

A hölgy átfűzte a karikán a láncot, megrángatta, hogy elég szilárdan tartja-e a súlyát. Hintázott rajta. A nyakára tekert egy sort, hogy élesen bevágjon, hogy ne tartson soká.

– Milyen szép fényes. Nem rozsdásodik meg. Mint a gyöngysor, ami mindig jól állt nekem.

A fiú a poroltóval püfölte tiszta erőből az üveget, a zárat az ajtón. Ordított, ahogy a torkán kifért.

– Segítsen már valaki!

A lánc hosszú volt, a derekára is tekert belőle, csomót kötött rajta, aztán a karjára hurkolta, aztán át a hátán és a mellén, már olyan lett, mint egy szabadulóművész. A csomók már nem engedték leoldódni a láncot. Körbevette a testét, mint valami horgolás. A vége csak lógott a jobb lábszára mentén. Már a lánc súlyától is fuldoklott. Aztán rúgott egyet a lábával, és a kerekcsonttal kisiklott alóla.

A karika lassú járással elkezdett körbeforogni a testtel együtt.

– Ez az, csak forogj, a mennyezetből kicsavarodik a karika, és majd leesel, forogj minél gyorsabban, és életben maradsz!

A hölgy szorította a láncot, de lassan nem bírta el a saját súlyát, csak annyit próbált még megmagyarázni, hogy ennek a karikának holtjárata van, nem csavarodik ki, csak forog körbe.

Nyekkent egyet, és már nem volt ura a saját testének. Lógott a karikán, egy szál láncon, és nézte a fiút, a tekintetét, hiszen mindössze néhány lépés választotta el őket egymástól. A fiú látta a saját arcát a tekintetében, nézte, ahogy vonaglik, és maga is beledermedt ebbe a látványba, pedig nem akarta végignézni, ahogy testének nyílásain a nedvei elindulnak, meztelen bőrén folynak végig, a vékony fehér lábakon, és a holtjárat forgásától a lelógó láncon a nyálkás lé lasszóköreket csap a levegőbe, aztán erejét veszítve lassul az inga, és egyetlen merev mozdulatba torzul a körbeláncolt test; a forgás is leáll, viaszszerűvé dermed, és végleg hátat fordít. Többé nem látja kitért tekintetét, valóban szobor lett belőle.

Kiss Benedek

Talán összejt voltunk

*Hiába mondd már, hogy Mária,
kivált ha Napba öltözött?
S hogy áldott vagy Te
az asszonyok között?*

*Mit jelent itt Álmos?
És Géza mit jelent?
Szent László pallosára
ki ró itt még jelet?*

*Hiába mondd, hogy Mohács,
s azt is, hogy Muhi?
Saját néped saját
balsorsát neveti!*

*Pedig szíveinkben
hány csillag bujdokol!
S az ármányok folyója
hány koholt vádat sodor!*

*Talán mert összejt voltunk,
kiben bízhatna Isten,
ha már világában
szemernyi hite sincsen?!*

Esőben merengő

*Most csak az esőt hallgatom.
Meg-megered.
Levelek rebbennek, bújnak
fészkükbe a verebek.*

*Most csak az esőt hallgatom.
Csendesül, majd zubog újra.
Áztatom vén kezemet
s arcomat, fújja szél, fújja.*

*Most csak az esőt hallgatom,
s valami nagy-nagy szakadékot
sodornak felém a fellegek –
életem, élet: tőled búcsúzóok.*

*Most csak az esőt hallgatom.
Kitárt karú gyerekként szálltam,
mielőtt jött a sok meredek,
fürdőztem szívem tavában.*

*Most csak az esőt hallgatom.
Kaptattam hány meredélyre,
hogy lihegett-viháncolt a gyerek!
S a kaptatóknak, lám, vége.*

*Most csak az esőt hallgatom.
Magasságból nézem a síkot.
Igen, a világ nem lett kerek,
sok szöglete vérig hasított.*

*Most csak az esőt hallgatom.
Mért nem tudott így pötyörészni
eddig is, mért zúgott a fürgeteg,
köröttem, kínjaimat tetézni?*

*Most csak az esőt hallgatom.
S hogy vágyom, hogy vágyom vissza a síkra!
Istenem, gyermeki életemet
jó füsttel fond be – tiszta volt, tiszta.*

Az ajándék ősz

Ajándék ez az ősz,
ezek a birsalma-sárga éjszakák,
ajándék
szemed rebbenése is, ha
megfodrozza a világ
mind északibbra forduló szele,
mert úgy vagyunk már,
mint akik nem sokat várnak,
tenyerünk teli mégis
mindújra simogatással, dióval.

Álmodó vérednek volt igaza, mikor
tavaszunk betetőzvéen
azt súgta:
kezdjünk bátran a nyárba,
s miattad, éretted, most, lám,
az ősz is megszerettem.

Hol a titok?

Énrám hasonlít vajon minden,
vagy mindenre én hasonlítok?
Hogy tervezte el ezt az Isten?
Én vagyok én, vagy ki tudja, ki vagyok?

Testemben vas, cián, kalcium, foszfor,
de lelkemet oszthatatlannak hiszem.
Elbitangolok mégis magamtól sokszor
mennyei és földi terek örvényeiben.

De aztán megülök kisszékemben,
töprengve, ki vagyok s hol is vagyok?
Hogy tervezte el ezt az Isten?
Nemcsak Ő, – magamnak
én is vagyok titok.

De kicsit tán Rá is hasonlítok.

Markó Béla

Komédia

Csontváry: Kis Taormina, 1904,
olaj, vászon, 71×99 cm, Pécs

*Az idő, mint egy láthatatlan tenger,
teszi-veszi az alkatrészeket,
és sorba rakja, amit szétszedett,
hogy amikor majd színes kockát rendel*

*egy újabb épülethez valaki,
legyen keze ügyében, mert csak abból
építhet, ami volt, diribdarabból,
s mennydörgő hullámain hallani*

*körös-körül, de végül mégis játék
ez az egész, gyermeknek szánt ajándék
a mindig újjászülető világ,*

*hiszen hozott anyagból alkot mindent,
s már-már kedvtelve nézem én is Istent:
hányszor ismétli a komédiát?*

Sötétítő

Csontváry: Ablaknál ülő nő,
1894 körül, olaj, vászon, 73×95 cm,
Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

*Már elfordult a tájtól, és csak hátra
figyel, talán az el nem múló múltra,
míg a sötétítőn át mintha hullna
még tarkójára valamennyi sárga,*

*s mögötte éles pengéként kivillan
a kinti égszínkék a függönyrészből,
hogy vérpiros a ki sem csordult vértől
a könnyű blúz, mert éppen annyi szín van*

*belül is, mint amennyit megmutathat
egy tárva-nyitva kínálkozó ablak,
de minden formát fel kell titkon vágni,*

*s kibontani, akár egy női testet
a zöld ruhából, mit csak úgy ráfestett
a fennvaló, hogy megtanítsa látni.*

Az idő széthull

Csontváry: Az Olajfák hegye Jeruzsálemben,
1905, olaj, vászon, 118×115 cm, Pécs

*Galambok isznak a tükör hideg
öbléből, mintha úgy érhetne véget
minden, mi épült közben, hogy a képet
eltüntetik, s ha nem ismétli meg*

*a ház, a kő, a fa saját magát,
az idő széthull, és mind földre roskad,
amit csak korról korra összehordtak
az emberek, hogy azt az éjszakát*

*elrejtsek valahogy, de nem lehet,
a madarak a hűvös cseppeket
felcsippentik, s a tanítványok újra*

*itt lesznek: még nem világosodik,
néhányuk nyitott szemmel álmodik,
s a többi alszik az asztalra bújva.*

Belül van minden

Aba-Novák Vilmos: Fény, 1926,
olaj, vászon, 200,5×117,5 cm, magántulajdon

*Belül van minden, festékfoltos vászon
körös-körül a táj, és színpalak
a felhők, olykor még felizzanak,
aztán kihunynak, mert a forró rácson*

*úgysem lehet kilátni innen letről,
s nem is kell, ha egy-egy sugárdarab
a mennyezetről néha leszakad,
s olyankor tényleg félni kell, hogy eldől*

*a domb, a ház a földrengéses fényben,
mert lámpa csak, de kinek a kezében?
Vagy senki sincs fent? Senki sincs alul?*

*Csak zöldek vannak, barnák, sárgák, kékek?
Vörösek is, ahol egymáshoz érnek?
S amit kiáltunk, reánk visszahull?*

Juhász Tibor

Lyukóvölgy

Éjjel esett, az aszfalt még nedves, a repedésekben és a kátyúkban olajfoltos pocsoltyák, az emberek kikerülik őket, de sokan nem néznek a lábuk elé, telefonjaikat nyomkodják, délelőtti teendőiken gondolkodnak, a legtöbben talán még félálomban vannak, belelépnek a vízbe, sietősen cipőikhez, nadrágszárukhoz kapnak, mintha lehetne változtatni a helyzeten. Beállok a büfé körül sorakozó emberek közé, félkörívben tömörülünk az ablakhoz, lehetetlen eldönteni, ki következik. Az eladó határozza meg a sorrendet, akit ismer, azt név szerint hívja. Mit kérsz, Pista, szól oda egy köpcös, svájcisapkás alaknak, ő azt mondja, körtét, kettőt, meg egy szendvicset is, szalámisat. Nyolc óra lesz, mire kérhetek, kávét szeretnék, egy cukorral, mondom a hölgynek. Arrébb húzódok, a láthatósági mellényt viselő közmunkások mellé, a műanyag poharat egy virágágyásba teszem, cigarettát sodrok. Bár nem ő az első, negyed hatkor Debrecenben már találkoztam hajléktalannal, mégis meglepődöm. Mikor átnyújtom a cigit, összeér a kezünk, áldjon az isten, mondja, nekem meg eszembe jut, hová megyek és miért.

A cigarettámat menet közben szívom el, a jegypénztárhoz indulok. A terem bal oldalánál kapok vonaljegyvet, jobboldalt egy stand, péksüteményeket, üdítőket, kávét lehet venni. Egy idős úr háborog, rosszul adtak vissza, állítja, az eladó egy pirszinges lány, huszonéves, elküldi az anyjába az öregot, az öreg meg őt, állnak egy kicsit egymással szemben, a lányon jobban látszik a sértettség, dühösen, szinte számonkérően néz rám. Mikor kifelé megy, a férfi arcát is látom, ideges, dörmög magában. Az aluljáróig mögötte haladok, lent felbátorodik, felém fordul, szidja a fiatalokat, meg az eladót, hogy milyen csúnya. Széttárom a karjaimat, és mielőtt még igenlő válasznak venné a reakciómat, meggyorsítom a lépteim. Mindkét villamos, az 1-es és a 2-es is elvisz az Újgyőri főtérig, ott kell átszállnom a 16-os buszra. Pár percnyi várakozás után felszállok a 2-esre, a Vasgyár felé megyek.

A legelső ajtónál állok, közvetlenül a vezető, egy telt, rövid hajú, napszemüveget viselő nő mögött, aki jókedvűen beszélget az elöl ülő férfiakkal. Az egyikük munkásruhában van – festékes zubbony, maszatos nadrág, munkavédelmi bakancs. A másik, az ablaknál ülő jó vágású, vállas, harmincas férfi nagydumás, folyamatosan viccelődik, a vezető meg röhög. Nem értem a poénokat, valami közös ismerősről lehet szó, későn kezdtem figyelni a történetre. A vállas férfi ölében egy fiú ül, mellére horgasztja az állát, néha felnéz, artikulálatlan hangokat

ad ki, ilyenkor a vállas szeretetteljesen megsimítja a fejét, mire a gyerek elmosolyodik. A Thököly utcán leszállnak, én és egy idős néni ülünk a helyükre, az asszony a szatyrait a lábam elé rakja, szigorúan rám néz, összefogja a csomagok fülét. Átadom a helyem egy hátizsákos öregasszonynak. A kutyát most veszem észre, hosszú fehér szőre van, mélyen ülő, bánatos fekete szemei. A gazdája egy kopaszodó, szőke hajú férfi, napszemüveget visel, akár a vezető. A Gyula utcánál leszáll, mikor a kedves, lágy tónusú női hang bemondja a megálló nevét, sötétkék botjával gyengéden megütögeti a kutya oldalát, az állat lomhán feltápászkodik, elindul. Innen számolva a második megálló az Újgyőri főtér.

A megállóból legtöbbször a buszállomáshoz sietnek, de sokan mennek a Vasas Művelődési Központ felé is. Odasétálok a kocsálláshoz, már ülnek ott páran. Negyedóra múlva indul a 16-os, a járat, ami Miskolc és Lyukóbánya összekötését biztosítja. Keserű szájjal gondolok a tegnapi esti riportra, amit az egyik legjelentősebb kereskedelmi csatornán láttam, a riporter egy Quimby-szám zongorakíséréte alatt mondta be, hogy naponta csak két busz megy Lyukóvölgybe. Itt van előttem a menetrend, óránként, főleg reggelente, több járat is indul. A mellettem ülő cigány asszonyra figyelek, meg a két gyerekére, egy kisfiú és egy kislány, az anyjuk cigizik, a gyerekek kíváncsian nézik őt. Én is sodrok egyet – ne legyen feltűnő, hogy hallgatózom.

Tizenkilencezer, ezt a számot mondogatja a nő, a földre köp, ennyit kaptam érte. Melyiket adtad be, kérdezi tőle a lánya, azt a vastagot, a keresztel, tudod, tizenkilencezret adtak, majd a jövő hónapban kiváltom, ezt már nem hagyom veszni, mint a múltkor, folytatja az asszony, és felsorolja, mire kellett a pénz, meg hogy mennyi ment el belőle. Nagy szatyraik vannak, kenyeret, felvágottat, bort látok a nejlonokban. Az anya a kijelzőre pillant, megnézi az időt, még hét perc, reméli, hogy nem az a sofőr lesz. És ha igen, kérdezi a kisfiút, az anya felpattan, akkor leszakítom a fejét, mondja hangosan, ha az lesz, akkor gyalog megyünk, majd biztos négyszáz forintokat fizetek azért a kurva jegyért, az már ezerkétszáz lenne hármunknak. A múltkor is lekurvázta az a kopasz sofőr, nem engedte fel a buszra, nagyon kellemes volt télen hazavánszorogni, pedig csak egy százas kellett a jegyhez, és nem engedte, egyszerűen nem engedett. Hátha a másik lesz, a szemüveges, mondja a kislány, az nem nézi, az rendes, felenged. Tizenkilencezret adtak érte, ismétli az anya, és mélyet szippant a cigarettájából. A lány figyel, adjál már, kéri. Mit cigizel annyit, nesze, itt van, nyújtja át a nő a szálát a kislányának. A kisfiú a közeledő 16-osra mutat. Úgy tűnik, ez jó sofőr, a hátsó ajtókat is kinyitja.

Középen, a forgó mögött ülök, figyelem az embereket. Néhányan politizálnak, szóba kerül a tegnapi riport is. Sokan fognak kenyeret, ásványvizet az ölükben, műanyag kannákat, sötét lötyy hullámszik bennük. Velem szemben egy cigány srác ül, kifejezéstelenül vizsgálja a nadrágját, majd az ablak felé fordul. A következő megállónál felszáll egy család, a szülők még fiatalok, a férfi inkább fiúnak tűnik, borostás az álla, kézfejen a pulóver uja alatt folytatódó tetoválás lángnyelvei, tarkón vágja a fiát, hogy ne szerencsétlenkedjen már annyit. A kislány kiveszi szájából a rágóját, hátrafelé menet az ülésbe keni. A nőn szakadt fekete dzseki, alatta fehér, csíkos póló lehet, magához rántja a kislányt, hátrafelé tolja, a gyerek

nem akar menni, elől szeretne ülni. Nem tudom megállapítani, hogy az utasok közül ki az, aki nem Lyukóban lakik, hiszen járnak ide belvárosi telektulajdonosok is, gondozzák az udvarokat, metszegetik a gyümölcsfákat. Egy fiatalasszony pokrócba pólyált kisbabát tart a kezében, mosolyogva néz a kicsire, gügyög. Két fiú nevet, közös ismerősükről beszélgetnek, hogy mennyire bénán felelt tegnap az iskolában. A leghátsó üléseket fiatalok foglalják el, hangoskodnak, röhögnek, az egyikőjük az ajtót rugdossa. A sofőr sűrűn néz a visszapillantóba, kíváncsi vagyok, mikor fog rájuk szólni. Szarkahegy, Anna bánya, Lyukóvölgy, folyamatosan szivárognak el az utasok. Ez körjárat, akik lekésték a város felé vivő buszt, felszállnak, felmennek egészen a hajdani bányaüzemig, hogy ne kelljen annyi ideig egyhelyben állni. Gulyakúton szállok le, a sofőr kiabál a fiúkra, mit csináltak, mondjátok már meg, hogy mit. Egy elektromos kerekesszékből szemüveges, színes kabátot viselő férfi bámul a nyitott ajtón át az utastérbe, ujjain gyűrűk, a kisujján karomszerű, fémes ékszer. A sofőr leszáll, egy kampós végű bottal pallót ránt ki a busz padlójából, a kerekesszékes felhajt rajta. Gyalogolok befelé a düledező házak közé a leszállókkal, és hallgatom, ahogy valaki énekel közülünk.

Az első lyukói látogatásaim alkalmával innen indulok. A buszmegállótól gyalogolok a Kishajtás dűlőig, ott megfordulok, és átsétálok Anna bányára, majd a Szarkahegyről elnevezett megállóhelyre. A Szarkahegy és a Torontáli utca sarkáról nyílik a Piros-Fehér Söröző, a Torontáli utca bérházai magasodnak fölé. A Görögszőlő utca elején igényes udvarok, családi házak szegélyezik az Őzugró dűlőbe torkolló betonutat – széles aszfaltszakasz vezet a völgybe, de az egykori bányásztemetőtől földbe süllyedt törmelékek, kavicsok, kisebb-nagyobb szemétkupacok tarkítják a helyenként erdei ösvényre emlékeztető dűlőt.

Beülök a Piros-Fehérbe, hallgatom a helyieket. A kiskocsmá önkiszolgáló sütődeként is működik, a kerthelyiségben baráti társaságok rendeznek összejöveteleket. A tulajdonos, egy fiatal fiú, szinte mindig feszült. A törzsvendégek kérdéseire idegesen válaszol, javarészt helyiek, legfőképpen idősek járnak ide, bizonyára százszor hallotta már a történeteiket. Egyszer pont akkor lépek be, amikor kávézik, egy presszót kérek, és ahogy hozzákezd a főzéshez, kiönti a cukrot. Hangosan káromkodik, mire a pultnál álldogáló, melegítőben lévő fogatlan öreg azt mondja, hogy nyugodjon le, nem kell mindig felcsattanni. A fiú erre ideges lesz, már hogyné kéne felcsattanni, kiment a cukor. Erre a férfi azt tanácsolja, igya meg a kávéját. A tulaj felordít, nem issza meg, mert vendég van, különben is, majd akkor fogyasztja el, amikor akarja. A melegítő megvakarja az állát, így nem lehet élni, mondja, mindig idegben, ki fog húlni, akkor meg azért leszel ideges. Közben elkészül a kávé, kint ülök le, bezárom magam mögött az ajtót, de még a kertben is hallom az ordibálást. Sokszor látok itt egy fiatal szőke lányt, aki jókedvűen beszélget a vendégekkel. A férfiaknak láthatóan tetszik a viselkedése, mert fizetnek neki, és biztatják, énekeljen. A lány mindig vidám, délelőtt tíz órakor már sörözik, azt mondja, igazuk van ezeknek, egyszer élünk. Néha látom másnaposan is, minden betérőnek elmeséli, mennyit ivott, és hogy ki kell józanodni, mert este megint buli lesz. A tulaj vele is ingerlékeny, de talán mélyebb kapcsolat szövődik közöttük, mert néha bizalmasan megérintik egymás

kezét. Ilyenkor a férfi elcsöndesedik, és hallgatja, ahogy a lány egy Péterfy Borislágeret énekel.

Először azt remélem, ide járnak a lyukóiak is, de akárhányszor ülök be, nem találkozom velük. Járókelőket persze látni, de ők elkanyarodnak a Görögszőlő utcán Ózugró felé. A vendégek sem beszélnek róluk, ha egy szatyrokkal felpakolt fiúbanda elhalad a kapu előtt a közeli vastelep irányába, utánuk néznek, hóbörögnek kicsit, hogy milyenek a cigányok, aztán folytatják a beszélgetést vagy tovább olvassák az újságot. A tervem az, hogy lassan bejárom egész Lyukót, és a völgy feltérképezése közben kialakítok magamnak egy bázisvonalat, amire mindig visszatérek, és amihez majd viszonyítok – ez a Kishajtás dűlő és a Piros-Fehér közötti kacskaringós sáv. Így olyan térképet készíthetek a területről, amit a saját tapasztalataim rajzolnak, és bizonyára lesznek majd olyan emberek, akik felismerik az erre tébláboló idegent, és az idő elteltével megszokják annyira, hogy beszédbe elegyedjenek vele.

A túrák során betérek a kisebb leágazásokba is – aznap, mikor J.-vel először találkozom, egy Kishajtás dűlő felőli emelkedőt választok. A földben még látódnak a hajdani lépcsőfokok maradványai, egy idősebb férfi lépked felfelé. A lépcső elvadult telkek között fut, egy részük lakott, de a tulajdonosok nem fárasztják magukat azzal, hogy kitakarítsák az udvarokat vagy megmetsszék a gyümölcsfákat. Néhány helyen már csak gazok tartják a kerítést, az ágak szétválaszthatatlanul áthálózják a fémsodronyt. Az előttem lévő férfi lassan halad. Bal kezével a csomagját tartja, jobb kezében metszőollót fog, és azokat az ágakat vagdossa, amelyek egészen a feljáróig kinyúlnak. Élére vasalt nadrág van rajta, ing, kötött pulóver. Lassan felém fordul, meglepetten viszonozza a köszönésemet, P. Gy., mutatkozik be. Megállok mellette, hátrafordulok, nézem a tájat. Keres valakit, kérdezi. Egy miskolci ismerősöm ajánlotta ezt a helyet, azt mondta, nagyon szép, feltétlenül nézzem majd meg egyszer, és most úgy döntöttem, Lyukóban túrázom. Hát, van mit nézni, nem sok itt a fehér ember, a barátja nem említette, hogy mik történnének itt?

Erre lakik, érdeklődöm néhány percnyi szünet után. Nem, csak telke van Lyukóban, egyébként a belvárosban él. Gondoza, elfoglalja magát. Igaza van a barátomnak, a táj szép, de régen még szebb volt, tíz vagy tizenöt évvel ezelőtt még nem voltak ilyen torzók a kilátásban, mondta, és egy leromlott hétvégi házra mutatott, hogy az sem ilyen volt, gondolhatom. Ismerte a tulajdonosokat, meghaltak, a gyerekeket meg nem érdeklé az ilyesmi, különben sem járnának ide szívesen, meg minek is költsenek a házra, valaki gondol egyet, aztán feltöri, elvisz belőle minden használható dolgot. Innen egészen a bányaüzemig látni, mondja, és a 16-os autóbusz fordulóállomása felé mutat. Március vége van, itt-ott még fűtenek, lassan hajlongó füstcsíkok szállnak alattunk. Ha egyenesen megyek, akkor feljebb visszakanyarodhatok a Kishajtásra, ha pedig erre, amerre ő is, akkor Gulyakút felé vehetem az irányt. Az utóbbi mellett döntök, remélem, tudok vele beszélgetni egy kicsit.

Menjél vissza J., mindjárt megyek, kiáltja. Előttünk egy alacsony férfi áll, bárgyún mosolyog P. Gy.-re, engem végigmér, aztán megfordul, esetlenül futni kezd, a kapujában megáll, onnan bámul minket. Megvadultan ugatnak a kutyái,

alig hallom, mit mond az öreg, az alacsony férfit nézem, aki artikulálatlan hangokat hallat, talán ellenkezni akar, de végül visszamegy a házba. Kellemes túrázást, nyújt kezét P. Gy. A telke előtt állunk, a kapuról egy tábla lóg, rajta a neve és az elérhetőségei, hogy betörés vagy tűz esetén az alábbi számon lehet őt elérni. Elbúcsúzunk, kézfogas közben hátranézek. Az alacsony férfi a kapuban áll.

Egyedül haladok tovább. Az ösvény inkább egy kanyargós, ritkán használt csapás. Nem sokkal lejjebb meglepő látvány tárul elé. Hatalmas, krómozott szögesdrót tekereg az út mellett, kerítés gyanánt egy elhagyatott, gazzal felvert udvart vesz körbe. Az ágak és az indaszerű tekervények ölelésében egy sufniszerrű ház áll. A jelenség nem új, szögesdróttal, barikádokkal sokan védekeznek a betörések ellen, de a bokrok és fák között kúszó krómtüskék sokkal inkább a gyűlöletről tanúskodnak, és nem arról, hogy valaki a saját portáját védi (később megtudom, hogy egy jobboldali megmozdulás jegyében fektették le ezt a vastag pengéfüggönyt, sőt találkozom olyanokkal is, akik úgy vélik, még ettől a megoldástól is durvább katonai akciókkal kell megmenteni Lyukót). Visszasétálok kicsit, keresek egy helyet, ahonnan nagyobb kilátás nyílik a völgyre. P. Gy.-vel ellentétben én nem tudom elképzelni, hogy a pusztulásra hagyatott hétvégi házak milyenek voltak régen. Ha rájuk nézek, törmelékeket, félbetört deszkákat, megrágott furnérlemezeket látok – nem a kertészkedő hajdani tulajdonosokat.

Egy szombaton újra elmegyek P. Gy. telkéhez. Mikor a kanyarba érek, ahol egy héttel korábban befordultam vele, meglátom J.-t. Az emelkedő felé fut, de ahogy észrevesz, megáll. Kapucnis pulóver van rajta meg egy foltos farmernadrág. Köszönök neki, ő csak bámul rám. Rezzenéstelen, beesett arca kihangsúlyozza kemény vágású, vastag szemöldökét, és ettől szúrósabbnak tűnik a tekintete. Félek ettől az alacsony férfitől. Már vannak tapasztalataim a terepmunkával kapcsolatban, de korábban azt a várost jártam be újra és újra, ahol születtem. Ha a szegénység nem is, Lyukóvölgy idegen a számomra. Amikor beszédbe elegyedem az itteniekkel, nehezen találok a szavakat, olyan témákkal hozakodom elő, amikről azt gondolom, a lyukóiak szívesen beszélnek. Nem az itt lakókhöz, hanem a már meglévő tapasztalataimhoz alkalmazkodom, nem tudván, hogy ezzel kívülállásomat erősítem. Így csak hetekkel később jövök rá arra is, hogy az az acélosság, amit J. szemében látok, nem harag – bizalmatlanság.

Úgy döntök, nem Gulyakút irányába indulok, hanem felfelé, tovább az emelkedőn. Néhány lépés után megfordulok – J. utánam jön, de mikor ránézek, megáll. Ez többször is megismétlődik. Megszaporázom a lépteim, a legrosszabbra gondolok, itt tényleg az isten háta mögött vagyok, nemhogy a rendőrség, de még a mentő sem jön ki, ha mégis, akkor ráérősen hajtanak a sofőrök, véletlenül sem kapcsolják be a szirénát, mintha itt vademberek laknának, akik lerendezik egymás között a dolgokat, nekik meg csak a maradékot kell eltakarítani. Különben is, meg sem tudnám mondani, hol vagyok, nincsenek házszámok, a helyrajzi számok vannak felfestve a fészerszerű otthonok falaira vagy a kerítésekről lógó táblákra, de sokszor azok is hibásan. Próbálok lenyugodni és felmérni a helyzetet. Feljebb elkanyarodik az ösvény, a bokrok takarásába bújok, kinézek a levelek közül. J. a csapás közepén áll, kémleli a bozótot. Percekig figyelem, de úgy tűnik, nem vesz észre. Egyszer csak megfordul, és futni kezd. Kilépek a bozót taka-

rásából a Kishajtás dűlő felé. A szívem még mindig a torkomban dobog. Még sohasem követtek, vagy legalábbis nem tudtam róla. J. artikulálatlan beszédjéből, bicegős, esetlen mozgásából arra következtetek, hogy valamilyen fogyatékkal élő emberről van szó, aki talán ki sem mozdul, lehet, hogy P. Gy. a hétvégi látogatásai alkalmával idehozza neki az egész heti élelmiszert, és J. azon él, néha sétál egyet az emelkedőn, talán még a dűlőig is elmegy, de kétlem, hogy lemászna a dombról.

Az itteniek bizalmatlanságát későbbi látogatásaimon is megtapasztalom. Július első hetének szombatján Anna bányáról tartok Gulyakútra. Már nyári szünet van, az iskolások bicikliznek a földutakon, játszanak a bozótban, vagy a házak körül találnak valami elfoglaltságot. Nyolc-kilenc évesnek tűnő gyerekek párfós csapatokba verődve. Korábban esett, a gyerekek kerülgetik a pocsolját, egymást viszik a biciklivázon, és röhögnek, ha az egyikőjük lába vízbe ér. Négyfős csoport van előttem, körülbelül száz méterre. Hárman időközben szétszélednek, elhajtanak Gulyakút irányába, egy kis, vékony fiú viszont felém igyekszik. Figyeljen már ide, szólít meg, tudja-e, hol élnek a piráják? Tudtommal Dél-Amerikában, válaszolom. Itt akkor nem élnek? Azok milyen vadak már, lovalja bele magát a témába, az igaz, hogy lerágják a csontjairól az embert? Főleg akkor veszélyesek, ha rajban vannak, elszámolsz tízig, és már nincs is a manusból semmi, felelem. A kisfiúnak tetszik a dolog, bizonyára elképzeli, ahogy a piráják rátámadnak valakire, mert csipkedni kezdi a karját. Egy filmen látta, igaz-e, hogy olyan nagyra megnőnek, mint a bálna? Nemleges válaszom után arról érdeklődik, hogy melyiktől kell jobban félni, a cápától, ami csak akkor támad, ha éhes, meg ha fenyegetve érzi magát, vagy a pirájáktól? Mit szólnék hozzá, ha ez a zsák, mutatott egy bokrokra felaggatott, teletömött kukászsákra, dugig lenne ilyen mérges halakkal? Miközben azt felelem, hogy én egyikkel sem szeretnék találkozni, a szemben lévő ház körüli mozgásra figyelek.

Először egy nagydarab cigány asszony jön ki az udvarra, a lábával beletúr a fűbe, mintha keresne valamit, körbejárja a házat, aztán eltűnik az ajtóban. Hallom, ahogy egy nő felordít, na, majd én megkérdem, ha te nem vagy rá képes. Egy papucsos, térdnadrágot és rózsaszín pólót viselő asszony jelenik meg, határozottan jön felénk. Megkérdézhetem, hogy maga kit keres, szólít meg, de olyan hangnemben, hogy érzem, nem tetszik neki a jelenlétem. Mondom az egyik informátorom nevét, vele fogok találkozni, meg hogy korábbi busszal jöttem, azért sétálok erre, hogy teljen az idő, csak közben megállított a fiú. Igen, kérdezi, aztán néz még egy darabig, vádlón, mintha valami rosszat mondtam volna. Visszamegy a házba, de ahogy belép az ajtón, hangosan, hogy én is halljam, elkiáltja magát, kíváncsi vagyok, ugyanezt mondja-e majd K.-nak is. Mingyá' itthon lesz, majd akkor lehet hazudozni. A kisfiú még beszélgetne, de nem akarom tovább fokozni az indulatokat. Kezet fogunk egymással, hogy hívják magát, érdeklődik. Mondom a nevem, és megkérdem az övét. B.-nek, válaszolja a kisfiú egy ismert amerikai színész nevét.

Nyerges Gábor Ádám

Detonációközeli állapot

CICKÓK.

Schneider 10 óra 47 perckor cickókat nézett.

Azaz, bár nézhette volna. De ugye az etikett, vagy mi ez a hülyeség, hogy ugye nem nézhet. Nem nézhet oda, nem hogy nyíltan, de még lopva is csak nagyon óvatosan. Mellette pedig a Pintér Kata, a cickóival. Miniszoknyában. Hogy meg kell vadulni, de ugye, nem lehet. A Katát későbbre tartogatta, nála még nem próbálkozott be, de persze, az ember, ha kellően rugalmas, a Kata bizonyára elég rugalmas, bóklásztak el a gondolatai, szóval, mivel ő Schneider elég rugalmas, ezért most, a különleges helyzetet is figyelembe véve, adott esetben akár előbbre is veheti a Katát a sorban, mert hát, végül is, próba szerencse. Direkt hagyott a gimi vége felé is pár jobb csajt, egyrészt nem is lett volna szerencsés mindjárt minden lehetőségét túl korán ellőnie, másrészt közben ezek a lányok is jobban megismerik, hátha. És tessék, a munkája, vagy hát, inkább: önmegtartóztatása, mértéktartása gyümölcse. Itt ül mellette a Pintér, a cickóival (CICKÓK!), miniszoknyában, ő szólította meg! Nem ám, hogy oda kell szerencsétlenkednie, hogy nem akar-e valamiről beszélgetni vele, nem. Idejön a jócsaj, mint dögös légy, magától a pókhálóba, megkérdezi, hogy leülhet-e (CICKÓK!), és tessék, már itt is ül, már beszélget vele, centikre tőle, és közben még szőke is, és hát ez az örjítő, hogy szinte belátni, még nagyon meg se kéne erőltetnie magát, csak ugye a szemkontaktus. Ami közben jó azért, az mindig jó jel, csak hát a... CICKÓK. És halkán beszél, ő is halkán felel hát, közelebb, még közelebb (CICKÓK!) kell húzódnia, a lábuk mindjárt összeér, hopp, hozzá is ért a térde, hál' istennek, hogy a lassan már nyárelőbe forduló késő tavasz okán ma már rövidnaciban jött, bőr a bőrrel, jaj bocsj, így a Pintér, ő meg ő, semmi baj, vigyorg legmegnyerőbb hamiskásságával, legyen-e, legyen-e még az is, na jó, kettőt ránt a szemöldökén olyan huncut mód, vagy ez már túlzás volt, na mindegy, a szemöldök már el van vetve, de háhá, a Kata nevetgél, és csak kicsit megy arrébb, hogy ne érjenek össze, pedig, atyaég, ha csak még egy kicsit összeérhetne vele, hát, hát talán tényleg jobb is, hogy nem, mert itt bizony kő kövön nem maradna az osztályteremből.

Csak ne kéne közben figyelnie, csak lehetne lefagyasztani a pillanatot, nem is a pillanatok egymásutánját, csak mondjuk ezt az egyet, olyan tíz-tizenöt percre, ahogy a Kata épp nyitja azt az ajakfényes kis száját, de még nem jön ki

(Részlet a *Mire ez a nap véget ér* munkacímű, készülő regényből)

rajta hang, ahogy így néz rá azzal az olyankék szemével, mint az ég vihar után, amikor úgy istenigazából kisüt a nap, ahogy a haja elomlik, de – de persze nem lehet. A Pintér Kata csak beszél és beszél, a hangja olyan lágyan kislányos, de közben mégis ilyen, ilyen izé, nócisen buja, vagy milyen ez, szóval, hogy már attól önmagában majd kidurran a szíve a bőre alól, nem így mondják ezt, persze, de ő most így érzi. Csak ne repülne el úgy a szünet, csak lehetne, ah, megállítani az időt, végigmérni, szkennelni úgy rendszeren, és akkor még beszél is, figyelni is kell. Szerencse, hogy csak ilyen faszágokról, amikre nem kell teljes agykapacitást fordítania, a maradékkal így azért, amennyi lopott pillantás ide-oda fröccsenhet a tekintetéből, rekonstruálgathatja, mint valami igen fejlett számítógépes program, részletfelvételekből, amennyire lehet, a háromdimenziós képet. Puzzle-ként rakosgatja össze (leginkább késő délutánra, ha már végre hazaért, és magára zárhatja a fürdőszoba ajtaját) a csaj nagy részét, az apró és per vagy fedett részletek finom fantáziamunkáját pedig, most még, nehogy kínossá duzzadjon a helyzet, amennyire lehet, jegelnie kell. Egy háttérprogram az agyában most tehát szkennel, és befelé jegyzetel képileg, miközben a felszínen fut a Schneci-program, amelyik beszélget, amelyik szemkontaktust tart, amelyik érdeklődik a beszélgetés témája iránt, és, természetesen, lényegében nincs is farka, nem is tudja, mi fán terem az olyasmi, hogyisne, pfujj, ugyan, eltartott kisujjal idegenkedik a csöcsöktől (noha... CICKÓK!) és egyéb ilyen világi hívságoktól, ő tulajdonképpen nem is látja, hogy milyen gyönyörűségeen tökéletesen baszni való emberpéldány csücsül itt milliméterekre tőle, centikre, konkrétan centikre a farkától, ami neki, közben, persze, úgyszólván nincs is, a joystick az alprogrammal van összeköttetésben, ezt sugallva igyekezik nézni, illetve dehogy, nincs is alprogram, hogy is lenne, mit is látna vele, mikor ő csak a szemébe, a lélek oly érdekes és minden igényt kielégítő tükrébe bámul csak indifferensen, észre sem véve, ami így pont szemtájékra van amúgy feltárlva neki, hogy, őó, izé, hirtelen eszébe sem jut, példának okáért, ha már mindenképp mondani kell valamit, hát, esetleg, mondjuk... .. mondjuk, CICKÓK!

Mindezek zajlanak tehát, és a beszélgetés eközben még csak fél-egy perce tart! A kiindulóponton, miszerint Jakab kölcsönadná-e a füzetét, mert a következő órán röpit írnak az októberi szocialista forradalomból meg a többi izéből, vagy miből, mert ugye a tanár úr szerint ez csak épp szocialista nem volt, forradalom sem, hanem véres puccs, valamint nem októberben volt, szóval ebből a valamiből, amit már innen fogva az osztály egyetlen tagja sem igazán értett, szóval ezen a részen hamar túllendülnek, Schneci kölcsönadja a füzetét, naná, a Pintér Kata ekkor ül le mellé (nem baj-e, ha leül, nem!, vágja rá puskagyorsasággal Schneider – CICKÓK!), Kata pedig ezt nagyon köszöni, mert az előző két óráról hiányzott, és csak az aznap elmondottakat, a '17-es véres valamit meg a Csekát hallotta, de arról is keveset, mert a tanár úr onnantól már inkább arról beszélt, hogy a csekából aztán KGB lesz az ötvenes évektől, és hogy mindenkit megfigyeltek, mint Magyarországon, és háromperhárom, és sokkal többen voltak ügynökök, de a többségről máig nem tudni, és a Putyin, aki a magyar miniszterelnök nagy diplomáciai barátja, is ügynök volt, meg pont, mivel nem lehet tudni, ki mindenki volt még ügynök, még akár a mai magyar politika „legfelsőbb szintjein”

is, ki tudja, lehet, hogy csupa volt ügynököt találnánk, ha egyszer kiderülne az igazság, lám, az előző miniszterelnök is ügynök volt, de ő dé kétszázkilenc, nem háromperhárom, de persze, ez már csak a bizonyítvány magyarázása, de a tanár úr ezen a ponton nem akarta részletezni, mert „nehogy majd aztán azt mondassák rá, hogy politizál az órán”, és itt váratlanul elnevette magát röviden, és visszatért az oroszokhoz, akik a bolsevikok, ami többséget jelent, de igazából ők voltak a kisebbség, a mensevikok pedig, ami meg kisebbséget jelent, voltak a többség, aminek fontos szerepe volt a nem októberi nem szocialista nem forradalom esetében, amikor az Auróra, ami nem lőtt, azért dehogynem lőtt, és aminek az évfordulóját a tanár úr generációjának, meg még úgy általában a rendszerváltás előtt, meg kellett ünnepelni, és persze, tette hozzá a tanár úr, ha azokon a bizonyos „legfelsőbb szinteken” múlna, akkor még most is ünnepelni kéne november hetedikén, de, csapott a szájára kis kacintás kíséretében, hát épp most fogadta meg, hogy nem akar politizálni, és a vörös terror, de közben a fehér terror is, meg a Cseka, ami igazából a KGB, de ekkor még Cseka, illetve aztán GPU és még számos neve volt, de ekkor még Cseka, és – és senki nem ért jóformán semmit, és hát dióhéjban ezért is lenne szüksége a Pintér Katának a Jakab füzetére, pláne, hogy ezek még csak az oroszok, akik szovjetek, de ekkor még oroszok, de közben már szovjetek, miközben olyan, hogy szovjet, olyan nép, meg olyan nemzet, hogy Szovjetunió, igazából nincs is, ekkor még nincs, de amúgy sincs, mert az egy mesterséges, mondhatni, „természetellenes” dolog, mint a Jugoszlávia volt, mert olyan sincs, hogy Jugoszlávia, hanem szlovénok, szerbek, macedónok, horvátok meg ilyenek vannak, és ez is ugyanolyan mesterséges baromság (szájra ütés, kacintás), mint a Szovjetunió, aztán meg is lett a bőjtje, mert a balkáni háború, ami borítékolható lett volna már akkor, amikor ennyi különböző népet és fajtát, etnikumot és vallást és nyelvet egyetlen, nagy országhatár és, ez fontos, nem létező, soha nem is létezett, „kamu nemzet” alá, erőszakkal betetereltek, de a tanár úr nem akart előreszaladni, na mindenesetre Lenin, de nem is, mert előbb Trockij, aki fogságban, de hazatért, de elfogták, de mégse, de mensevik volt, de szovjet elnök, mármint egy szovjetnek az elnöke, mert a szovjet tanácsot jelent, és aztán Magyarországon majd ugyancsak forradalom, de az se forradalom, és ott is tanácsköztársaság, ami nem volt köztársaság, de térjünk vissza az oroszokhoz, akik szovjetek, de akkor még (épp) nem azok, és Trockij, akit a puccs után elfogtak, de szabadon engedték, és aztán ő vezette a forradalmi katonai bizottságot, de aztán bolsevik lett, és aztán majd a baloldali ellenzék élére állt, de nem is állt, mert az csak „helyezkedés” volt, és a párton belül diktátorsággal vádolta a Sztálint, pedig '20 körül még épp ő volt a demokrácia ellensége, és aztán még később kiegyezett Sztálinékkal, de igazából mégsem, mert Sztálin '26-ban például már szociáldemokrata elhajlással vádolta, és most elnézést kér a tanár úr, hogy erre még kitér, de ez (elvben) így logikus, mert aztán mégsem egyeztek ki Sztálinnal, és aztán száműzték is szovjetellenes tevékenységért, de valójában nem is volt szovjetellenes, mert még a száműzetésben is, mialatt csomó helyen élt, igazából tovább szervezte a bolsevik-leninista ellenzékot, de aztán a harmincas években folyton perek zajlottak ellene, amik nem is zajlhattak volna, mert jelen sem volt, és aztán megölelték, és akkor ez

most csak egy kitérő volt az oroszokból, akik igazából szovjetek, de igazából „csak” oroszok, mondjuk ki (szájra csapás, kacsintás, kéz levétele a szájról, sutogás), „ruszkik”, ami már magában is jellemző, hogy egy nép nevéből, ahogy saját magát hívja, mint nekünk a magyar, mert mi külföldön hángeri vagyunk meg venger, meg minden, de a legtisztább nevünk a magyar, mert mi így hívjuk magunkat, na, az nekik a ruszki, és milyen jellemző, hogy mi kell ahhoz, hogy egy népnek az ilyen nevéből szitokszó legyen, mint nálunk az, hogy „ruszkik, haza”, amit ötvenhatban, de aztán nyolcvankilencben is, és Orbán Viktor beszédében Nagy Imre újratemetésén, de most nem akar előreszaladni. És, hogy ez az egész ilyen, elég zavaros, és a Pintér Kata, aki egyébként nem rossz töriből, négyes körül van, ezzel még akkor is gondban lenne, ha nem hiányzott volna két órától, de így végképp nem ért semmit az egészből, hiába írt le mindent, és figyel is oda, és nagyon fél a dolgozattól, mert már elég közel van az év vége, és hát a Jakab nem?

Óóó, óóó, izé. CICKÓK. Illetve, dehogyis, szóval, hogy persze. Naná, ettől ki ne lenne beszarva, ő a maga részéről pont ugyanígy van ezzel, ugyanígy nem érti. De ha legalább csak ez lenne, de akkor még, hogy a Szurkó, ugyebár. Mi van vele, érdeklődik a hamvas szájfény alól valami legszexibb, ártatlan nimfahang. Hát, tudja. De nem, a Kata nem tudja, nem érti, mi van a tanár úrral? Hát, ő Sneci eddig azt hitte, hogy ez egyértelmű, mármint nem csak neki, de hogy szerinte pikkel rá. Kifejezetten nem kedveli, nehogy már a Kata nem vette észre eddig. De pedig szerinte tényleg nem. Sőt. Mi sőt? Hát, ha azt tudná a Jakab, és erre közelebb, CICKÓK!, közelebb húzódik. Ismét összeérnek a térdék, így nehéz lenne koncentrálni normál körülmények közt, mert a Kata térdének olyan kifejezetten mennyországtapintása van az ő térdén, és óvatosan, hogy közben a térdkontaktust se veszítse el, kicsit beljebb is húzódik a pad alá, nehogy még valami kellemetlen, valami kizökkentő jellegű, valami letagadhatatlan kidomborodjék az alprogram irányából, pláne ilyen, immáron más szempontból is kényes szituációban. De közben az alprogram azért észreveszi, naná, hogy a Kata már ott hagyja a térdét, marad, rajta marad az angyali érintés a térdén, hogy szíve szerint így most le is öntené ezt az egész bőrösszeállást betonnal, csak ne szűnjön már soha többé. Így már érzi a parfümjét, ami valami édesnél édesebb, édességen túli, mégis üde, erdőfrissességű illatot áraszt, de lehet, hogy az már a dezodora, mert már azt is érzi, de sőt, annyira közel vannak már, hogy érezni véli a tusfürdőt is, amibe külön belül beleremeg, hogy nem is csak az, hogy ezt még reggel használta a Kata, hogy ez már valami intimebb illat a másik kettőnél, egyben még csodálatosabb is, de hogy ez ugye akkor a tusolással kapcsolatban. Kata. A Pintér Kata. Meztelenül. A zuhany alatt. Közelebb húzódik ő is, felerész a Kata, felerész a pad belseje irányába, mert így már lassan, de biztosan leplezhetetlenné válik minden. Most már olyan közel vannak, hogy meg tudná nyalintani a szájfényét. Detonációközeleli állapot, jegyzetek készülnek befelé, immár illatjegyzetek is a fürdőszoba most még oly távolinak tűnő, majdani, késő délutáni magányához.

Szóval ha ő mit tudna? Hát, hogy őszerinte teljesen félreérti a helyzetet, mert a Szurkó tanár úr, szerinte, Kata szerint valójában nagyon is kedveli. Morgásszerű,

á, ugyan jelentésű röhögés, Schneider meg is riad kicsit, amiért most, megtörve a suttogás rendjét, ennyire nagyot bele is lihegett a Katának abba a friss erdőillatú, tavaszi harmatízű, egészen tündérszerű arcába, milyen lehet most épp a lehelete, ugye nem pállott, ugye nem bűdös, ugye nem uzsonnautószagú, egyáltalán, ugye nem maradt a foga közt semmi, ugye nem undorító most ő, miközben szarkasztikusan felmorog, ami, úgy sejtí, ilyen férfiasan vonzó, ilyen érdes gesztus lehet a részéről, ami jó esetben feledtetheti az egy-két, gondos fésüléssel elrejteti igyekezett pattanást a homlokán. Aztán, mikor eszébe jut, hogy az uzsonna után elrágott egy rágót, valamelyest megnyugszik, lám a Kata sem húzta hátrébb a fejét, a térd is még simul az övéhez, még versenyben van, de, na jó, ez azért enyhe túlzás, tárgyilagosabb úgy fogalmazni, hogy még nem cseszte el, még tart a pillanatot, de jó, hogy még tarthat ez a pillanat, és ő is, még mindig benne van. Mi a faszról is van épp szó? Ja igen, épp szarkasztikusan felmordintotta magát azon, hogy őt csipné a Szurkó. Na, persze.

De pedig de. Most a Pintéren van a sor az értetlenkedés terén, hogy ő nem is érti, a Jakabnak hogy nem tűnt föl, hogy a tanár úr folyton felszólítja, ha jelentkezik, mindig megdicséri, hogy okosat mondott – de hogy ő nem erre, nem ilyenekre gondol. De hát rendben, lihegi az arcába a Kata, most érzi csak meg, hogy enyhe hagymaaroma gomolyog felé valami mentolárnyalat alól, ez még akkor külön szexi és vonzó és vadító, hogy hiszen akkor a Kata, még a Pintér Kata is ember, ő is eszik, pont mint ő, Schneider, ami után ő is bedobott egy rágót, pont mint ő, Schneider! Szóval, hogy a Kata nem fejezte be még, mert épp azt akarta mondani, hogy és ez még csak az, amiről a Jakab tud. De hogy az órákon kívül, a szünetekben, ahányszor csak a folyosón összetalálkozik a tanár úrral, folyton róla beszél. Rólam?, pottyán ki Schneider száján a megdöbbenés, immáron, mióta észrevette, hogy nem neki van enyhe (valóban csak nagyon enyhe, már-már szinte üde) hagymabukéja, szinte felszabadult arcba lihegéssel (ő, ha tudná a Pintér, hogy lihegne ő az arcába, ha tehetné, na de stop, alprogram, elég ebből, mert itt most felül is helyzet van – CICKÓK!, zihálja utolsó, kétségbeesett hörgésével az elnyomott ágyéktájéki megfigyelőállomás).

Hát, róla is. Másokról is, lényegében a kedvenceiről, de köztük is igen sokat emlegetve, igen, órála is. Folyton róla és róluk kérdezgeti őt, hogy szerinte milyennek találják az órákat, mit mondanak egy-egy kérdéssel kapcsolatban óra után, milyen a, hogy is mondja, közhangulat. És te ezeket meséled neki?, indul lassú, de biztos lohadásnak Schneider véleményét addigra már-már vészes átütőerővel képviselő erekiója. Hát ja, hagymaleheli vissza, ha lehet, még halkabban Pintér Kata. Azért ez elég furi, nem? Jaj, dehogya az. A Jakab félreérti. Mit? Hát, ezt az egészet, most ez így, ahogy így kimondja, már ő is, ahogy így hallja magát kívülről, hallja, hogy úgy is érthető, mintha pont arról lenne szó, hogy a tanár úr nem szereti, és pikkel rá, de ez nem ilyen. Ez ilyen, hogy is mondja, igen, ez az, pozitív pikkelés. Gondoljon csak bele a Jakab, hát a Frost Tóni, meg a Cilke, meg egyáltalán. A Sziránó, a Kántor Viki, hát nem mind ötös töriből? Hát nem mindegyiküket megdicséri mindig? És őt Jakabot is, nem? Hát nem ez bennük a közös? A kis kedvenceiben? Meg egyáltalán, most mi baj van ezzel, szerinte pölő tök szimpi, ha egy tanár kíváncsi arra, hogy az órája után

miket beszélnek róla és az elhangzottakról a diákjai. Meg valahol tök aranyos is, hogy ennyi év tanítás után még mindig ennyire. Hogy így izgul, vagy nem is ez a jó szó, ilyen félszeg, vagy nem ilyen elszállt magától, vagy, mindegy is, érti a Jakab. Vagy nem érti, mindegy is. (Gyors ütemű távolabb húzódás.) Meg egyáltalán, most mit kell itt magyarázkodnia, ő csak vigasztalni akarta, erre a Jakab meg itt. Na. Mindegy is.

Köszönöm a füzetet, veti még oda, immáron kiszállva a padból, csöppet gyomorforgató, hagymaszagú szisszenéssel. És ezzel az erővel sarkon fordul (így azért szkennelhető a látvány pár másodpercig hátulról, mozgás közben is), és enyhén sértett hagymaszagot húzva maga után faképnél hagyja Schneidert a Pintér Kata. És a CICKÓK. Izé, cickók.

Schneider 10 óra 59 perckor átmeneti búcsút vett a merevedésétől.

És egyszerre, mint derült égből az Auróra lövése vagy nemlövése, be is csöngettek matekra.

Rejtvényfejtés

Kabdebó Lóránt életműinterjúja Utassy Józseffel
1985-ből

Már életében oly nagy a róla szóló szakirodalom jegyzéke, mint a klasszikusoké, megkapott minden jelentősebb díjat, amelyet költő valaha is kaphat hazánkban, barátok között nőtt költővé, a híresen összetartó, utóbb 1994-ben Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjével és 2009-ben a Bethlen Gábor-díjjal is egybefogott Kilencek (az *Elérhetetlen föld* antológia költői) csoportjának tagja – mégis verseiben az egyedül maradt ember hangja kiált, vitatkozik, vacog, és nagy ritkán derül. Ha kezébe akad a Biblia: Jób könyvének nyílik ki. És ha Adyt idézi, azt a pillanatot ragadja meg, amikor „Bandi” a Bibliát a földhöz vágja.

Ha volt ember kortársaim között, aki sokat szenvedett, akkor ő az. Úgy érezte: Isten és a történelem megszakasztja benne a létet, magára maradt, mert olyan világba kényszerült, ahol megszakadnak az emberi kapcsolatok, aki, ha szenved, önmagában szenved, akit, ha csapás ér, maga örül bele. Ha meghal környezetében valaki, akkor önmagát látja a sír mélyén széthullani a semmibe, rajta munkál a testet felfaló televény a maga természetes módján. És ez természetellenes képzetként tölti el a lét hidegével szellemét. Ha Utassy Vadász Józseffel kihal a Vadász nemzetség – benne, vele és általa végveszélyben lévő nemzet kap figyelmeztetést: megszakadhat egy nép történelmi folytonossága is.

A Jób könyvből kilépő goethei Faust belelép az emberi történelem nyüzsgésébe, a nagyvilágba – a 20. században felnőtt magyar költők sorsa ellenben éppen fordított életpályát írat le velük. Magányt, kivetettséget, a lázadás visszametszését, a generációs folyamatosságból való kivetettséget méri rájuk. Utassy apját sem ismerte, ott pusztult Minszk mellett a Don-kanyarban. Fiát gyorsan öló betegség szakítja halálba, neki magának pedig lázadó hangú versei miatt köteteit tartják vissza, kínozva ezzel súlyos idegbetegségbe. Két költőt említek most, akik társsorsúak lettek, mert nyíltan szembe mertek szállni az elmúlt hatalommal: Petri György és Utassy József; az egyik filozófusként magyarázatokkal szolgálta ki szabadságigényét, a másik szenvedélyes, izzó gyűlölettel formált indulatszavakkal töltötte meg dallá alakított szabadsághimnuszait – mindketten testi-szellemi létezésük roncsolódásával fizettek tisztes merészségükért.

Ismertem fiatalon, lázas bizakodó költőként, kedélyes szerelmes fiatalemberként. Micsoda életszeretet sarjadt az ifjúban: „*nagyon szerethetlek, / ha már a sálam is / integet utánad*”. De már akkor is felelősséggel nézett szét a világban, észrevette, ami mellett általában figyelmen kívül mennek el az emberek: érzékeny volt a szegénységre. Bükkalji szegény legény, aki életre szóló sebekkel születik, történelmébe belerokkant nép költője, mely nép szabadságát is keserves, önemésztő bukások árán vágyhatta, aki tudja, hogy annyi balsors közepette kell önmaga ügyében önmaga ügyintézőjévé válnia. Csak annyian, annyiszor ne akadályoznák! Büszke öntudattal lépett fel a szegények védelmezőjeként, a szabad szólás követeként. Petőfitől tanulta a célratörő, nyers szókimondást,

Juhász Gyulától a verstémát elindító-bemutató kezdősorok moll hangszerelésű hangulatteremtését, Radnótitól a természet verstérré stilizálásának módozatát, Nagy Lászlótól pedig az indulatok dalversbe zárását. Mennyi szenvedéllyel kérte számon a szabad, normális életlehetőséget nemzedéke versindulójában, a *Zúg Március* címűben: „*Szedd össze csontjaid, barátom: / lopnak a bőség kosarából, / a jognak asztalánál lopnak, / népek nevében! S te halott vagy?! / Holnap a szellem napvilágát / roppantják ránk a hétszer gyávák. / Talpra, Petőfi! Sirodat rázom: / szólj még egyszer a Szabadságról!*” Merte kiáltani kötetében, amikor március idusát, Petőfi ünnepét kardlapozók verték évente szét.

Nemzedéke bálványa lett. Én, aki iskolában sem szerettem verset tanulni, annyira magamba olvastam első lánglelkű kötete, a *Tüzem, lobogóm!* verseit, hogy nem egynek közülük ma is olvasásuk közben felmondom előre sorait. „*Itt van például ez a koldus. / De hol lehet vajon a lába? / Mert a koldus itt van. / S az én hazám az ő hazája!*” Bekapcsolom a televíziót, és mit hallok visszamenően minden napra elosztva még ma is? A fiatal Utassy igazán lehet rá a válasz: „*Föl kell rúgni ott azt a tányért: / kalimpálgjon az égre holdnak! / Korog az éjszaka, hideg van. / Filléreitek hunyorognak.*” „*Forradalom, / forradalom*” – ez volt ifjúsága jelszava, itt hagyta ránk ma is érvényes követelményként. Lehet, akik megcsalták életében, ma is kétségbeesve tiltakoznak. Versbeszéde ma lett a legaktuálisabb beszédtema.

Valamikor 1970 késő őszen, Pesten még mindketten hazátlanok. Az Erzsébet híd budai hídfője tájékán vártam a villamosra. Már inkább éjszaka volt, egyedül álltam ott. Közel s távol senki. Egyszerre vállamra teszi a kezét egy férfi. Ijedten összerendeztem. Ma sem tudom, hogyan tudott olyan észrevétlenül közelembe kerülni valaki. Utassy Dzsó volt, ahogy barátai hívták, hívják ma is, sőt a nekrológokban is ekként szólítják meg a költőt. A véletlen találkozás hosszas beszélgetésbe torkollott. Kiteljesedő költői rendszer egymásra épülő szintjeit rajzolta elem, jelentve, hogy szinte készen áll második kötete, és már a harmadikon dolgozik. Úgy éreztem: a nagy tehetségű költő rendelkezik azzal a szellemi tőlissel, amely a teljes költészet felépítéséhez szükséges.

Ezt vágták vissza ifjúságában. Fektették kötetét, szűrték, alakították volna. De ő ellenállt. Így hát megélte ő is a maga évadatát a pokolban. Csak ez számára évek-évtizedek hosszúságú éjszakát jelentett. Neki nem adatott március 15-e, neki csak a segesvári sírgödör jutott, forradalmi sikerek nélküli pusztulás. A század magányosává kényszerült, csak a csillagoknak fordulva mondhatta, kiálthatta keserveit. A rendszer-váltás után dalolhatta ki a maga „pszichoanalitikus naplóját” *Kálvária-ének* címmel. Egy végigjajgatott éjszakába sűrítve éli át benne magánya történetét. És ebből a mesterséges szedálás nem lehetett kiút! „*Micsoda ősi félelem / fagyva dermeszti éjjelem*”, mert mindennek kikerülhetetlen oka és okozata is benne a versben: „*Gyilokkal néz farkas-szemet, / aki maga elé mered*”. Mint Vörösmarty magányos remetéi és Tolsztoj három sztárece, ő is csak azt tudja ekkortól mondani: átkozott legyen az Isten. Számára az evangélium leggyakoribb biztatása: ne félj – egyetlen csonkká zsugorodott: félek. Ebből a mélyből egyetlen világszép vers emelkedik ki, a Szabó Lőrinc-i *Semmiért Egészen* ellenverse, Robert Burns *John Anderson, szívem, John!* elégiájának párdarabja: *Ketten maradtunk. „Köszönöm, / hogy élsz, / hogy létezel, / megköszönöm, / hogy együtt / félsz velem, / köszönöm, / köszönöm, / édesem!”*

Költői paradoxona nem a ki nem mondás, hanem a kimondhatatlanság volt. Verseit nem az intellektuális elemzőkézség hiánya fokozta le „közhelyek” szintjére (már akinek a forradalom közhely!), mint kritikusai egy időben vélték, hanem éppen az erő emelte meg versét, melyet a kimondhatatlan gondolat visszatartásának fájdalma táplált. Máskülönbem nem juthatott volna az elhallgatás és az összeomlás küszöbére. Hiszen egy-egy versében szinte az egész kozmosz fájdalma feszített. Még összeomlása sem csak személyes ügye volt, bárha akként szervítette is verssé. A kimondhatatlanság lényege: az elvesztett azonosság tudat. Mely mindenkibe belefészkelte magát. Belém is.

Az a fiatalember volt, aki életrajzának szinte semmilyen mozzanataról nem beszélhetett egyértelmű szabadságérzettel. Az ő személyes poklokat felmutató indulata és elfojtódása utóbb szociológusok és történészek érvelésében és tényfeltáró munkájában érte meg feloldását. Szervezete összeomlását orvosok gyógyították. De indulata is, elhallgatása is, majd pokoljárása is közügy lett. Nem véletlen, hogy a versre mindinkább néma világban nálunk versszeretők érdeklődése épít ellenvilágot. A legmagányosabb költők szava visszhangzik a legtöbb verskedvelő idézeteiben. Tóth Árpád, József Attila, Radnóti után Baka István és Utassy József fájdalmas sorai a legnépszerűbbek. Ők ma a legolvasottabb költők.

Elég, ha csak a *Ketten maradtunkból* idézek: „*Ma még tavasz van, / messze a nyárvég, / ám fekete az út, / s még feketébb lesz, / ha az elmúlás / anyála rálép, / és közénk zuhan egy / jege-nyéárnyék, / s hiába hüppögsz / utánam, / kedves, / hogy várj még, / várj még – / fekete az út, / ha az elmúlás / anyála rálép*”. Ha csak a vers alkotóelemeit csodálom, képvilágát, a benne feszülő indulatot, az elégiaivá formálódó retorikát, a finoman megfogalmazott összetartozás-érzést figyelem – a létezés tragikus megszakíttósága a versben feloldódik egyfajta sorsközösség átélésében. Hogyan teszi? Nagy költői rejteley. Tanulni-tanítanivaló.

Minden elmélet ellenére? A jó költő – lehet, maga nem is tudja – kiváltja a maga elméletét. Utassy verseivel elmélet is született – ha a kortárs elmélészek nem is érzékelték. Majd egyszer taníthatják! Amikor attól szenvedünk, hogy a szegénység mellett az emberi szétszakíttóság is keserves terheket ró az emberekre napjainkban, akkor jön egy költő, aki megszenvedte a veszteségek szinte jöbi méretű halmazát, és csak azért írja verseit, hogy ebből a kivetettségből megtalálhassa a feloldozó és kivezető szavakat. Szép szavakat, nehéz szavakat, ha kell, átkozódó szavakat, de mindenképp az összetartozást szükségelőket.

Sors és vers oly igen szembefordult a most lezárult életműben. Egy sokat szenvedett embertől búcsúzunk, akik kortársai, ismerői lehettünk. De költészete éppen erre a búcsúra készített fel ifjú lendülete összeomlasztása óta. A korszakok, amelyeket átélt, nem kedveztek életmenetének. De ő kedvezni akart utókorának: már régóta számára élt. Hagyatékozott minden verse mozdulatával. Kálvária-éneke mélypontján a világ ellenes nagy hatalmait készült összebékíteni, mikor rögeszméje téveszmének bizonyult, ebbe bolondult bele. Ebből igyekezett mindig visszalépni. Az összetartozásban, egy elképzelt világbékében elhelyezkedő nemzeti létünket vágyta, és ehhez kereste a személyes összetartozások rendszerét. Akik ezután utánamondják-utánamondjuk verseit, bennük és általuk megérezzük a létezés tragikusságát, ám szövegeiben (rímeiben, sorlejtésében, és főként rapszodikus retorikájában) a létezés rendjében való helyfoglalásunk lehetőségeire is rárévedhetünk. Magáért szenved, de nemzetéért, embertársaiért harcol. Legszörnyűségesebb versei is a megfogalmazás szépségével hatnak. Mint Radnóti legutolsó versei. Ezért is szerették meg, és hiszem, ezért is idézik, idézzük mindhalálig.

* * *

Amit eddig írtam, azt a fájdalom pillanatában fogalmaztam, de mintha ma írnám, éppen az ezután olvasható életrajzi emlékezés bevezetőjeként. Ennek a ma is ekként érvényes költészetnek a magasából tekintsünk vissza az ántivilág kibeszélhetetlenségébe, 1985 telére-tavaszára. Élete egyik mélypontján, súlyos betegsége kompenzálásaként egyensúlyozva próbálta szavakba önteni tanúságtevő versei életrajzi hátterét, a maga szenvedéstörténetét. Négy „ülésben” raktuk össze élete addigi menetét. *Pokolból jövet* érkezett. Beszélőre? Nem tudván, hogy nemsokára megváltozik a világ. Bárha ő még újabb sorscsapással, fia halálával is szembe kell utóbb nézzen. A változás után hál' istennek, versben is megjelentethette a maga *Kálvária-énekét*, életrajzát is leírhatta egy gyűjtemény számára, melyből egy részletet magam is magyarázatként beékeltem beszélgetésünk

menetébe, az 1985-ös rejtélyes fogalmazások megfejtéseként. Kisiskolásként rejtvényfejtő szenvedéllyel élt, nem tudván, hogy amikor egyik napról a másikra abbahagyja játékát, akkor szakad rá számára, balladás emlékezését éppen ez teszi izgalmassá számomra. A tényekben élő bizonytalanságokat vezette elém. Ezeket kellett most, a szövegek stilizálása és elbeszéléssé szerkesztése során történeté alakítanom. Kaleidoszkóp-rajzoltá. Az eredeti hangfelvétel bármikor meghallgatható a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtárában, miként annak szó szerinti gépirata is olvasható. Munkám során a gépiratból emeltem ki rejtélyes szövegeit, és közben fülelem a hallgatóval ellenőriztem a szavak-mondatok sajátos hangsúlyait. Szögletes zárójelben a feleség, az egyetemi társ és költőtárs magyarázatait illesztettem a szövegbe, beszélgetőtársam tanácsait követve. Aki akarja, a saját kaleidoszkóp-képét is kipróbálhatja megformálni. De remélem, az énáltalam alakított változat kielégítő lehet. Hiszem, a mi „négyülésben” készült rejtvénykészítésünk később alapul szolgálhatott rejtvényfejtése, újabb alkotói korszaka elindulásának, az ő verses változatának megalkotásakor.

Egyetlen adatsort nem tudok tisztázni mainapság. Az egyetemi „önképzőköri” lapok történetét. *Mozdulók, Napok, Tiszta szívvel*. Hány számuk jelent meg, kik szerepeltek benne? Visszamenőlegesen, a mi '56-os *Tiszta szívvel*ünkig, 1957-es *Szavunkig* egy egyetemi szakdolgozatnak kellene mielőbb tisztáznia, amíg emlékek és a tárgyak, maguk a lapszámok összegyűjthetők lehetnek. A résztvevőket gyanútanul faggatva változatos képet kaptam most, hogy ragaszkodva az Utassy József szövegében az ő elmondott szavaihoz véglegesítem erről bizonytalanul mesélt emlékeit. Nem mentem a történet után, mert a költésztörténeti lényeg mindegyikük elmondásában hasonlóan van benne. Leendő költők és későbbi professzorok próbálkozásait gyűjtötték ezek a lapok, melyeket egymás után, így-úgy, különböző módszerekkel megszüntette a hatalom. Ami maradandóan kiemelkedett ezek közül, az a *Kilencek antológiája, az Elérhetetlen föld*. Ahol a nagy elődök sorban kiálltak az indulók közös széttekintése mellett. Kilenceféle tekintet formálta ki ezt az emlékezetes monumentumot, amely ekként alkotva egységet vált részévé az irodalomtörténetnek, és ezért már jól ismertté.

Aki most olvassa Utassy József emlékezését-múltrejtélyét, két korba kell, hogy beleélje magát: egyrészt a rendszerváltás előtti 1985-ös évbe, a töredékes történet kikanonnyarításának idejébe, másrészt a költő halhatatlanságának távlatából összeálló történet maradandó tanulságainak feldolgozásába. E kettőből állhat össze a szöveg olvasásának mindenkori jelenideje.

1985. február 21.

– *Kedves Jóska, nagyon örülök, hogy hosszas kérés után elszántad magadat, hogy több „ülésben” elmondod eddigi életed menetét. Kezdjük hát valahol Heves megyében...*

– ...Bükkszenterzsébeten, ahol a Mátra áthullámszik a Bükkbe. Valamikor a 12., illetve 13. század környékén II. András alatt alakul a falum, az ott letelepedő családokból: Utassy, Zay és Szilák, később még jön aztán a Ködmön hozzát.

– *A falut hogy hívták eredetileg?*

– Már akkor is, a pápai bejegyzésen is így szerepel, hogy Szenterzsébet, csak volt a Dunántúlon is (az Órségben), meg Erdélyben is Szenterzsébet, és ezért föl kellett venni a Bükköt, mint megkülönböztetést. Így lett Bükkszenterzsébet. A Bükk, ez nem a nagy Bükk hegységről ered, hanem van egy hegy, az ós-Bükk, a falunk határában, és onnan vette a

nevét a falunk. Egy hosszú, 10 kilométeres völgyben él három falu: Bükkszenterzsébet, Tarnalelesz és Szentdomonkos. Ez a három falu mostanra teljesen egybeépült, sőt hozzájuk csatlakozott Fedémes is, bár egy picit kiesik, egy völgykatlanban.

– *Kezdjed őseiddel, akik ehhez a kis faluhoz kötődtek.*

– Talán a nagyszülőkkal kellene kezdeni. Az anyai nagyanyámat Utassy Barta Zsuzsannának hívják, nagyapámat Kiss Andrásnak. Anyám Kiss Margit. Az apai nagyanyám, Utassy Pintyó Rozál, a nagyapám Utassy Vadász József. Apámat ugyanígy hívták. Ebből is lehet látni, hogy a falumban rengeteg Utassy van, és a megkülönböztetés a ragadéknév alapján történik. Engem például a faluban mindenki Vadász Józsefnek ismer, nem Utassynak. Utassyból van egy rakás.

– *Ezt a két „s”, „y”-t, ezt a családod használja, vagy csak te, szóval ez mit jelent?*

– Nagyon bonyolult dolog. A faragásokon, például nagyapámnak, aki erdőkerülő volt, az egyik faragásán, sótartóján „s-i”-vel van írva. A temetőben is sok „s-i” van. Viszont volt az Utassyak között, aki tényleg nemes volt, és állítólag történt egy névpótlás is valamikor, csak nem tudom, hogy mikor. Hát én meg a családom soha nem voltunk nemesek.

No, de hadd mondjam még el, hogy az anyai nagyapám Ózdon volt segédmunkás, amikor szanálták – mert gyakran előfordult, hogy szanálták –, akkor az Alföldet járta, mezőgazdasági munkát végzett, aratott, csépelet stb. Nagyon keveset keresett, tulajdonképpen a nagyanyám meg az anyám tartotta el a családot, bejártak Ózdra, vittek pálinkát, tojást, vaját, cigarettapapírt – mikor mit, amivel tudtak kereskedni. Mert azt elfelejtettem mondani, hogy az anyai nagyanyámnak-nagyapámnak öt gyereke volt, ebből négy lány és egy fiú. Gondold el: négy lányt férjhez adni, micsoda teher lehetett. Az apai nagyapám szintén dolgozott gyárakban is, de inkább az erdőn volt – erdőkerülő és vadőr. A foglalkozása vadőr volt, de amikor apámat elhívták sorozásra, majd behívták katonának, akkor mindig ő ugrott be helyette. '45 után, amikor az öreg Beniczky földesurat „megbuktatták”, akkor került nagyapám tulajdonképpen erdőkerülői státusba, haláláig az egész falu vagyónát őrizte.

– *Mikor halt meg?*

– Ha jól emlékszem, harmadikos gimista voltam Egerben, '58-ban. Most egy nagyon kegyetlen dolgot mondok – nem szerettem ezt az öregembert, mert kegyetlen, kíméletlen ember volt, nem tudta például megbocsátani anyámnak, hogy újra férjhez ment, egy életen keresztül hozzánk be nem tette a lábát, pedig születésnapjára, névnapjára, minden alkalommal vittem kis ajándékot, az anyám küldött cigarettát, ezt-azt, és szavaltam neki verseket, az öreg bácsinak. Akkor, amikor meglátott, akkor elsírta magát. Ennyire tellett tőle. De egyébként, hogy elvitt volna az erdőre egyszer is, hogy kisfiam, most van az őzeknek, szarvasoknak a bőgése, soha eszébe se jutott. Amikor gombászni mentem – mert ennek ellenére én csak kúsztam meg jártam az erdőt –, és mikor találkoztam vele, akkor mindig csak annyit mondott: na, szedtél-e már valamit? – Mondtam: szedtem. – Azt mondja: na, akkor eredj itt erre fölfele, mert a Verőben háthogyha van jó tinórugomba vagy vargánya.

– *Édesapád mit csinált, mivel foglalkozott?*

– Az ózdi gyár segédmunkása volt, aztán mikor szanálták őt is – nem is egyszer, sokszor –, akkor vagy az egercsehi, vagy a borsodnádasi bányában dolgozott, vagy pedig elmentek Ajnácskőre a kőbányába, mert arra is volt példa.

- *Mi volt a szakmája?*
- Külön szakmája nem volt semmi. Segédmunkás volt.
- *És édesanyád?*
- Háztartásbeli volt. De ismerte az összes mezőgazdasági munkát, amit kellett csinálni kevéske, nem is tudom, háromnegyed vagy félholdnyi földünkön. Leginkább kapálnia kellett. Aztán segített a rokonoknak, akiknek volt rétje, oda meg gyűjteni ment.
- *Hogy ismerkedtek meg?*
- A faluban. Hadd mondjam el, mert olyan bonyolult a számomra is. Ahogy utána számoltam, ők tulajdonképpen másod-unokatestvérek voltak. Valahogy rokonok a nagyapám-nagyanyám, vagy az úkanyám környékén. Anyám 17 éves volt, apám kilenc évvel volt idősebb, mégis létrejött a házasság. Mert anyámnak mennie kellett, sokan voltak, nem bírták tartani. Ő volt a legidősebb.
- *És apádék is többen voltak testvérek?*
- Apámék négyen voltak szintén, ebből két lány és két férfi. Az apám öccse, Utassy Vadász Károly szerencsésen túlélte a háborút, de majdnem meghalt ő is, olyan állapotban került haza, hogy szinte már lemondtak róla az orvosok is. [A fia, Gyula Egerben él, és van két lánya, mindketten viselik a Vadász nevet.]
- *Mikor vonult be édesapád?*
- Többször is behívták, többször is bevonult. Utoljára '42-ben, és 1942 novemberében még otthon lehetett, szabadságon.
- *Él benned valamilyen kép az apádról?*
- Semmi, semmi, semmi. Egyáltalán nem emlékszem apámra. Még kétéves se voltam, ahogy apám meghalt. Még emlékem sincsen. Nincsen.
- *Hol halt meg, tudtok valamit róla? Bocsáss meg, hogy én ilyeneket kérdezek, de végső soron költészetednek ez az egyik alapmotívuma, ezért kérdezem.*
- '43 márciusában kaptunk egy gyászlevelet, és kaptunk egy gyászdobozt, amiben benne volt a borotvája, órája, leeresztelt karikagyűrűje, levelek, negyed kiló kristálycukor, ceruza, radírgumi, szóval, ami vele volt.
- *Személyi holmija.*
- Apáméknak, amikor a Dontól jöttek visszafelé, a nagy visszavonuláskor, volt egy incidensük. Megálltak pihenni, és jó néhányan a tüzet állták körül, és távolabb az egyik magyar katonától el akarta venni a zabot vagy szénát, már nem emlékszem pontosan, egy német katona. A magyar katona nem adta, erre a német katona agyonlőtte. A fáradt golyó apámat jobb felső combcsonton találta, eltörte, és így egy hónapig húzták szánon a nagy visszavonuláskor. Amikor kórházba került, már harmadfokú fagyása, nagyfokú vérvesztése és combcsonttörése volt, ez a három indok volt a halál oka.
- *Akkor öt rendesen el is temették.*
- Hogyha lehet hinni a levélnek, amiben úgy volt, hogy rendes katonai tiszteletadásal temették.
- *Ha személyes tárgyai is megmaradtak, akkor ezek szerint nem az út szélén veszett el, és hogy hol, azt is megírták?*
- Belorussziában, Minszkben, egy katonai kórházban.

– És te azóta kerested?

– Mit keressek? Egy időben majdnem elindultam, aztán akkor meg elfelejtettem a csapategységét, hogy mi a száma, aztán most megmondták – most mit lehet már ilyenkor keresni? Semmit szinte. 1943. február 19-én halt meg. Így, dátumszerűen tudtuk, mert ez volt a levélben, egy katonarvos írta, és nagyon tisztelettudó, nagyon rendes levél volt. Mégiscsak számított valamit, megnyugtató, hogy nem mint a kutyát kaparták el.

– Most akkor szülessél meg. Versedből tudom, hogy Ózdon, de hogyan is történt?

– A család BükkSZenterzsébeten lakott, és hol anyám ment Ózdra, meglátogatni apám, hol hétvégén Ózdról kerékpárral jött apám meg a sok barátja, akikkel együtt dolgozott, haza BükkSZenterzsébetre. Egy időben, még ezt nem mondtam, albérlők voltunk.

– Tehát önállósodtak a szüleid.

– Az apám elment albérlőnek az alvégre, szemben a falu templomával. Éppen most bontották le pont ezt a házat, amiben laktunk. Hadd bontsák, én nem is bántam, mert mindig csak emlékeztetett a sok rosszra. Apám nem tudott kijönni az apjával, meg anyám sem. Az apai nagyapámmal nem lehetett kijönni. Ezért mentek el albérlőbe. Apám onnan járt dolgozni, ahogy az előbb is mondtam, hol bányába, hol Ózdra, hol kőbányába. És anyám itt hordott ki engem, és amikor jött a szülés ideje, nem a falu bábájához vittek, akkor vezették be először, hogy mentőt kapott a pétervásári járás, és már ez a mentő vitt be engem Ózdra, a kórházba.

– Ózdon volt a legközelebb kórház?

– 28 km-re van, 30 km-re meg Eger. De inkább Ózdhoz kapcsolódtunk, mert a háromnegyed falu ott dolgozott. Így amikor eljött az idő, akkor a mentővel Ózdra vitték be anyámat a kórházba, és ott születtem meg, 1941. március 23-án. Aztán két-három hétig bent tartották még, utána pedig visszakerültünk BükkSZenterzsébetre. Ott voltam gyerek.

De maradunk még apámnál, mert majdnem kiesett az emlékezetemből, hogy apám három éven keresztül dolgozott Németországban, mezőgazdasági segédmunkásként.

– Tehát úgy, mint a Magyarok című film szereplői.

– Pontosan. A harmadik évben már anyámat is elvitte magával, és amit három év alatt kerestek, abból építettek fönt a főlégben egy réten, ott kaptunk telket, a dombok alatt egy szoba-konyhás házat. De ez abban az időben rettenetesen nagy szó volt. Háromévi munkájába került apámnak, meg anyámnak is, hogy ezt a házat össze tudták hozni. '41-ben, amikor én születtem, akkor kezdték építeni. Velem egyidős a házunk.

– Házasságukból csak te vagy?

– Csak én. Gondolom, ha nem hal meg apám, akkor biztos, hogy többen is lettünk volna, mert mind a két ágról sok gyerek van. Én azután egyedül maradtam.

– Te már ebbe a felvégi házba jöttél haza?

– Nem, még az albérlőben voltunk, hiszen csak '41 nyarán kezdték építeni ezt a házat.

– És édesapád nem is látta készen ezt a házat?

– Hát látta készen, mert '41-ben megcsinálták, és ő csak '42-ben vonult be. Bár akkor még nem volt körülkerítve, és nem volt bevakolva sem. Ezért is volt tragédia anyám számára, hogy meghalt az apám, ott maradt velem, se kerítés, se vakolás, csak a konyhában éltünk, mert a másik szobában se padló, se bepucolás nem volt még. És ezért kellett

aztán olyan gyorsan férjhez mennie. Hát nem férjhez ment, ők nem voltak hivatalosan megesküdve, hanem csak vadházasságban éltek. A feleszi esperes meg a plébános általánosan cseszegette anyámat, hogy nem él formális keretek között házaseletet. Ezért például nem is gyóntatta. Anyám meg azt mondta: nem is megyek gyóntni, hogy ha ilyenekkel jönnek, ki hoz nekem egy vödör vizet is, hogy ha én egyedül vagyok.

– Ezek szerint katolikusok voltatok.

– Római katolikus az egész falu. Állítólag régebben nem katolikusok voltak, de ennek már 2–300 éve is van.

– Mostohaapád, nevezzük így...

– ...Kovách. Kovách Hótartó Ferencnek hívták, ő viszont Leleszről származott, Tarnaleleszről, ott rengeteg Kovách él. Annyit gondolkodtam rajta, hogyan lehet valakit így hívni, hogy Hótartó. Nagyon szép név. Nevelőapám mondogatta, hogy: ez a sok csángó, aki idejött. És kérlek szépen, így van, onnan hozták még a nevüket is, ugyanis vannak hótartó hegyoldalak, amik megtartják a havat a napsütés ellenére is.

– Tehát ő csángó származású?

– Gondolom, mert rengetegen jöttek állítólag a szomszéd faluba. Hogy ez mennyire igaz, vagy mennyire nem, ezt nem tudom, mert ennek én nem néztem utána. Csak hallottam.

– Ki volt a nevelőapád?

– Anyám férjhez ment egy évre rá, hogy apám meghalt, talán még nem is múlt el egy év, ezért is fújtak nagyon rá, talán tizenegy vagy tíz hónap múlva összeállt egy sánta suszterrel, akivel, hogy mondjam, körülbelül olyan 5-6-7-8 évig kitűnően éltünk, de aztán kezdődött az ivás, először a barátok végett, aztán már mindenért ivott. Napjában háromszor rúgott be, reggel 4 órakor kelt, már 6-ra, 7-re részegen jött haza, akkor lefeküdt egy keveset, aztán elment délelőtt, délre megint részegen jött meg, és délután... Szóval rettenetes volt az élet vele. Persze meg kell mondani őszintén: addig, amíg voltak inasai, nem így volt. Mert három-négy inasa is volt, azok dolgoztak, ő meg seftelt, járta Csehszlovákiát, Ózdra, Egerbe, mindenhová ment üzletelni, mert igazából ahhoz volt érzéke őneki. Aztán vége lett a jó világnak. Amikor már neki kellett volna dolgozni, akkor aztán elkezdett inni. Nem is tudott dolgozni. Úgy képzelj el, hogy az inasa kitűnően megcsinálta, például fölvarrt egy foltot, ha azt neki kellett megcsinálni, hát azt ember föl nem húzta, akkora öltésekkel csinálta. Szépen meg aztán tényleg nem tudott dolgozni. Hogy csinált volna egy pár cipőt ő maga? Erre még az életben soha példa nem volt.

– Újabb testvéred nem született?

– Nem. Mert ez a házasság teljesen elromlott, gondolhatod, hogy milyen a részeg ember, ha naponta egyszer berúg, aki meg háromszor rúg be egy nap, tudod, az rettenetes.

– De együtt maradtak ők aztán?

– Nem maradtak együtt, mert amikor én végeztem, '66-'67-ben, akkor elváltak. A nevelőapám a házunk melletti 800 négyszögöles birtokot eladta, és így anyám teljesen egyedül maradt az apám által vett 400 négyszögöles telken meg a házban.

– Ő se él már?

– Ő se.

– *Édesanyád?*
– Édesanyám él, hál' istennek, most 65 éves. 1918-ban született, apám 1909-ben, mint Radnóti, vele volt egyidős.

– *És édesanyád ott él a falutokban?*
– Egyedül. Apám után, mert az ózdi gyárban dolgozott, özvegyi járadékot is kap, összesen 2400 forintja van havonta. Ebből nem lehet kijönni. Most is tulajdonképpen ugyanazt csinálja, amit annak idején a nagymamával, csak már egyedül. Gyűjti a tojásokat, tésztákat gyúr, bort visz, havonta háromszor-négyszer elmegy Ózdra, ahol megvan-nak a kuncsafjai. Tengeti az életét.

– *Milyen emlékeid vannak legkorábról?*
– A legkorábbiak háborúskoriak. Emlékszem például, körülbelül három-négy éves lehettem, amikor a házunk melletti réten gyakorlatoztak a leventék meg katonák, sőt arra is emlékszem, amikor jöttek a repülőgépek, és azt a hosszú, fényes sztaniolszalagot húzták maguk után. Arra is emlékszem, hogy egy orosz katona a hónom alá nyúlt és föltett egy ágyú csövére, amit pontosan a házunkkal szemben állítottak föl. Hál' istennek nem került aztán sor a használatára, hanem elhúzták onnan.

– *Felétek volt háború?*
– Már nem voltak a németek ott, amikor megjöttek az oroszok, azok is csak átfésülték a falut és vonultak tovább.

– *Lövöldözés nem volt.*
– De bombázni bombáztak bennünket, a falura két bomba hullott.

– *Kettő darab?*
– Kettő, igen. Ebből az egyik az iskola kertjébe, de hál' istennek nem tett kárt, a másik pedig egy nagygazdának a portáját tette tönkre, azt telibe találta.

– *Tebenned az miként tudatosodott, hogy édesapád meghalt?*
– Én nem emlékeztem apámra, de csak mondta mindenki, az egész falu, hogy árva vagyok. Láttam a karszalagot a karomon, és mindenhol csak ezt hallottam, hogy szegény kisgyerek. Az öregasszonyok, ahogy megláttak, ahogy mentünk végig a falun anyámmal, sírtak, hogy jaj így, jaj úgy. Teljesen belém ivódott ez az árvaságtudat, aztán későbbiekben mesélik, hogy vettem az ásót, vállamra tettem, aztán mentem, hogy megyek Oroszországba, és kiásom apámat.

– *A pici gyerek számára is hiányzott az apa? Hogyan lett egész életedet meghatározó élmé-nyeddé a halott apa?*

– Bárhogy is igyekezett a nevelőapám, nem tudott az apám helyébe lépni. Rideg is volt, érzéketlen is, fatuskó volt, egy hatalmas nagy, tagbaszakadt, sánta suszter, akinek minden gondolata csak a kisüsti, meg a sör, meg a bor. És durva is volt, szóval nem tudott magához engedni engem. Nem tudtam az apámat látni benne. Minél részegebben jött haza, annál inkább vágytam az eredeti után.

– *Iskolába te hol jártál?*
– Bükkszenterzsébeten kezdtem, négy osztályt jártam itt, utána Tarnaleleszre men-tünk mi is, Erzsébetről, meg Szentdomonkosról is, meg Fedémesről is ide jöttek a felső tagozatot elvégezni.

– Ez már akkor általános iskola volt? Te is már az ötödikkel folytattad?
– '54-ben végeztem el már az általános iskolát Tarnaleleszen, és Egerbe kerültem a Dobó István Gimnáziumba.

– Maradjunk még Erzsébeten és Leleszen. Ebből az iskoláskorodból van-e valami, ami meghatározott téged?

– Az elemit nagyon rosszul kezdtem, viszont negyedikes koromban már jeles, kitűnő tanuló voltam, és ugyanez volt ötödikben, hatodikban is, sőt ötödéves koromban elvittek üdülni, úgy mondták, hogy megyek a Balatonhoz. Hú, boldog voltam, rettenetesen. Ez '51-ben volt, azt hiszem. '51–'52-ben. És Egerben aztán eltérítették az utunkat, mert Tóalmásra vittek. Ilyen nagy csalódás már régen ért engemet, mint akkor. Tóalmáson állandóan a téesznek a hagymáját szedték, helyesebben tiportuk össze.

– Tehát dolgoztattak üdülés helyett.

– Ez lett az én Balatonomból. Ide kapcsolódik egy közös ismerősünk. Emlékszel, '72-ben (még betegségem előtt voltunk), Miskolcon, az irodalmi esten találkoztunk Radó...

– ...Andrással.

– Vele együtt „nyaraltam”, sőt egy szobában is voltam, azt hiszem, ő volt a szobafőnök.

– És még a miskolci szerzői esteden is emlékeztél rá?

– Nagyon jó arcmemóriám van, de névmemóriám már nincs. András, igen. Arcmemóriám az tényleg kitűnő, és rá meg nagyon emlékeztem, mert végtelenül művelt fiú volt, és szimpatikus ember, meg kicsi volt ő is, mint én, nagyon szerettem.

– Ő meg Gyöngyösön, gyerekkorában nekem volt szomszédom. És a Balatont végül is mikor láttad meg?

– A Balatont aztán nagyon-nagyon későn láttam meg, csak harmadikos gimista koromban. Akkor összebarátkoztunk hárman, egy verpeléti fiú, Kerecsendi Bill, mert így hívtuk, aztán az istenmezei tanító fia, Albach Lóránt, meg én, elmentünk dolgozni a Balatonhoz. De nem volt címünk se, gondoltuk, hogy majd krampácsolunk, vagy valahova kerülünk. Végül, mivel aztán szerszámunk sem akadt, kikötöttünk a nagyberki állami gazdaság irodáján.

1985. február 28-án, délelőtt

– Jóskám, ott hagytuk abba, hogy Eger. Hogy kerültél te Egerbe?

– Eger jelentette számomra a nagyvilágot, de így, ahogy mondom, ez teljesen komolyan értendő. Egyszer, általános iskolás koromban a szememmel megbetegedtem, és bent feküdtem a kórházban ...

– Melyikben?

– A Szent Vince Kórházban.

– Tehát az, ami ott a Széchenyi utcánál, a gimnáziumok mellett van.

– ...ott voltam a szemészeten. Nagyon fájta a fejem abban az időben, és nem tudták, hogy mi bajom van, aztán végül kiderült, hogy a szememen keresztül van probléma. Hozzám a legközelebb eső nagyváros, ahol gimnázium van, az Eger. Eger 30 km-re van a falumtól, a másik Ózd, az 28 km-re.

– *Ózdon is volt jó gimnázium.*
– De nem volt akkora híre, meg Ózdot nem szerettem, hiába, hogy ott születtem. Vasporos kis városka tulajdonképpen, és semmi vonzereje nem volt. Egernek meg ott volt a vára, az *Egri csillagokat* olvastuk már, aztán Balassi Bálint, meg Lenkei százados. Rengeteg élményem volt, ezért oda adtuk be a jelentkezést. Most képzeld el, a jelentkezés szövegébe, hogy mi akar lenni, én még gépészmérnököt írtam, az szeretnék lenni. Úgy képzeld el, hogy gyerekkoromban az egész gondolatvilágom teljesen a gépek között mozgott, a cséplőgépek miatt. Bombatartályokból csináltunk emeletes gépeket, rátettünk gurigákat, madzaggal, aztán így csépeztük a port. Egyik udvarból húztunk a másikba. Az unokatestvéremmel együtt csináltuk ezt, úgy is hívtuk ezeket a különféle vascavarokat, tengelyeket, amikkel mi dolgoztunk, hogy szertáj.

– *Hogy?*
– Szertáj. Van egy jó szertájom, ez azt jelentette, hogy kaptam egy anyacsavart például. [Jól hallottam, gyermeki szóhasználat. Felesége az unokaöccsétől bővebb magyarázatot is kapott: „szertáj: összefoglaló neve (ők találták ki a szomszédban lakó unokaöccsével) azoknak a vicik-vacakoknak (palócul: zagyikoknak), amiből építették a gépeiket. Pléhdarabok, biciklikerekek, kiszuperált lyukas edények, csavarok, szögek, üres cérnaorsók, levált cipőtálpak, deszkák, lécek (palócul: lecek)].

– *Neked van kezűgyességed különben?*
– Nincsen. No, szóval odakerültem Egerbe, a gimnáziumba gépészmérnöki távlatokkal. Tudod, volt a Szilágyi Erzsébet...

– *... az a lányoké volt.*
– Lánygimnázium. Aztán volt a Gárdonyi Géza...
– *Én a Gárdonyiba jártam. Akkor még Pedagógiai Gimnáziumnak nevezték. 1950-'51-ben, elsőbe. És onnan kerültem át Miskolcra.*
– Ezt nem tudtam.

– *Te mikor jártál Egerben gimnáziumba?*
– '55 szeptemberében kerültem be a Dobó István Gimnáziumba, és '59 júniusában végeztem.

– *Kollégiumban laktál?*
– A Gárdonyi Géza Gimnázium mellett, a volt ciszter rendházban. Ami most ahhoz a gimnáziumhoz tartozik. Legújabban Ady Endre Kollégium a neve. Az én osztályombelieket itt tartották, a többieket áttették a Tóka János igazgató kollégiumába.

– *De te végig itt maradtál?*
– Igen. Nem tudom, ismerted-e Somodi Józsefet, ő volt az igazgatónk, fél tüdeje volt, le volt kapcsolva a másik fele. Hadd mondjam el, hogy évkezdéskor miket kellett vinnem. Fogkefét – eleve nem volt fogkefém soha. Pizsamát – az sem volt soha. Olyan új dolog volt ez számomra, hogy el sem tudom neked mondani.

– *De hogyan ragadt rád a Dzsó elnevezés?*
– Mikor Egerbe bekerültem, legelső dolog volt, amit megtudtam, hogy a Dzsó az annyit jelent, hogy József. Én, kérlek szépen, minden füzetemet, könyvemet teleírtam,

hogy Joe, Joe, Joe. Engem mindenki Dzsónak hívott, de a kollégium igazgatója egyedül: Joelnek.

– *Joel, a végítélet prófétája?*
– A Bibliából. És hiába mondtam neki, hogy Dzsó vagyok, ő azt mondta: te Joel vagy, majd megtudod, hogy ki volt az.

– *Szóval innen van a Dzsó, mert végül a kiejtéshez alakult az íráskép is. Te magad is ezt a formulát használod, például a nekem írt dedikációidban is.*

– Innen van, elsős gimista koromból. És ez teljesen rajtam ragadt, hát most már nem is küszködöm ellene, most már teljesen mindegy, hát már így van.

– *És hogy alakult az iskola?*
– Állunk az udvaron, utána valamelyik tanár mondja, hogy a humán tagozatosok jobb kézről, a reál tagozatosok bal kézről. Én ott állok az udvar kellős közepén, hallok valamit, hogy mondanak, de mit tudtam én, hogy mi az, hogy humán meg reál. Azt néztem, hogy az évfolyamtársaim és falusi barátaim hova mennek. És képzeld el, mindegyik a reálba ment. Hát én, a teljesen humán érdeklődésű ember, odacsöppentem a reálgimnáziumba.

– *De hát te mérnök akartál lenni.*
– Igen, de ahogy így visszagondolok, ez nem is jelentett akkor tulajdonképpen semmit. Tehát ott állok, hogy választanom kell, és a lehető legrosszabbat választom.

– *Végül te reál tagozatba jártál végig?*
– Végig, amit sohasem bocsátok meg magamnak.

– *Te latint nem tanultál.*
– Azt kellett volna tanulnom, latint, tudod, meg nyelveket. És ehelyett a matematikával meg ábrázoló geometriával bajlódtam. Nagyon szép volt, azt üvegen keresztül nagyon szerettem látni, ahogy a térből kiemelkednek a lámpák, de hogy mi történik, az már magas volt. És mégis, mindennek ellenére, az első félév bukdácsolásai után, amikor hirtelen nagyot zuhantam, kérlek szépen, olyan jól fölöttem, hogy majdnem jeles lettem. Még anyámat is behívták, hogy közöljék ezt vele, készüljön fel, hogy jeles leszek. No, de akkor jött '56. Kimaradtunk, megszakadt a tanítás. Sajnos '56 után néhány tanárunkat is lecsukták. Például dr. Habisch Györgyöt, meg az igazgatónkat is leváltották, Hallgató Sándor bácsit, ő ott is lakott a Dobó István Gimnázium egyik épületében.

Mikor visszakerültem, nem tudom, hogy mi az atyaúristen volt bennem, de ilyeneket csináltam, hogy például elhatároztam, hogy én húsz egyest össze fogok gyűjteni, és utána megmutatom, hogy mégis leszek közepes tanuló. Tizenegy egyesnél behívták anyámat, hogy beszéljen velem. Nem tudom mivel magyarázni.

– *Na, és végül aztán hogy fejezted be a gimnáziumot?*
– Ezen túlmentem, és utána tényleg föl tudtam jönni közepesig. Közepesen is érettségiztem, de magyarból jelesem volt, és akartam, hogy oroszból is jelesem legyen. Közepeset adott a tanár. Gondold el, hogy én négy évig tanultam az oroszát általánosban. Mikor bekerültem a gimnáziumba, előlről kellett kezdeni. Tehát a kisujjamban volt az egész. Ráadásul az általánosban is jó tanuló voltam. Amikor megtudtam, hogy közepes-

sel zárt le a tanár úr, akkor kértem – mindenki röhögött rajtam –, hogy én ötből szeretnék érettségizni, oroszból is. Úgyis tudtam, hogy nem tanulok semmit a többire se, és akkor most még ezt is fölveszem. De muszáj volt. Ennek az embernek meg kellett mutatnom, hogy magasan le van ejtve, és nem érdekel, én megcsinálom még ezt az érettségit is. Kérlek szépen, ő volt az, aki '56 után csak kettesekeket meg egyeseket adott nekem. Addig ennek voltam én a Mozartja, meg kedves barátja. Meg aztán nekem is kellett, hogy legalább négyes legyen, mikor fölkerülök. Le is érettségiztem oroszból is, két jegyet nem akartak emelni, az ötöst nem adták meg, megkaptam a négyest. Ez volt a legrealisabb jegy. De nekem ez is jó volt. Viszont jobb lett volna az ötös, mert akkor biztos fölvesznek egyetemre. Így három évig nem kerültem föl egyetemre.

* * *

[Amikor 1985-ben minderről beszélt nekem Utassy József, már súlyos ideg-betegsége egyensúlyban tartása idején, akkor mindent talányosra fogalmazott. Amikor azt mondtam: „Akkor második korodban nyírt el téged '56”, válaszában ekként fogalmazott kissé drasztikusan: „Mikor visszakerültem, nem tudom, hogy mi az atyáúristen volt bennem”, és látszólag szakadozottan mondta tovább: „Aztán hát persze olyan dolog volt, hogy... Nem tudom mivel magyarázni” – ezeket a megszakított fordulatokat használta. Orosztanáráról meg, akinek előbb „kedves barátja” volt, utóbb csak közepessel zárja le érettségi előtt, másképp beszél '56 előtről, meg utána, íme: „Nagyon nagy hajam is volt, és az egyik tanárom, Mjazovszky tanár úr azt mondta, hogy: Mozart! no, gyere csak ki felelni! Majd megmutatom én neked, hogy milyen a nagy haj! – Abban az időben még, tudod, hogy a haj rettenetes botrány volt.”

Ma már tudom, nem a betegség beszélt belőle, tudatosan került a múzeumi emlékezésben a valóságos történelmet. Ma már olvashatjuk a Digitális Irodalmi Akadémia Utassy-szövegei között az 1956–1957-re vonatkozó emlékezését, egy részét még ott is, 1995-ben is zárójelbe téve. Az 1985-ös talány feloldásaként ideidézem a nálam el nem mondott emlékezését a DIA közléséből: részlet A kikelet fia című írásból (megjelent: Curriculum vitae. 30 kortárs magyar író önéletrajza, szerkesztette és gondozta Tárnok Zoltán, Kortárs Kiadó). – letöltés internetről: 2017. 02. 09. 455–459. <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=7907&secId=831897&qdcId=3&liBraryId=-1&filter=Utassy+f%C3%B3zsef&limit=1000&pageSet>

És akkor jött 1957, a számonkérés és a leszámolás éve.

(Én 1956 októberében, amikor a tanulókat hazaküldték, nem utaztam szüleimhez. Arra hivatkoztam, hogy rossz családi körülmények között élünk. Rajtam kívül a kollégiumban maradt még Keresztes Nagy Csaba és Marton Levente diák. Mindketten budapestiek voltak. Marton Levente aztán a Széna téri harcok hírére fölutazott Pestre. A kollégium igazgatója megtúrt bennünket, pedig tudta, hogy ötliteres korsóból isszuk a bort. Na és! Ő meg a SZER híreit hallgatja! Egyik alkalommal a renoválás alatt álló Líceum épületét támasztottuk, amikor egyre népesebb tömeg gyülekezett a terre. A szovjet emlékműről már hegesztőpisztollyal vágták le a láncokat. Mi továbbra is ott ólálkodtunk. Egyszer csak odaint mindkettőnket valaki a láncokhoz. Csaba egyik, én meg a másik végét markoltam meg. És elindultunk. Utánunk a tömeg. Irány a Berva! Csabának is, nekem is nagyon tetszett a kitüntetés. Vágtuk jobbra-balra az ünnepélyes pofákat, hiszen a fotósok összetűzésben álltunk. De csak a kollégiumig húztuk a láncokat, ott átadtuk két fiatalembernek. Éjfél tájban vetődünk haza, mikor is Kiss bácsi, a

portás mondta a hírt, hogy belőttek hozzájuk. Szerencsére senki sem sérült meg. Ám az ijedelem nagy volt, képzelné lehet. Lassan már megjelentek a falfelírások is: ÉLJEN A KÁDÁR-KORMÁNY! Krétával degeszre tömött zsebű diákok, jártuk a várost, és ahol csak találkoztunk a felírással, mindenütt odabiggyesztettünk elé egy nagy F-et. – A kollégium ablakából néztük végig, amikor a hatalmas vörös csillagot a Líceum tetejéről leverték. Ezt az óriási tákolmányt minden este kivilágították, forgott körbe-körbe, kelet felé mindig megállt, várt egy fél percet, majd kezdte előlről útját. Az egriek már rá sem hederítettek, csak a turisták bámulgatták nagy előszeretettel. Végre megjelent helyette egy hosszú, karcsú póznán a nemzetiszínű lobogó! Ujjongtunk örömeinkben. Ölegettük egymást. Ízig-vérig magyarnak éreztük magunkat.)

Aztán hazautaztam Bükkszenterzsébetre szüleimhez. 1957 januárjában hívtak vissza bennünket körlevéllel a gimnáziumba. Szinte mindenki visszajött. Néhányan az idősebbek közül elhagyták az országot, Nyugatra távoztak. Ketten-hárman mi is megpróbálkoztunk ezzel, de a kollégium kapujában fülön csípett bennünket az otthonvezető, és visszaparancsolt szobánkba. Hála az égnek!

Jött tehát 1957, a számonkérés és a leszámolás éve. Hallgató Sándort, igazgatónkat elbocsátották, és Szolnoki Jánost nevezték ki, főntről, helyette. Habisch tanár urat, aki engem nem tanított, börtönbe csukták a forradalomban való részvétele miatt. Büszkéek voltunk rá valamennyien, de hallgattunk róla.

Az egyik tavaszi napon hívtak az ügyeletessel az otthonvezetőhöz. Az emeletről lefelé menet faggattam a fiút, hogy vajon miért keresnek. Ő azt mondta, hogy nem tudja, de nagy baj lehet, mert itt van a gimnázium igazgatója is. Falfehéren léptem be hozzájuk. A szoba közepén egymással szemben álltak.

- [– Jó napot kívánok! – köszöntem.
- Jó napot! – fogadta köszönésemet Szolnoki János igazgató.
- Te vagy Utassy József? – kérdezte.
- Igen, én vagyok.
- Akkor állj ide közénk! Apád meghalt a háborúban?
- Meg.
- Nevelőapád?
- Kovách Ferenc.
- Cipész?
- Igen.
- Hallom, van szőlőtök is.
- Van. Négy száz négyszögöl.
- Ha arra járnék, megkínálnál egy pohár borral?
- Meg én, még kettővel is! – engedtem föl egy kissé.
- Hát akkor mondd meg nekem, hogy ki ez a férfi itt, ezen a képen!
És elém tartott egy nagyított fényképet. Hosszan néztem, nézegettem, de nem ismertem föl benne senkit.
- Nem tudom – válaszoltam.
- Nem tudod?! – kérdezte újból, de már erősebb hangon.
- Nem.
- No, nézd csak meg még egyszer! Alaposabban. – Orrom elé tartotta a fényképet, de még annyit sem láttam belőle, mint az előbb.
- Nem ismerem, igazgató elvtárs – hüppögtem.
És ekkor jobb kézzel egy hatalmas pofont kaptam tőle. Bizonytalanul álltam a lábamon már addig is, de a pofontól teljesen elveszítettem az

- egyensúlyomat, és hátraestem. Egyenesen az otthonvezető karjai közé, aki talpra állított, és szembefordított magával.
- Látod – mondta –, nem babra megy a játék. Ha szépen megmondod, hogy ki itt ez a férfi, nyugodtan elmehetsz. De ha nem, az igazgató elvtárs eltávolít a gimnáziumból! És a mi kedves kis Dzsónk mehet vissza a falujába az édesanyjához. Gondold jól meg: mi lesz akkor belőled?! Egy suszterlegény! Semmi több. Egyébként édesanyád jól van?
 - Igen, hála az égnek! Csak nagyon fáj a lába. Isiásza van.
 - Hát az nagyon fájdalmas betegség. Hogy viseli?
 - Nehezen. Éjszakánként meleg sóval alszik, és üvölt a fájdalomtól.
 - No látod! Ilyen körülmények közé akarsz te visszakerülni?
 - Én nem akarok. Én dobós diák szeretnék maradni! – pityeredtem el.
 - Hát akkor, Józsikánk, kis Dzsónk, nekem apró Joel prófétám, mondd meg nekünk, kit ábrázol itt ez a fénykép!
 - De ha nem tudom, otthonvezető elvtárs! Isten bizony nem ismerem!
És ebben a pillanatban akkora pofont kaptam tőle, hogy most az igazgató kapott el fél kézzel, mert a másikban egy újabb fényképet szorongatott. Ő is megfordított, és szembeállított magával.
 - Ide figyelj, te betyár, hát akkor azt mondd meg nekem, ki vigyorog itt ezen a képen!? Ki húzza a „rabláncot”? Mi?!
 - Én.
 - És nem ismered föl ezt a tőled egy méterre álló férfit?!
 - Rengetegen voltunk ott, igazgató elvtárs, rengetegen!
 - És hogy kerültél te oda, mondd?!
 - Sétáltunk a városban a barátommal, ott ólálkodtunk a Líceum körül, nézelődöttünk, amikor egy férfi odaintett minket, hogy fogjuk meg a lánc két végét. És mi megmarkoltuk, és húztuk végig a Széchenyi utcán! Utánunk meg a tömeg.
Csönd lett. Hatalmas csönd. Hallani lehetett a két férfi szuszogását.
 - No jó! Rendben van. Elmehetsz. Majd döntünk a sorsodról!
És döntöttek. Első fokon eltávolítottak a gimnáziumból. Ám a bükk-szenterzsébeti tanács kiállt mellettem, levelükre az ítéletet két hónapi felfüggesztésre változtatták. Voltak, akik azt mondták, hogy nagy szerencsém volt, mert ha a rendőrségen hallgattak volna ki, biztos, hogy nem úsztam volna meg két pofonnal. De nekem ez a két pofon is fölért egy Széna téri ütközettel!
A tanárokat Szolnoki János igazgató félemlítette meg, a tanárok pedig minket. Oroszból például Mjazovszky Albert tanár úr kedvence voltam, táltosnak, frizurám miatt Mozartnak nevezett, mikor melyikhez volt kedve. Ám a fent említett beszélgetés után úgy elgyávult, hogy no! Akárhogyan is feleltem, kettesnél jobb osztályzatot nem kaptam tőle. Miatta kellett oroszból is érettségit tennem, pedig az nem volt kötelező! De hát mit tehettem, ha közepessel zárt le?! Így legalább megkaptam a négyesemet! Mindegy. Az idő pora befedi ezt is, mint mindent. De ha föltépem a heget, most is szivárog belőle a vér. Mert életemben először ekkor találkoztam égrekiáltó igazságtalansággal! Sajnos, nem utoljára.]

* * *

– *Irodalommal mikor és hol kezdted foglalkozni?*
– Már az általános iskolában. Nem tudom, hogy mondtam-e a múltkor, térjünk vissza egy keveset, a nagy változás a falumban az volt, amikor jöttek a kitelepítettek.

– *Ott is voltak?*
– Persze, tele volt az egész falu velük. Minden héten zúgott a harang, mert temettek valakit. Olyan volt a temetés akkor, hogy már föl se vettük. Ezek az emberek öregek voltak, kijöttek oda, ott hulltak el egymás után.

– *És ott is temették el őket?*
– Ott is temették el őket. Ez a tenger rossz dolog számomra mégis hozott egy-két jót is, mert például az egyik ludovikás tiszt, tábornok lehetett, az öreg Koszmovszky Józsi bácsi engem tanított. Anyám ebédet adott neki, ő meg foglalkozott velem délutánonként. És nagyon-nagyon örültem, mert a suszterájba szinte odajárt mind, csináltatni a cipőket, és anyámtól is kéregettek ezt-azt-amazt, a kertből, anyám meg szívesen adott nekik. Szinte már a gyerekeknek fogadtak engem. Én meg akkor kezdtem el rejtvényt fejteni, negyedikes-ötödikes koromban. Máig is emlékszem, hogy az első keresztrejtvény, amit megfejtettem a Pajtás újságban, az olyan nehéz volt, képzelj el, kiírva ilyen L-alakban, hogy „Kossuth-díjas íróink”. Roppant nehéz volt. De mikor megtaláltam, este úgy tíz óra, tizenegy között, utána nem tudtam reggelig elaludni, olyan boldog voltam. Nagy rejtvény pályázatokon vettem részt, amit nem tudtam, ezektől az emberektől megkérdeztem. Mert azt hiába kérdezem anyámtól, hogy mi az asztronómia. És olyan boldog voltam, mikor nekem megmondták, hogy csillagászat. Nagy segítséggel voltak ezek az emberek számomra, meg is határozták még az utamat is, azt hiszem. Mert ők mondták, hogy jaj, maga ilyen érdeklődésű, Józsika, hozták nekem a könyveket, kifestőkönyvtől kezdve az olvasnivalóig. A felvég összes gyereke mindig nálunk volt, mert én, ha nem is minden héten, de nem volt olyan két-három hónap, hogy ne nyertem volna valamit. Vagy dominót, vagy társasjátékot, vagy könyvet. És annyi játékom volt, hogy nálunk volt az összes fölvégi gyerek, együtt játszottunk mindig.

– *És kik voltak ilyen kitelepítettek nálatok?*
– Táblabíró, grófnó, például Nyáry grófnó, a táblabírónak már elfelejttem a nevét. De még velem egyidős gyerekeik is voltak, Déry Pista, azt hiszem, vagy Szeles Emese, balettos. Akkor láttam életemben először balettot, mert elhozták Emesének a ruháját, és olyan gyönyörűen táncolt, olyan szép volt, egy-egy ünnepség alkalmával, csodálatos volt.

– *Belőle nem lett aztán semmi?*
– Nem tudok róla. Még nem találkoztam itt Pesten se vele, nem tudom, hogy hova került, mi lett vele.

– *Később egyikőjükkkel se tartottál kapcsolatot?*
– Nem, mert elmentek, mielőtt befejeztük volna az általános iskolát. Az Emesével például egy osztályba jártam, nagyon jó tanuló volt, de máról holnapra eltűnt. Amikor mehetek, hát gondold el, egy napot, egy pillanatot nem maradtak tovább, bármennyire is szép az én falum. De meg nem álltak.

– *Hogy kezdted te olvasni?*
– Hát, kérlek szépen, én így kezdtem olvasni, ahogy mondtam. Emlékszem, máig is az első könyvem, ami volt, az természetesen az *Egri csillagok* volt, de utána már elkezd-

tem olvasni. Nyertem *Az elátkozott számár* című könyvet, amiben novellák voltak, nagyon szép novellák, Mikszáthtól, mindenkitől. A Mikszáthéra emlékszem leginkább. És sajnos azt kell mondanom, hogy én a rejtvényekből éltem. Nyolcadikos koromig, akkor mint-hogyha elvágták volna. De nyolcadikos koromig nekem mindenem volt a rejtvény, de ne úgy képzeld el, hogy én fejtegetek rejtvényt. Én megszállottja voltam!

– *Mint egy sportoló.*

– A sportolók sportolója. Olyan szinten. Megfejtettem mindent. Most meg? Az egyik rokonomnál kezembe adnak a múlt héten egy Fülest, hogy itt van, fejtsem meg ezt a rejtvényt. Nem is igen figyeltem, csak nézem, hogy Utassy József egyik sora. És ott gondolkodom, és nem jut eszembe semmi, hogy mi lehetett volna. És akkor ránézek a Fülesnek a címlapjára, hát látom, hogy egy hőember van ott, akkor leesett a tantusz, hogy a *Hőember* című versemből kell idézni. Ez a rejtvényfejtőnek a csúcsa, hogy saját magát fejt. Ennél tovább nem mehetek. Olyan jót nevettem rajta, tudod, ez a sors ironiája. Megjelent ez a versem az Új Tükörben, és onnan vették át, a szezon okán.

– *Ez a rokonod emlékezett régi rejtvényfejtő énedre, azért tette eléd?*

– Egyáltalán nem, ez teljesen véletlen. Ezt csak a feleségemnek meg a fiamnak mondtam, hogy milyen szép dolog ez, hogy a hajdani naiv rejtvényfejtő most saját magát fejt, és nem tudja megfejteni.

– *És Egerben? Irodalom?*

– Kérlek szépen, nem volt szerencsés a tanári karom, egyben viszont mégis. Az osztályfőnököm Radich Jolán tanárnő volt.

– *Őneki a nevét ismerem.*

– Őt biztos ismerted, mert egész Eger ismerte őt. Olyan jó tanárnő. Volt, amikor magyart is tanított, de az igazi oldala a történelem. Csodálatosan tudott tanítani, és róla csak jót tudok mondani, mert tényleg olyan volt, hogy aki őnála nem értette a történelmet, ott már valami baj volt. Annyira szemléletesen, annyira szuggesztíven, annyira átéléssel tudott beszélni. Tapadtunk rá. Minden órája a koncentráció csúcsa volt. A másik tanárom, aki az irodalmi könyvünket is írta, Ebergényi Tibor volt. Sajnos ő engem csak németre tanított, már '56 után. Még másfél évet tanultam nála. De engem, mint kezdő költőt, aki írogat, egyik kudarc a másik után ért. Ott volt ugyanis a Népújság, ami akkor még vasárnaponként közölt verseket. És a gimnazisták közül nem is kevesen jártak oda. Például Szilágyi János, ő prepás volt, azt tudod. Sziládi.

– *A Móra Kiadó igazgatója? Egri?*

– Egy kollégiumban laktunk. Ő nem egri, hanem Egerben végzett. És verseket írogatott akkor még, máig emlékszem egy sorára, olyan irigy voltam rá, mint a kutya. Udvarolt egy fekete kislánynak, aki ott mellettünk járt le a Csiky Sándor utcán, a kollégiumunk ablaka meg oda nézett. Volt egy ilyen sora, hogy „Fekete vagy, mint a sorsom színe”. Majdnem sírtam a dühtől, hogy ilyen nem nekem jutott eszembe. De voltak, akik közöltek az újságban, például Szilárd Csaba, aztán Bereczky Zsolt, ezek mind kollégisták voltak, és gimnazisták is, vagy prepások. És én is elvittem a verseket, hát még csak szóba se álltak velem. Rettenetesen mérges voltam rájuk, aztán utána, na mondom, engem nem is érdekel, nem megyek. Nem is vittem verseket sehova, vagy csak nagyon későn. Amikor művészeti előadó voltam Pétervásárán, az egyik ünnepi könyvhét alkalmával Antal István könyvtáros barátom javaslatára, akinek nagyon sokat

köszönhetek, meghívtuk Simon Istvánt író-olvasó találkozóra. Akkor láttam először költőt életben, elhozta még a feleségét is, egy szőke, dundi, aranyos kis nő volt. Nagyon szép és sikeres volt a találkozó. Ő is végtelenül örült, nem számított ilyenre, tényleg aktív, lelkes közönség vette körül. Még amikor fölöttem Pestre, és jelentkeztem nála, vittem verset, akkor is emlékezett Pétervásárára. Egyből el is fogadott kettő vagy három verset tőlem, ebben szerepeltek olyan versek, amiket sajnos utóbb megszüntettem, mert darabjai belekerültek más anyagba. De mindenáron be akart mutatni a Kortársban. Aztán húzódott-halasztódott, és végül is aztán már azt mondta, hogy: nézd, tovább már nem tudom neked mondani, hogy be foglak mutatni, nem sikerül, a főnök nem engedi. Király István volt.

– *És mi volt a kifogása?*

– Azt hiszem, hogy az volt a kifogás, ami később aztán erényem lett, de akkor nagy hátrány volt még, hogy tulajdonképpen a Donnál harcoló apát siratok. Ez lehetett a baj. Egy doni katonát nem lehet siratni. Utóbb majd csak Török Endre mutatott be '65 decemberében a Kortársban.

– *De majd csak egyetemista korodban.*

– Középiskolás koromban egyáltalán nem jelentem meg.

– *És csak verset írtál.*

– Csak.

– *Prózát nem írtál?*

– Nem.

– *És ki látta a verseidet?*

– Elsősorban a lányok, akiknek udvaroltam, de a fiúk is tudták, mindenki tudta, hogy írok. Akkor még engem Mozartnak hívtak, mert hosszú hajam volt, és jártam át a pre-pába, tudod, ott rengeteg zongora van, minden teremben, aztán ott vertem éjjel-nappal a zongorát.

– *Hogyan alakult tovább az életed?*

– '59 nyarán érettségiztem, ősszel, szeptemberben már a pétervásári OTP alkalmazottja voltam, ellenzáros.

– *Micsoda?*

– Ellenzáros. Tudod, van, aki foglalkozik az ügyféllel, veszi el a totószelvényt, könyvel stb. És van egy másik záros, akinél szintén van egy kulcs, és csak ketten együtt tudják kinyitni a pánccs szekrényt. Ezért ellenzáros a neve. Na, ez voltam én, nálam is volt egy kulcs. Nyolc hónapot húztam le itt, majd utána rajtakaptak a belső ellenőrrel. Arankának hívták. Szerelmes lettem bele, igaz, hogy idősebb volt három évvel, de hát az nem számított. És képzeld el, ott maradtunk egyszer benn az OTP-ben, aztán reggel arra ébredünk, hogy nyitják az ajtót, és Egerből szálltak ki. Nahát ez rettenetes lebukás volt.

– *Ott is aludtatok?*

– Persze. Mondanom se kell, hogy az OTP-sek országos lapjában megjelent az egész ügy úgy, ahogy volt, mindent közöltek, és rajtunk röhögött az egész OTP-világ. Engem eltávolítottak. Ráadásul Vadásznak hívták az egi főnököt is, örültem, mondom, ha

megtudja, hogy én is Vadász vagyok, akkor megment engem, de azt mondta, hogy: fia-talember, maga távozzon erről a pályáról, mert tudomásom szerint nincsen olyan hely, ahol nők nem dolgoznának. Ahol pedig dolgoznak, oda magát úgyse vesszük föl.

– *És a nő maradt?*

– Igen. Most már nem ott van, mert férjhez ment utána, és elment Szolnokra.

– *És te hol laktál Pétervásárán?*

– Albérlő voltam, amíg OTP-s voltam, addig rokon embereknél volt egy üres konyha tulajdonképpen, amiben volt egy ágy, és ott tudtam aludni. És ezt úgy képzeld el, hogy télen anyám lejött, és be akarta törni a jeget, én meg csak röhögtem a dunna alatt, mert az be van fagyva fenéig, azt lehetetlen föltörni, olyan hideg volt. Utána aztán, amikor kirúgtak, nem tudtam mit csinálni, jött a nyár, hogy dolgozzak is, meg keressenek is valami terményt, hát beálltam egy hevesi cséplőgépes társaságba. Rendes cséplőgépesnek.

– *Fizikai munkára?*

– Gondold el, hogy micsoda dolog volt, reggel négykor már ittuk a törkölyt, úgy kezdtünk, aztán este 9-10-ig dolgoztunk.

– *De ez idénymunka volt.*

– Két-három hét volt, amíg az egészség elcsépeztük. Zsákolni is akkor zsákoltam először, máig is érzem a nyakcsigolyámnál, rettenetes volt. Dobták, én vártam, hogy adják le a zsákot, tudod, fölemelt karral. És valaki szólt, hogy: Dzsó. Arra figyeltem, ezek meg nem néztek, hogy én elnézek, és rám dobták a zsákot. Hát úgy kiugrott a vállam, gerincem, hogy alig kaptam levegőt.

– *De azért folytattad?*

– Persze. Csak amikor már befejeztem, és mentem egyik vasárnap délelőtt Bükkszékre, a fürdőbe, akkor éreztem, hogy nem tudok mozdulni, és úgy vánszorogtam át a hegyen, hogy az valami kínlódás volt csak. Amikor cséplőgépeztünk, hál' istennek ott még szerelmes is voltam, ez tartotta bennem a lelket, mert két gép volt, és két hatalmas nagy, óriási kazal, és állandóan azt néztem, hogy az én választott kislányom, a Pócs Marika hol húzza a töreket, és merre viszi. Ha ez nem lett volna, én ott halok meg, a biztos. Annyira szerettem azt a kislányt, de sajnos nem tudtam rábeszélni, hogy jöjjön el tanulni, pedig őt biztos elvettem volna feleségül, pillanatok alatt.

– *És ő ott maradt falun.*

– Igen. Férjhez ment, most Pétervásárán dolgozik. Az Áfésznál.

– *Szóval ez is letelt.*

– És akkor szeptembertől megüresedett a járási művelődési ház művészeti előadói állása. Jártam már ott, és közel voltam a tűzhöz, jelentkeztem egyből, aztán nagy szerencsém volt, mert föl is vettek. Indult az évad, és kellett oda. Azt elfelejtettem még mondani, hogy előtte az egyik barátom volt a művészeti előadó, Dalos Andor – Egerben laknak most is –, és az ő ideje alatt gyönyörű szép színjátékokat vittünk színre, például Rozovnak a Nászutazását. Ez zenés vígjáték volt, végigjártuk az egész járást, mindenhol óriási sikerünk volt.

– *És te is játszottál?*

– Persze.

– *Te mi voltál?*

– Én voltam Andrej, nagyon jó hangom volt akkor, nem volt még agyoncigarettázva.

– *És a belső ellenőr is játszott?*

– Ő nem, mert ő ivádi volt, ő mindig hazament. És ez volt a gyönyörű szép benne, hogy tényleg olyan lelkesedéssel már ritkán láttam, hogy fiatalok színre visznek valamit, és olyan jó érzés volt, mert mindenki imádta a szerepét. Volt még egy anyahajónak nevezett idősebb hölgy is, az nagyon jól alakította ezt a szerepet, de még ő is megfiatalodott velünk, csodálatos volt.

– *És ez a művelődési ház, ez milyen volt?*

– Hozzá tartozott vagy huszonkét-huszonhárom község, a pétervásári járás nagy kiterjedésű volt, mostanra már megszüntették. Nincs meg, egri járás lett. Az igazgató Kormos Sándor volt, aki most itt a minisztériumban valamilyen osztályvezető, nem tudom, hogy ismerted-e. Azt hiszem, hogy művészeti fősztályvezető, vagy valami ilyen. Ő volt az igazgatóm, én voltam a beosztott, a művészeti előadó. Az első, a legnagyobb dolgunk, amit mi csináltunk meg, az a Palóc-nap volt, az első Palóc-nap. Gondold el, Parádon harmincezer embert sikerült összehoznom. Reggeltől estig konferáltam, szerepeltem, szavaltam, irányítottam, amit csak el tudsz képzelni, de már előtte egy hónapig készültünk erre a munkára, mert ez tényleg nagy dolog volt. Harmincezer ember előtt szerepelni, és úgy, hogy nem is volt semmi probléma. Ott ismertem meg Szilágyi Elek festőművészt, nem tudom, hogy mond-e neked a neve valamit. Én is csak akkor ismertem meg, ott. Ő valahol most a Duna–Tisza közén él valahol, nem tudom, hogy hol.

Közben jelentkeztem, háromszor is, fölvételre. Először azt mondták, hogy megfeleltem a vizsgán, de helyhiány miatt sajnos nem vesznek föl, menjek Pécsre, a főiskolára, magyar–testnevelés–ének tanárnak. Hát én mondtam: nem megyek, kivárom a következő évet. A következő évben nem feleltem meg a fölvételi vizsgán. Az utána való évben megfeleltem a fölvételi vizsgán, de mikor föllebbeztem, azt írta vissza a dékán, hogy méltánylásra való indokok, de sajnos nem tudjuk figyelembe venni. Kész. Na, én már búcsúztam is, hogy megyek, visznek engem katonának Verpelétre. Mondom: most már katona leszek, nincs mese, háromszor próbálkoztam, nem lehet mit csinálni. Majd megyek Ivádra a belső ellenőrhöz.

És akkor jön szembe velem egy kislány, biciklivel, és egyenesen be az árokba. De én siettem nagyon, nevettem rajta egy jót, és mentem tovább. Este bál volt a pétervásári művelődésházán, odajön elébem egy helyes leányzó, és azt mondja, hogy: megengedi, hogy fölkerjem táncolni? – Mondom: persze. – És akkor mesélte, hogy ő volt az, aki jött szembe, és én milyen pofátlan vagyok, hogy nem is szálltam le, nem segítettem neki, pedig ő a csalánosba ment bele. Na, összeemelegedtünk, elég abból annyi, hogy Olbricht Éva volt, nem tudom, hogy nem ismerős-e a neve, salgótarjáni kislány volt, most már Losonci Éva, mert magyarosított Losoncira. Elmeséltem neki az egyetemi dolgaimat is.

– *Újságíró volt?*

– Még gimnazista volt, de már írogatott a lapba. Aztán jön egyszerre csak a salgótarjáni kocsis, tele újságírókkal, kiszáll ez a leányzó, lobogtat egy lapot, tessék, itt van, csak írd alá. Látom, föllebbezés a Művelődési Minisztériumba. Na, mondom: Á, nem írom én. – De írd alá, csak a nevedet kell. – Jó, hát írom a nevemet. – De már nem is figyeltem oda,

mondom, ez nem érdekes, már részeg voltam mindennap, mint a tök, tudod, búcsúztam a legényélettől. És aztán elment, már rég elfelejtettem. Szeptember vége lett, beindult az egyetem, már csak két hetem maradt a bevonulásig, és mit ad az isten, megkapom az értesítést. Reggel az ablakon léptem be, mert akkor már ott laktam a művelődési házban, ott volt egy szobám. Az ablakon zuhanok be, és akkor látom, hogy a kis kerek politúros asztalon ott ragyog egy távirat. Gyorsan fölbontom: SUERGOESEN JELENTKEZZEEK A BOELCSEESZKARON! Reggel 4 óra lehetett, 5-kor már ott álltam kint, és vártam a buszt. Összepakoltam mindent, és el se köszöntem senkitől, semmitől, csak egyből jöttem föl. Anyám se tudta, senki se. És jelentkeztem, aztán így lettem egyetemista.

- *Ez hányban volt?*
- '61-ben. És ennek a kislánynak köszönhetem, hogy fölkerültem. Ha ő nincs, máig is valahol ott, a Népújság körül írogatok a lapokban.

1985. március 4-én, délután

A múltkor említettem, hogy milyen véletlen okán kerültem föl az egyetemre, de volt ennek egy másik ága is, ennek a véletlennek, mert akkor, 1961-ben indították a népművelés szakot, és én már népművelő voltam, említettem, Pétervásárán, sőt vizsgáztam Egerben, kitűnően, és örültek, amikor mondtam, hogy népművelés szakra készülök.

- *Mit vizsgáztál Egerben?*
- Népművelés dolgokat kellett vizsgázni, magyar, történelem, kulturális dolgok. Bent a megyei művelődési házban volt ez. Akkor még, nem jut eszembe a neve, valamilyen Attila volt a felügyelő, és tudom, hogy főnről Pestről volt az egyik prof., talán azt hiszem, a Novák Józsi bácsi, aki Szombathelyen már tanított is népművelést, és nála vizsgáztunk. No, ripsz-ropsz így kerültem aztán föl az ELTE-re, '61 októberében. Akkor már ment az egyetemen az előadás, mikor én fölkerültem, és a kislányok ott, az évfolyamtársaim, Dzsó bácsinak szólítottak, mert mindenkitől öregebb voltam három-négy évvel. A Fácán vendéglő – nem tudom, hogy tudod-e, hol van –, a 28-as autóbusz végállomásánál, a Tündér-szikla mellett. A Tündér-sziklát tudod, hogy hol van.

- *Nem, hol van?*
- A János-hegy alatt. Akkor ott egy laktanyában volt az ELTE egyik kollégiuma, oda helyeztek bennünket, másfél évet laktam benne. Amikor pedig jött a gyönyörű idő, volt, hogy három hónapig be se jöttem Pestre, hanem kifeküdtem a domboldalon. Eladtam az összeszedett és általam kimosott üvegeket, és abból söröztem, és mint egy Dionüszosz, kifeküdtem a partoldalba, és csak azon vettem magamat észre, mikor kaptam egy értesítést az egyetemről, hogy nem mehetek szigorlatozni. Mert Mák Mihály, Maróti Andor meg Bajor tanár úr, az olasztanárom nem írták alá az indexemet. Így kerültem aztán '63 nyarán a borsodnádasdi hengerműbe segédmunkásnak. Innen, még Pestről vittem egy ajánlást is, aztán azt mondta az igazgató, hogy vállaljam el ott a kultúrház irányítását, de én akkor már annyira meg akartam büntetni magamat, hogy azt mondtam, hogy elmegyek segédmunkásnak. Nem akarta elhinni, aztán mondta, hogy vigyenek csak körbe, aztán majd elmegy a kedvem. Körbevittek, még inkább megjött a kedvem, és tényleg ott maradtam. Ez '64 februárjáig tartott, mert akkor visszakerültem az egyetemre. Írtam egy szívhez szóló levelet, és az egyik titkárnőnek nagyon megtetszett, ugyanolyan két csavargó fia volt, mint én, és ezért rábeszélte a dékánt, hogy vegyen vissza. Visszavettek, és '67-ben meg is szereztem a diplomát.

Mit mondjak még? A tanárainkról? Végtelenül imádtam Czine Mihályt, mert ő hozta be Nagy Lászlót közénk a stúdiómára, amikor megjelent a *Himnusz minden időben*. Emlékszem, Kiss Benedek írta a szakdolgozatot ebből a kötetből, és nagyon szép összefoglaló volt. Ez volt az első személyes találkozásom Nagy Lászlóval, és egy pillanat alatt meg tudtam nemcsak szeretni, hanem egyenesen rajongtam érte, szóval annyira imádtam. Koczkás Sándor, ő vette át az alkotókör vezetését, nagyon nagy segítség volt számunkra, fiatal írók-költők számára, egész addig, amíg meg nem jelent a Tiszta szívvel, aztán be nem zúzták, és le nem váltották, amikor aztán Török Endre vette át a velünk való foglalkozást. Őt is nagyon szeretttük, az orosz irodalom stúdiumát, az valami csodálatos volt, egyenesen gépbe lehetett volna írni, olyan gyönyörű szépen, átgondoltan és koncentráltan fogalmazott. És aki most a nagy sztár, ahogy hallom, az egyetemen, hát én már akkor szerettem, akkor még nem volt ilyen nagy sztár, Németh G. Béla, őnála újságírás-történetre jártam, ahol A Héttel kezdtük az ismerkedést. És aztán így tovább, Ambrusig meg Péterfyig stb., szóval stílusgyakorlatokat csináltunk, elemeztünk, kérlek szépen. Hát én már akkor is szerettem, és nem véletlen, hogy most ő a legnépszerűbb tanár, mert tényleg annyira áttekintő és elemzőkészséggel megáldott ember, annyira szuggesztív is, hogy nem tudtunk nem rá figyelni. Azért nem sorolok több tanárt, mert nekik megvolt ugyan a tudásuk, viszont rettenetesen unalmas órákat tartottak, úgy-hogy elaludtunk, meg mentünk moziba meg mindenhova. Volt még a legszárazabbnak kikiáltott tantárgyunknál, a nyelvtannál egy tanárom, akit nagyon szerettem, imádtam szintén, Antal László volt, aki a nyelvészetet adta le nekünk, és valami csodálatos volt. Hát, szóval annyira élményszerűen én még soha életemben nem tudtam vizsgázni, mint nála. Tudod, ez olyan volt, hogy látszólag mintha semmi se történne, holott a mélyben olyan dolgok kavarnak, hogy az ember érezte, hogy a sodrás viszi a lábát maga alól. Szóval nagyon szerettem, és imádtam ezt az embert.

– *Milyen folyóiratokban vagy folyóirat-kísérletekben voltál benne az egyetemen?*

– Ahogy fölkerültem '61 őszén, volt egy csoportosulás, aminek a vezetője Tolnai Gábor volt. Idetartozott Varga Lajos Márton, Gereben Ferenc, aztán még többen, nem emlékszem most annyira a nevekre, de azt tudom, hogy havonta egyszer-kétszer találkoztunk, és elhatároztuk, hogy kiadunk egy általunk gépelt, stencilezett példányt, aminek *Mozdulók* lesz a neve.

– *Mozdulók?*

– *Mozdulók.* Azt hiszem, ez a Tolnai tanár úrnak volt az ötlete.

– *Hogy jöttetek össze, milyen alapon?*

– Varga Lajos Mártonnak a barátja szólt, hogy menjek le, van a Róbert Károly körúton egy ilyen társaság.

– *Miért a Róbert Károly körúton jöttetek össze? Pontosítsunk, mi volt ott?*

– Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészkarának volt ott is egy kollégiuma. Varga Lajos Mártonék ott találkoztak Tolnai Gábor tanár úr vezetésével.

– *És hány számotok jelent meg?*

– Azt hiszem, hogy egy vagy kettő. De inkább minthogyha csak egy jelent volna meg. Hanem emlékszem, a Modern étteremben is találkoztunk, ott is mesélt akkor épp Radnótiról gyönyörű szép dolgokat a tanár úr. Aztán fölsozlatták, mert akkor nem jó szemmel nézték még ezt a fajta gemozdulást. Tanár úr is levette a kezét rólunk, mert

őt meg nagyon könnyű volt megijeszteni. Így az első adandó alkalommal fölborult az egész Mozdulók-dolog. Ami legalább másfél évig működött. Feloszlatták, és akkor megalkították a *Napokat*.

– *Napok?*

– *Napok*, igen. Ennek is egy vagy két száma jelent meg. Ezt már nem Tolnai tanár úr, hanem Koczkásék szervezték, s az egyetem alkotókörének volt a lapja. Egy vagy két száma jelent meg. Ebbe én eleve nem adtam már anyagot, viszont emlékszem, hogy szerepeltek benne Mezey Kati, meg Oláh Jancsi is. Ők nem tudták azt, hogy nekünk volt a *Mozdulók*, vagy tudták, csak nem akarták, nem tudom. De volt rivalizálás is, hogy a *Mozdulók*ban csak dilettánsok vannak, majd mi megalakítjuk a *Napokat*, ez aztán a tehetséges zsenik gyülekezete lesz stb. Ahelyett, hogy összefogtunk volna, a széthúzás jelentkezett.

– *Neked van példányod ezekből az egyetemi diáklapokból?*

– Nekem nincs. Azt hiszem, hogy az lesz a legjobb, hogy ha Gereben Ferentől érdeklődsz, mert nála biztos, hogy megvannak.

[Utólagos megjegyzés, a beszélgetés sajtó alá rendezése idején, amikor végre eleget tettem Dzsó kérésének, és megérdeklődtem Gereben Ferentől a diáklapok sorsát. Szíves választát, és elsőként publikált (köteteiből is ismerős verseinek korai variációit) erre vonatkozólag ideidézem:

Fél évszázados dolgokról van szó, de szerencsére tudok Neked segíteni, mert „eltevős” típus vagyok. Egyetemi dokumentumaim között sikerült fellelnem a *Mozdulók* három, a *Napok* egy és a *Tiszta szívvel* három számát. Amit ezután mondok, azt részben emlékeim, részben az említett írásos dokumentumok alapján mondom.

A *Mozdulók* írógéppel, stencilezett technikával készült, a Róbert Károly körúti diákothon „irodalmi vitaestjeinek”, majd „Irodalmi Körének” az alkotásait közölte. Az 1. szám 1962 novemberéről van keltezve. Anonim előszava köszönetet mond a kari KISZ VB és Tolnai Gábor „professzor elvtárs” támogatásáért (lásd 1. sz. melléklet). Háttér-információként mondom, hogy mi, az 1962/63-as tanév elsőéves bölcsészei a Róbert Károly körúti laktanyából kihalított diákothonban laktunk, és 1962 őszétől itt voltak ezek az irodalmi vitaestek is. Ezeken felolvastuk, és közösen megtárgyaltuk verseinket, mert költő-jelölt bőven akadt a diákothon bölcsészei között.

A *Mozdulók* 1. száma kézzel rajzolt színes borítóval készült (ld. 2. sz. mellékletet), a későbbi számok borítója szerényen csak a nyomtatott betűs címet tartalmazta. Mind a „Szerkesztő Bizottság” (Varga Lajos, Vencel Ottó, Bodó Sándor), mind pedig a publikált versek szerzői szinte kizárólag a kollégisták közül kerültek ki, ezek között a későbbi „Kilencek” költőcsoport tagjai még nem szerepeltek. A szerzők közül többen a magyar irodalmi és tudományos élet jeles képviselői lettek, de egy sem lett költő. Megjegyzem még, hogy a *Mozdulók* kollégista költőinek versei alapján Jancsó Ildikó csoporttársunk olyan kiváló és jellemző paródiákat írt, hogy – újraolvasva mondhatom – Karinthynek sem váltak volna szegényére. Afféle görbetükörben mutatta be a húszéves „költők” világlátásának legkarakterisztikusabb jegyeit. (Ezek nem jelentek meg, a szerző kézírásos példányait őrzöm.)

Utassy Jóska az interjúban tévesen jelöli meg 1961 őszét a Mozdulók indulási dátumának: ő – ahogy el is mondja – valóban akkor kezdte az egyetemet, de csak egy évvel később, valamikor 1962/63 telén mint „külsős” csatlakozhatott a Mozdulók irodalmi köréhez, ugyanis ő nem a Róbert Károly körúton, hanem a „Fácános” nevű kollégiumban lakott.

Tolnai Gáborról mint mentorról Dzsó is említést tesz. Tolnai Gábor nekünk, első évfolyamos magyar szakosoknak régi magyar irodalmat adott elő az egyetemen. Tudtuk, hogy egykori Radnóti-kapcsolata miatt politikai súlya van, ezért (és nem unalmas előadásai miatt) körvezetőnek hívtuk vitáinkra, hogy a politikai legalitás szálait erősítsük. Varga Lajos Mártonnal (aki egyetemi éveiben még csak első két nevét viselte) konzultáltam ez ügyben: ő is megerősítette Tolnai említett szerepét, és emlékezete szerint személyesen ő hívta meg tanárunkat a Mozdulók-körbe. További emlékei szerint – amikor később elkezdődtek a Mozdulók elleni támadások – Tolnai először azt mondogatta, hogy elég széles az ő háta, ennyit igazán kibír, de később – 1963 tavaszán? – csendesen kimaradt a dologból. (A Dzsó által említett Modern étterem-beli jelenetre én nem emlékezem, de attól még igaz lehet.)

A *Mozdulók 2. száma* („II. évfolyam 1. szám”) 1963 januárjában jelent meg, és a tartalomjegyzék szerint (lásd 3. sz. melléklet) Bodó Sándor, Gereben Ferenc, Kiss Benedek, Marafkó László, Mezei (sic!) Katalin, Oláh János, Szalai Pál, Utassy József, Varga Lajos verseit és Szép Zoltán szépprózáját tartalmazta, tehát itt már négyen is felbukkannak a Kilencek közül. Utassytól 3 vers szerepel: Nyárvégi disztichonok, Vihar előtt a réten, Naplemente, mind a három 1962-ből van keltezve. (Lásd a 4., 5. és 6. sz. mellékletet.) Ha igaz, ezek Dzsó első publikált versei!

A *Mozdulók 3. számának* („II. évf. 2. sz.”) belső címlapján 1963. márciusi dátum látható, ebben nem szerepel a későbbi Kilencek egyik tagja sem. Ennek a végén még kolofon is van: „Kiadja a Róbert Károly körüti Diákotthon IRODALMI KÖRE. Megjelenik 200 példányban.” Ez nem is olyan rossz példányszám! Ez a szám érdekes módon nem említi a KISZ-t, és a sokszorosítás sem a bölcsészkar, hanem az ELTE jogi karának gépén készült. (Ennek talán köze van ahhoz, hogy a diákotthonban nemcsak bölcsészek, hanem elsőéves jogászok is laktak.) Ez volt szerintem a Mozdulók utolsó száma. A kör lassan szétszivárgott Tolnai Gábor visszavonulása, valamint a tanév végének közeledése miatt; a következő tanévben pedig a diákotthon lakói különböző kollégiumokba szóródtak szét.

Az Utassy-interjúban említett *Napok* című (szintén stenciles) orgánurra én már nem emlékeztem, de találtam belőle egy példányt: 1964 februárjából. (Nagyon szerény kinézésű, borítólapja teljesen üres!) Ezt már „az ELTE KISZ VB megbízásából az Egyetemi Alkotókör” adta ki, a felelős szerkesztő Szabó István, de a szerkesztők között többen is szerepelnek a régi „mozdulósok” közül: Bodó Sándor, Mezey (!) Katalin, Szalai Pál, Varga Lajos. A „Beköszöntőben” Farkas János azt írja, hogy össze akarják fogni az ELTE hallgatóinak olyan irodalmi kezdeményezéseit, mint amilyen pl. a Mozdulók köre volt. A Kilencek közül csupán Oláh Jánosnak két verse, és Mezey Katalin esszéje szerepel benne. Azt nem tudom, hogy ennek volt-e több száma, nekem csak ez az egy van meg.

Kedves Barátaink !

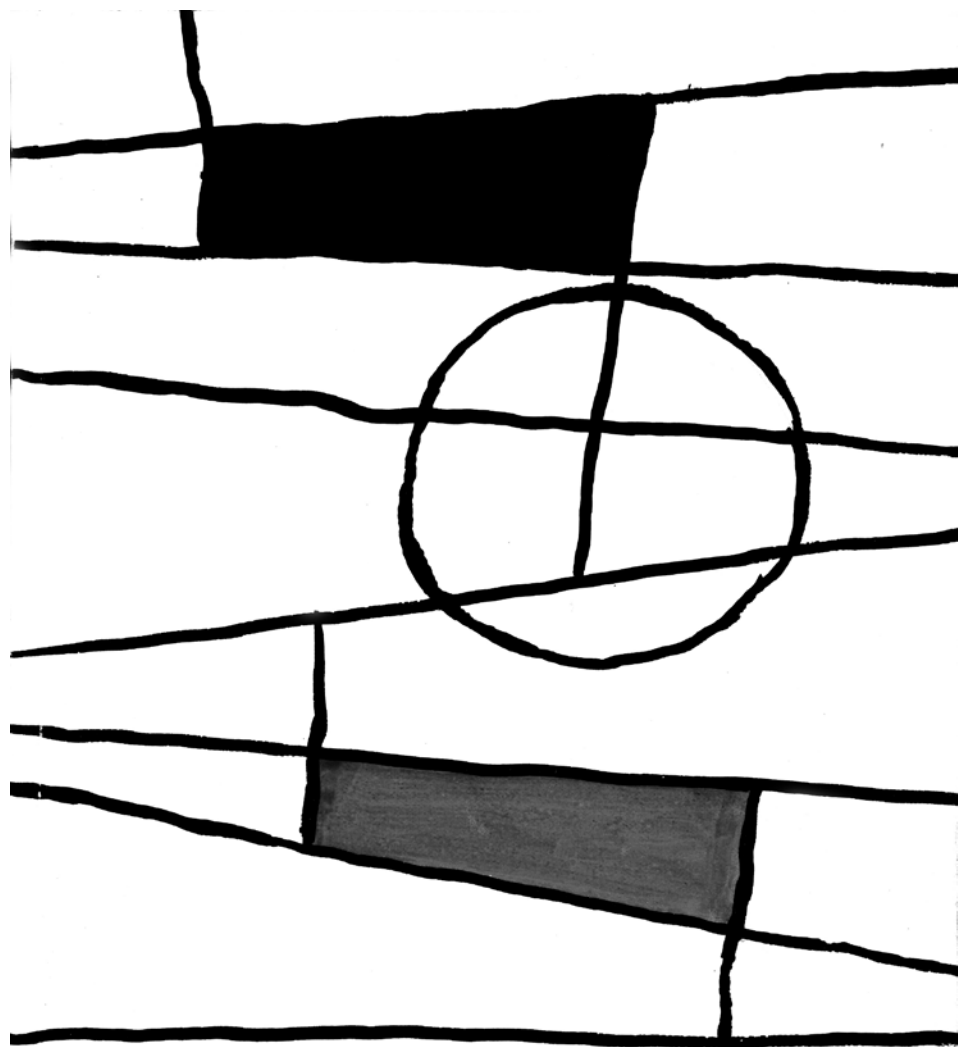
Az általunk összegyűjtött, s most kibocsájtott versek, a Kóbert Károly köruti kollegium Irodalmi Vitaestjein hangzottak el, illetve, fognak elhangzani. Ennek megfelelően előbb a már vitatott verseket mutatjuk be négy fiatal műveit, majd a december 2-án és 16-án sorra kerülő költők verseit közöljük. Célunk nem az volt, hogy magas szintű irodalmi termékeket mutassunk be, hanem az, hogy fórumot biztosítsunk az egyetem tehetséges fiataljai számára. Ez nem azt jelenti, hogy a közölt versekkel mindenben egyetértünk, de hasznosnak találtuk azt az egészséges folyamatot, amely a viták nyomán indult el költőinkben.

Megköszönjük a KISZ Végrehajtó Bizottságának és Tolnai Gábor professzor elvtársnak eddigi támogatását, mellyel munkánkat segítették.

Kérünk Benneteket, hogy bírálataitokkal, javaslataitokkal, írásaitokkal segítsétek a kállégiumi Irodalmi Vitaestek színvonal emelését.

Budapest, 1962. november.

Szerkesztő Bizottság.

MOZDULÓK

V E R S E K

Bodó Sándor.....	1
Gereben Ferenc.....	3
Kiss Benedek.....	4
Marafkó László.....	8
Mezei Katalin.....	9
Oláh János.....	18
Szalai Pál.....	21
Utassy József.....	31
Varga Lajos.....	34

P R Ó Z A

Szép Zoltán.....	24
------------------	----

M O Z D U L Ó K

II. évfolyam 1 sz. 1963 január

Szerkesztőbizottság:

Vencel Ottó

Varga Lajos

Bodó Sándor

UTASSY JÓZSEF versei:

N y á r v é g i d i s z t i c h e n o k

Sárgán hull le a szőlőhegy tetejére a nap már
s fülledt lombok alatt
zsendül az őszibarack

Hangos a völgy tele van még szilvaszedőkkel a hegyhát
s berkenyebokrok alól
sárgarigó dala szól

Porzik a dülőut, libanyáj legelészget a tarlón
s ködbe takarja a rét
augusztus melegét

Meg-megtroggyan a zsák, hazagondol már a malomból
s tűnő gondjaival
szunnyad a szalmakazal

Szeptember fele-jár, feledésbe simul ez az év is
elbóbiskol a csősz ~~is~~
fosztogat újra az ősz

62 októberében

V i h a r e l ő t t a r é t e n

Lenyult egy villám a földre
s karjába kapta a csöndet

Szemethúnyt az ég de látták
s beleremegtek a nyárfák

A szél a szénaboglyák
alá fuj és a kontyát

kibontja mindnem sorra
s ráront a kocsisorra

Tépik a lovak a hámot
Dörren az ég s belesápad

Reccsen a karja egy gallynak
s ráfeketednek a varjak

Fűz alá futnak a lányok
szoknyájuk száll a szélben

s a dombok hajlatából
utánuk ered a zápor

62 októberében

N a p l e m e n t e

Vén szomorufüz lombját rázza az alkonyi szellő
fészkes ágairól szinte lepottyan a Nap
Lángol a tó vize lomha vitorlást perzsel a csókja
s fáradt dankasirály fürdeti gondjaimat

62 áprilisában

A folytatást a sokkal komolyabb kinézetű és sokkal terjedelmesebb *Tiszta szívvel* („az ELTE Alkotókörének időszakos kiadványa”) követte, ebből nekem a 2. és az (összevont) 3–4. szám van meg. A 2. számnak Asperján György, a 3–4-nek Bella István volt a főszerkesztője. A szerkesztőségben a jövődó Kilenceket Győri László képviselte. Ezekben a számokban a versek mellett nemcsak prózai alkotások és tanulmányok, hanem könyvismertetések, sőt képek is vannak, tehát ezek már kezdenek hasonlítani a valódi folyóiratokra. A szerzők között rendszeresen szerepelnek a Kilencek, Utassy/Utasi Jóska is (mindkét névváltozatban). De amíg a Mozdulók-körnek személyes résztvevője, addig a *Tiszta szívvel*-nek csak időnkénti olvasója voltam, így az utóbbi részletesebb ismertetésére nem érzem illetékesnek magam. Úgy gondolom, hogy a nagyobb könyvtárakban teljes sorozata is megtalálható.

Záró megjegyzés: úgy vélem, hogy ezeknek a „könyvatos” folyóiratoknak az irodalomtörténeti/szociológiai feldolgozása megérne egy (forrásközléssel egybekötött) szakdolgozatot, vagy egy bő idézetekkel élő alaposabb tanulmányt. Egy olyan korszak sajátos lenyomatai ezek, amikor a szellemi életnek gúzsba kötve kellett táncolnia. Egy új költő-generáció hosszúra nyúlt báb-korszakáról kaphatunk belőlük képet, amelyben már felsejlenek a jövődó lepkeszárnyak rajzolatai is.]

– És az újabb *Tiszta szívvel*? Mert hogy 1956 októberében már volt egy bölcsészkar *Tiszta szívvel*, Máté Imre és a mi szerkesztésünkben, mely csak egyetlen számot érhetett meg.

– Utóbb egyesültünk, és Koczás tanár úr az alkotókörön belül összefogott bennünket, és kiadtuk a *Tiszta szívvel*-t. De mivel Asperján nem szerzett rá állítólag engedélyt, ezért nagyot csaptak a fejünkre. Mindjárt az első szám után. Utána jó ideig nem is jelenthetett meg a *Tiszta szívvel*.

– Kik voltak ebben az alkotókörben és ebben a *Tiszta szívvel*-ben?

– Ebben már volt agilitás. Először is Asperján György, Bella, Győri Laci, Kamarás István, Oláh János, Kiss Benedek, Mezey Katalin, kiket nem mondtam még? Sumonyi Zoltán, Módos Péter. Hát felsorolhatnám tulajdonképpen a nemzedékeket, mert innen rajzoltunk ki. A *Tiszta szívvel* azért az első szám bezúzása után is megjelent. Később. Azt hiszem, három vagy négy száma. Az első számban, amit bezúztak, abban még nem szerepeltem, viszont utána két vagy három év múlva, mikor megjelent a következő *Tiszta szívvel*, akkor már szerepeltünk.

– Azt ki szerkesztette?

– Hát, kérlek szépen, az alkotóköri bizottság, azt hiszem, hogy így volt, hogy Bella Pista, Kamarás, Győri Laci, Módos, Sumonyi. Körülbelül ezek lehettek.

– És azt is Koczás Sándor irányította? Vagy azt már nem?

– Úgy emlékszem, hogy azt már nem, mert Koczásnak az első szám után menni kellett, ott kellett hagynia az alkotókört.

– És akkor ezt ki vezette tanárrészről?

– Török Endre csinálta, és nagyon jó volt, mert újra összerántott bennünket. Viszont azt nem tudom, hogy tudod-e, a tanár úr egy picit link a maga módján, úgyhogy inkább mi jöttünk össze, ő meg nem jött el. És mi apa meg anya nélkül tulajdonképpen éltük az életünket ott.

– *A Hetek és a Kilencek* – ez hogy választódott szét.
– Hát a Hetekről akkor még szó sem lehetett, akkor még csak Tiszta szívvel-alkotókör volt.

– *Ez hányban volt?*
– Ez körülbelül '65-ben, '65-'66-'67.

– *Akkor Bella Istvánnak volt kötete?*
– Bellának, amikor megjelent a *Tiszta szívvel*, akkor még nem volt. Azt hiszem, hogy '67-ben vagy '66-ban, valahogy így jelent meg a *Szaggatott világ*.

– *1966-ban, és ez után az elsőkötetesekből hívtuk össze 1967 tavaszán-nyarán Farkas László és jómagam az Új Írásban és a Napjainkban a Heteket.*

– Igen, az elsőkötetesekből. Ott még mi nem szerepeltünk. Mi maradtunk a *Tiszta szívvel*-en belül. Tulajdonképpen a mi antológiánk, az *Elérhetetlen föld* is ebből a Tiszta szívvel-körből nőtt ki. Személyesen beszéltem Bellával, mondtam neki, hogy összejöttünk ennyien és ennyien, szeretnénk, hogyha te is csatlakoznál hozzánk, mire azt válaszolta – itt az Egyetem presszó előtt –, hogy ilyen dedós módszerekkel nem próbálkozom. Őneki már akkor kötete volt, és ez olyan magabiztosságot adott, meg biztos talajt jelentett a lába alatt, hogy ő már dedós módszernek látta a mi antológiázásunkat. De ez annyira természetes, hogy csak egy fiatal tud így nyilatkozni, nem?

– *Persze. No most hogyan alakult ki a Kilencek költői csoportja?*
– Az alkotókörön belül voltak viták természetesen. Aztán ezek a viták önkéntelenül is csoportosították az embereket, és így találtunk aztán mi kilencen egymásra, és fogalmazódott meg bennünk az ötlet, hogy adjunk ki egy antológiát.

– *Ez lett az Elérhetetlen föld.*
– Legidősebb volt köztünk Rózsa Bandi, ő körülbelül két-három évvel előbb végzett, mint mi. Utána Konczekék, Filosz, azaz Péntek Imre és Győri Laci, majd utána mi végeztünk, Kiss Benedek, Mezey Kati, Oláh Jancsi meg én. Az volt a nagy baj, hogy utána egyből szét is szóródott a jónép. Győri Laci elkerült Kaposvárra. Filosz Miskolcra, nem tudom, hogy emlékszel-e rá.

– *Igen, volt ott nálunk is.*
– Több helyen is volt, nem csak Miskolcon, de azt hiszem, hogy utána az volt a legemlékezetesebb húzása, és aztán Mezey Kati elkerült Tatabányára. Teljesen szétszórádtunk, és az antológiánkat meg húzták-halasztották. Akik fönt voltunk Pesten, Kovács István, aztán Oláh, Kiss Bence, én, próbáltunk menni a Kiadói Főigazgatósághoz, egyik kiadóhoz, másik kiadóhoz, aztán keresni lektorokat.

– *És hogyan született a Nagy László előszava ehhez az antológiához?*
– Először a Magvető Könyvkiadó jelentette ki, hogy nem adják ki az anyagunkat. Aztán a Szépirodalmi se vállalta. Nem volt hova fordulni. Végül is elhatároztuk, hogy magánkiadásban jelentjük meg. Elmentünk a Kiadói Főigazgatóságra, ott emlékszem, Rádics elvtárrsal beszélünk, és azt mondták, hogy rendben van, mehet magánkiadásban, de mutassuk meg a pénzt, ami legalább 40-50 ezer forint volt abban az időben, gondold el, milyen nagy pénz volt akkor, és szerezni kell lektori véleményeket. Négyet. Azt mondtuk, hogy jó, rendben van, megszerezzük a pénzt. Volt egy ismerősünk, Bába

Mihályon keresztül, az OTP vezérigazgatója, megengedte, hogy mindenki 5000 forintot fejenként vegyen fel. $9 \times 5 = 45$ ezer forint. Kecskeméten a nyomda 15 ezer forintért megcsinálta volna az egészet. És akkor elhatároztuk, hogy szólunk Nagy Lászlónak, Juhász Ferencnek, Kormos Istvánnak, Váci Mihálynak. Ez a négy név jelentette volna a mi értékítéletünket. Meg is csinálták mind a négyen a lektori véleményt, viszont a Kiadói Főigazgatóság, mikor látta, hogy ilyen komoly emberek, ilyen komolyan vélekednek, akkor már megijedt. Nagy botrány lesz, hogyha magánkiadásban lát napvilágot. És ezért fölhívták Darvas Józsefet, hogy mit lehetne itt csinálni. Ennek a beszélgetésnek és Darvas közreműködésének nagy szerepe volt, hogy megjelent a kötetünk. Darvas elintézte, hogy az Írószövetség KISZ-szervezetének emblémájával jelenik majd meg a könyvünk, és fejenként kaptunk 2000 forintot, mindenki, az antológiáért.

- *Tehát nektek nemhogy pénzetekbe nem került, hanem ti kaptatok honoráriumot.*
- Kaptunk 2000 forint honoráriumot, per koponya.
- *Tehát amikor kezdett összeállni az anyag, akkor ti még egyetemisták voltatok?*
- Persze. Körülbelül '65-ben már készült az antológia. '65-'66-'67-'68, négy-öt év. Öt év, sőt, már lehet, hogy '64-ben. Kovács Pista jobban tudja, őt kérdezd majd ezekről, mert ő biztosan jobban is emlékszik, meg föl is jegyezgetett dolgokat.

[Meg is kérdeztem Kovács Istvántól, miként emlékezik az antológia készülésére, idejegyzem általam jegyzetnek kért választát: „Az Elérhetetlen föld társasága 1966. szeptember végén gyűlt először össze az antológia összeállítása ügyében. Mivel tudtuk, hogy kiadásra szinte nincs esélyünk, a Magvető Könyvkiadó és a Szépirodalmi elutasítása után magánkiadáshoz fordultunk. Ehhez lektori jelentések kellettek: Nagy László, Juhász Ferenc, Váci Mihály és Kormos István írta meg őket. Az évek múlásával állandóan változott az anyag, hiszen az újabbán írt versek belekerültek az antológiába. Végül Darvas József vállalta az antológia kiadatását, aki összekapott Aczéllal. Aczél azt vágta a szemébe, hogy a népi irodalom megszűnt, el lehet temetni. Kiss Ferenc beszélt rólunk neki, aki elkérte a kéziratot. Ráírta, hogy ki kell adni. (Szerintem nem olvasta el alaposan...) Tény, hogy így jelent meg 1969 decemberében (2500 példányban) – Nagy László már 1967 végén elkészült előszavával.”]

- *És miért csak a Nagy László szövege szerepelt benne?*
- Azért, mert azt találtuk a legszebbnek, legjobbnak, legáttekintőbbnek, leglényegrelátóbbnak. Hát gondolj arra a szövegre, hogy milyen gyönyörű szép.
- *És mi lett a többi lektori jelentéssel?*
- Ezt meg kellett, hogy őrizzék.
- *A hivatalban. De nálatok?*

[Utóbb most erre is fény derült, Az Utassy József költészete. Kritikai kiadás sajtóbemutatója utáni napon, Győri László levélben jelezte kiadásuk történetét: „Juhász Ferenc és Kormos István lektori ajánlása az Árgusban jelent meg. Az évszámban nem vagyok biztos, akkor elhanyagoltam, nem jegyeztem föl a megjelenés adatait. Az interneten hiányos az Árgus. Kormosé egyébként a Nagy Gáspár gondozta Kormos István művei című gyűjteményben a 208–209. oldalon is olvasható. Vácié – úgy látszik – elkeveredett nálam. Baráti üdvözléssel, Laci”.]

– Angyal Jancsinál lehet, hogy meg is van.
– Jó, hogy kiejtetted a nevét! Beszéljünk róla is, mert általában mindenki el szokta szegényt felejteni.

– Neki nagyon nagy szerepe volt abban, hogy a Kilencek együtt maradtak. Ő volt a kohéziós erő, ami összetartott bennünket, és vagy levelezéssel, vagy körutazásokkal tartotta a kapcsolatot a vidékre szakadtakkal is. Együtt végzett Győri Lacival meg Molnár Filosz Péntek Imrével. És tényleg nagy szerepe volt abban, hogy elkészült az antológia. Amikor le kellett gépeltetni az anyagot, akkor elintézte, hogy az apósa nagyon jutányos áron gépelje le ezt az egész antológiát, mert ez egy hatalmas anyag volt. Jutányos áron! Láta, hogy szegények vagyunk, és nem kért csillagászati összegeket érte. És ahogy a nagy szétszóródás után megcsináltuk az antológiát, megint csak az volt, hogy náluk minden hónapban összegyűlt a kilenc ember. Minden hónapban. Angyal Jancsiék lakásán. Nagyon aranyos a felesége is, Kati, aki mindig vár bennünket különböző ételekkel.

– És '68 óta mindig összegyűltök náluk?
– Amikor fölkerült Zsiga is, meg Filosz is, azóta.

– A Zsiga az Győri Laci, a Filosz meg Molnár Péntek Imre. Hogy változnak a neveitek!
– És mondom, nagyon nagy szerepe van Jancsinak, mert a második antológiát is tulajdonképpen ő vette kezébe. Ő gondozta az anyagot, ő gyűjtötte össze, ő szervezte a lektori véleményeket.

– Ez lett az 1982-ben, már a *Magvető* kiadásában megjelent *Elérhetetlen föld II*.
– Úgy is van. Tulajdonképpen nem is Kilencek vagyunk, hanem vele együtt vagyunk a Tízek társasága.

– Azért mondom és említem őt, mert általában a méltatások, kritikák őt el szokták felejteni.
– Sajnos ez így van, pedig nagyon-nagyon nagy köszönettel tartozunk neki azért, hogy együtt vagyunk még most is, mert ebben neki óriási része van.

– Megalakítottátok az *Elérhetetlen Föld Társaság*ot is. Ez az *Írószövetség*ben belül van, vagy hogy van ez?

– Azt hiszem, hogy most, holnapután jön az első találkozás, otthagyjuk Angyalékat, most már nem oda utazunk ki, mert nagyon messze vannak kint, és itt jövünk össze Vasy Géza javaslatára az Eötvös Klubban minden hónap első szerdáján.

– Merthogy évente eddig az *Írószövetség*ben, az idén itt, a *Centrál kávéház* helyén, az *Eötvös Klubban* Vasynál hivatalosan is összejöttetek, és egy-egy díjat kiadtatok.

– Ez, azt hiszem, a Mezey Kati ötlete volt, és nagyon-nagyon jónak találtuk, hogy még kötet előtt álló, vagy épp elsőkötetes költőt segítsünk ezzel a díjjal, és bátorítsuk őket, amit aztán meg is alapítottunk, és van egy ilyen kisplasztika.

– Ki csinálta, melyik szobrász?

– Nem jut eszembe a neve, valamilyen Laci. Ezt majd Mezey Kati megmondja. Először D. Németh István fiatal, azóta már elsőkötetes költő kapta a díjat. Utána Lezsák Sándor, őt ismered is, azt hiszem. A harmadik díjat pedig Vári Fábián László. És most, a negyediket Dusa Lajos fiatal debreceni költő, nem tudom, hogy őt ismered-e.

[Megkérdeztem Mezey Katalint, és ő kinyomozta: a plakettet férje, Oláh János barátja, Kodolányi László János szobrászművész, Kodolányi Gyula költő testvére készítette.]

– De nagyon előreszaladtunk az időben, az Elérhetetlen föld, a Kilencek antológiája az, amelyiknek a kapcsán a második kötetére is rátértünk ennek az antológiának, illetőleg a ti társaságotokra, és díjakra is. Na most annak idején Módos Péternek volt egy kisregénye, a Futás című. Benne, én úgy gondolom, hogy egy kicsit a ti életeteket is megírta.

– Filoszról, Péntek Imréről van szó.

– Reális volt az a regény?

– Inkább regény, mint realitás. De hát ezt nem lehet számon kérni a szerzőtől, hogy itt nem stimmelnek dolgok, meg egész másképpen voltak ezek igazából. Itt már Módosnak a szemszögét kell alapul venni és figyelembe venni, mert hogyha valaki regényt ír, akkor nem az az elsődleges, hogy jaj, hát X. Y. abban az időben itt és ott és a többi, hanem hogy a regény legyen jó. Persze én emlékszem, annak idején Filosz nagyon neheztelt, mondván, hogy majd megírja még ő is a magáét.

– Erre emlékszem én is. Akkor nekem tetszett. Azt hiszem, Módos legjobb írása. De tehát a lényeg: az Elérhetetlen föld antológia végre megjelent. Nemsokára pedig a te köteted is, én is lelkes méltatással üdvözöltem.

– Előbb, egy hónappal előtte jelent meg az én könyvem: Tüzem, lobogóm! Egy hónappal előbb, vagy nem is egy egész hónappal, két-három héttel, valahogy így emlékszem, hogy rövid idő volt. '69 novemberében, és karácsony táján jelent meg az antológia. Így volt. Mert tudom, hogy még Illyéshez is vitték föl, és én nem tudtam menni, mert nekem épp haza kellett utaznom, ezért nem lehettem ott, amikor vitték az ajándékkönyvet Gyula bácsinak. Én nem tudtam elmenni, ezért emlékszem ilyen pontosan.

– A nekem dedikált antológia dátuma: 1969. 12. 6. A te dedikált kötetedet pedig 1970. 1. 5. dátummal küldted meg. Mondhatnám: rangos időpont. De most egy kicsit ugorjunk vissza még, mert az egyetemi éveidet elmondtad ugyan, de azt nem, hogyan kezdted publikáló költő lenni.

– Az első publikációm a Mozdulókban jelent meg, és ugyanazokból szerepelt versem '65 decemberében a Kortársban, már említettem, Török Endre tanár úr mutatott be. És hogyan?! Ezt egy picit elmondom. Hát énnekem halvány fogalmam sem volt arról, hogy tanár úr az alkotókör anyagából vesz ki anyagokat és viszi el megjelentetni. Én találkozom vele egyszer véletlenül az egyetemen, a lépcsőházban, és mondom, hogy: Tanár úr! Megkaptam az Alföldtől a levelet, Kiss Tamás bácsi írta, hogy bemutatnak ezzel meg ezzel a verssel. – Elféheredett, azt mondja: Azonnal táviratozni kell nekik, hogy állítsák le, mert nem lehet, ez a vers már ki van szedve, a Kortársban fog megjelenni. Mondom: Hogyhogy? És akkor mondja, hogy úgy, ahogy éppenséggel van, azonnal menjek és táviratozzak, hogy állítsák le a megjelenést. És kérek szépen, ez volt az én első közlésem, hogy egyből szólni kellett Kiss Tamás bácsinak, aki biztos neheztelt is rám ezért, de hát én próbáltam kimagyarázni magamat, de hát ők mindenképpen úgy fordították le, hogy: persze, a Kortársban jelenik meg és nem az Alföldben. Ezzel meg már mit tudtam csinálni?

– És ez melyik versed volt?

– Ez, kérlek szépen, a Vihar előtt a réten, és a Termékeny éj, kis, rövidke versem. A Kortársban körülbelül egy vagy másfél oldalnyi szöveg, és ez a két versem szerepelt. Együtt mutattak be mint költőt, kérlek szépen, most le fogsz ülni, Alföldy Jenővel. Alföldy Jenőt is mint költőt mutatták be. Ugyanebben a számban, együtt velem. Tehát ez volt az első publikációm nagy folyóiratban. Itt még „s-i”-vel írtam a nevemet: Utasi. Meséltem

ezt már az elején, hogy semmi közöm nincs az y-hoz meg a két „s”-hez. Így publikáltam két és fél vagy három éven keresztül, az *Új Írásban* is úgy jelentem meg, meg máshol is, szanaszéjjel. Amikor egyszer mondták, hogy: te, van egy Utasi Csaba kritikus. Mondom: Ne idegesíts. – Mondták: Jugoszláviában. Utána jön: Te, van egy Utasi Mária költő. – A szentségét! Akkor aztán, most már muszáj változtatni, és akkor visszaváltoztattam a nevemet, tudod, hogy így különböznek legalább tőlük írásban. Így lettem Utassy. Két „s-y”-nal.

– *Még akkor azt mondanád el ma, hogy első köteted hogyan jött össze.*

– Akkor már volt egy hívó gesztusa a Magvető Könyvkiadónak. Meghívott, emlékszem, Vilmon még a lakására is bennünket, Kiss Benedeket, legalább öten-hatan voltunk, azt hiszem, a Kilencekből ott. És aztán nekem volt a legnagyobb szerencsém, mert engem választott ki mindjárt, hogy megjelenik a kötetem. De én előtte már megcsináltam magam a saját kötetemet, az első könyvem, és hogy jól csináltam-e, elmentem Nagy Lászlóhoz. Tudod, elvittem neki a kötetet a lakására, és aztán meghívott egy alkalommal, mikor elolvasta, és azt mondta: üljünk le, hallgasson, tárgyaljunk. És nagyon örült a könyvemnek. Volt sok észrevétele, tapasztalata, például ilyen volt, hogy a *Gunaram jajgass!* című versemnek az első két strófáját el kellett hagynom, mert azt mondta, hogy: hát ez ott kezdődik, hogy „*röppenj föl fehér gunaram*”, és akkor mondtam, hogy igen, ez ott kezdődik. Aztán volt olyan is, amit nem fogadtam el, például a *Micsoda évszak* című versemben, hogy hagyjam el az apámra vonatkozó részt, mert ott ér véget a vers, hogy „*Dália jázmin / petrezselyem / illata hál a / kedvesemen*”. Hogy itt vége. Mondtam, hogy hát ezt nem fogadom el, ön szerint lehet, hogy vége van, szerintem még ezután sokkal lényegesebb az, hogy ha onnan tekintek vissza, egy ilyen árvaság idejéből. De hát ő nem volt árva, ő nem tudott az árvaságról, más árvának lenni, és más tudni az árvaságról. És ezt nem fogadtam el, de mondom, nagyon, nagyon sok ötlete volt, nagyon sok észrevétele, máig is emlékemben van, hogy „párállik a” valami. Ezt mondta, hogy vigyázzak, mert a „...lik” és „a”, a „lika”, ez aztán nagyon nevetséges tud lenni egy versben.

– *Hangosolvasásnál.*

– Persze. Aztán én gondolva erre, írtam egy négysorost, hogy „*Orrfacsaróak. / Vidd a fenébe! / Bűzlik a tollad / két ürüleke*”, itt a „lika” közel volt, ezt sikerült megcsinálnom. Aztán nagyon boldog voltam, amikor tulajdonképpen áldását adta rá, az egész kötetre azt mondta, hogy jól van, csak így tovább.

– *A megjelent kötet milyen lett?*

– Ez még nem a megjelent kötet. Ez az első könyvem, amit megszerkesztettem én, és elvittem, hogy jól csináltam-e. Nagy Lászlónak.

– *És nem ez jelent meg?*

– De, csak némi változtatással, mert körülbelül nyolc vagy tíz verset, vagy ötöt vagy hatot, már nem emlékszem, kihagyatott velem Vilmon. És én meg olyan mérges voltam, hogy bele is írtam még, azt hiszem, a könyvébe, amit neki ajánlottam, hogy ne hagyják a lelkiismeretét nyugodni a kihagyott versek. Mert Nagy László meg azt mondta, hogy kellene, meg hogy ezek így, ahogy vannak, ezek így kellene, egészben.

– *És mi lett a kimaradt versekkel?*

– Belekerültek a második könyvembe, a *Csillagok árvájába*.

- Szóval nem veszték el.
- Csak nem ott lett volna a helyük, hanem az első könyvemben. Igen.
- Így aztán Győrinek hamarabb jelent meg kötete, Ez a vers eladó címmel, '68-ban, és '69 augusztusában, az Alföldben jelent meg, amit írtam róla. És a tiéd, a Tüzem, lobogóm! '69...
 - ...végén jelent meg.
- És '70, szintén, augusztusában, az Alföldben, amit írtam rólad. És ugyanakkor a Kortársban az Elérhetetlen földről. A kötetnek a történetéhez nincs még valami hozzáfűzni valód?
 - Tulajdonképpen örültem, hogy kiadhatom, és megszabadulok az anyagtól, tudod, mert akkor már más érdekelt, és ott voltak még, mint ballasztanyag, a kimaradott versek is, aztán amíg meggyőztem magamat, hogy az új versek között is, az új kötetemben is helye lesz majd, a Csillagok árvájában is, hát addig gondold el, addig elmúlt egy olyan fél év, amikor én olyan átkokat szórtam Vilmon Gyulára, hogy azt te el nem tudod képzelni. Hogy most mit csináljak itt ezekkel a versekkel, amiknek az igazi helyük az első kötetben volna.
- Ennek ellenére az első könyved nagyon sikeres kötet lett, és azt hiszem, nagyon jó visszhangja is volt.
 - Tényleg elkapkodták, és ez meg is alapozta abbéli jövőmet, hogy ha megjelenik könyvem, azt tényleg elviszik.
- Ez mindigre megmaradt, azóta is így van.
 - Két hét alatt elfogyott, és ennek én örülök, mert nem ez győz meg, de valamit mutat ez is, tudod, annyit, hogy az embereket érdekli az, amit és ahogyan írok. És ez nagy megnyugvás abban a nagy nyugtalanságban, amiben naponta vagyok, mert én aztán tényleg megkérdőjelezem a magam költő voltát mindennap legalább hetvenhétszer, érted? De hát ez már így van.

1985. március 12-én délután

- Nem tudom, hogy elmondtam-e a múltkor azt, hogy ezután következett a lillafüredi találkozó.
- Az '69. augusztus végén volt.
- És én ott a saját fejemre húztam a parazsat, mert volt egy fölszólalásom...
 - ... egy kitűnő magyarázatát adta a kultúrpolitikának, Illyés után szabadon. Hogy is volt az?
 - Hogy az irodalompolitika micsoda dolog, olyan, minthogyha a hattyút a görény-nyel kereszteztük volna, és hattyúnyakú görény ez tulajdonképpen. Igen. De hát sokan nem azt nézték, hogy honnan idézek, hanem inkább az erejét. Meg is támadtak, össze is vesztünk Jovánovicssal, mondta, hogy jó sokáig nem fog kérni tőlem verset az Új Írás számára, én meg mondtam, hogy nemcsak, hogy nem fog kérni, hanem amíg ott van, én nem fogok vinni oda neki verset. Ezen aztán jól összevesztünk, és otthagytam az Új Írást, tényleg nem is publikáltam ott hosszú időn keresztül. No, tudni kell még, hogy ezen a beszélgetésen jelen volt Váci Mihály is. És amikor addig jutottam, hogy mondtam, amíg ő ott lesz főszerkesztőként, addig én nem fogok oda vinni verset, Váci rám nézett, aztán nagy szomorúan föllállt és kiment. Ez egy picit rosszulesett, mert

azért néhány keresetlen szót szólhatott volna. De hát mindegy, hát ez így történt. Utána aztán mondom, hosszú évekig nem publikáltam az *Új Írásban*, de hál' istennek volt máshol igény a verseimre, és megint megjelentem. No most a második könyvemről kellene beszélni, a *Csillagok árvájáról*.

– *Hát az elég sokára lett.*

– Pont ezt akarom mondani, hogy 1971 decemberében, második felében elmentem Szigligetre, hogy legépeljem a második kötetemet, a *Csillagok árváját*.

– *Már akkor ilyen címmel akartad megjelentetni?*

– Még akkor nem, nem voltam benne biztos. Még volt vagy három-négy címem is. Már nem emlékszem ezekre, mert teljesen elsöpörte aztán ez a *Csillagok árvája* az egészet. Ideiglenes megoldások voltak, nem emlékszem rájuk. De arra viszont emlékszem nagyon, hogy '72. január 6. volt, amikor elkészültem, három példányban legépeltem az anyagomat, hazajöttem Szigligetről, és egyből vittem a Magvetőhöz. Ahogy múltak az évek, négyszer is váltódott a szerkesztőm, először volt Vilmon Gyula, utána Keresztes Ágnes, Steinert Ágota, majd Hernádi Miklós. És azt mondták, az első változat az volt, hogy hagyjak ki húsz verset, és akkor kiadják.

– *Ez a kötet hány vers lett volna?*

– Mit tudom én, olyan 50 vers. 50 vers, abból 20 verset hagyjak ki, hát akkor már nincs kötet, tudod? Elhoztam az anyagot, nem tárgyaltam velük, majd egy háromnegyed év múlva megint visszavittem, és akkor már azt mondták, hogy: no, most már biztos, hogy megjelenik a kötetem, mert csak két verset kell kihagyni. Mondtam, hogy nem, nem tárgyalunk, nem hagyok ki semmit. Múlt az idő, aztán már ők hívtak, hogy vigyem vissza a könyvemet. Visszavittem, és azt mondták, hogy most aztán már boldogok lehetünk, mert tényleg elhárult minden akadály a könyvem megjelenéséről, csak két versszakot kell kihagyni. Ez a kettő az volt, hogy:

*Csoda nincs! Lám, a sós vér is felforr:
tréningezik velem a terror,*

*ördögsekerek után köttet,
csúfolja testemmel a földet.*

Most idetartozik az, hogy ez nem volt más, mint a 60-as évek valamelyik évében a Nemzetközi Fotókiállítás díjnyertes fotója, ahol egy otromba, rettenetes harckocsi maga után kötte híz egy embert. Lásd Patroklosz esete a Homéroszról, és annyira meghatott engem, és azért van, hogy „csúfolja testemmel a földet”. És hiába magyaráztam, azt üzent a Magvető Könyvkiadónak az igazgatója is, hogy övele már sokat tréningezett a terror, de ezt mégsem írná le. Én meg üzentem aztán Koczvásnéval vissza, hogy nem is azért szülte az anyja a világra, hagyja ezt meg nekem, majd én megírom, ő vezesse csak továbbra is a Magvető Könyvkiadót. Szóval ez így zajlott. És aztán összesöpörtem mindent, hónom alá csaptam, elmentem. Később azt mondták, hogy ők már akkor tudták, hogy én meg fogok bolondulni, már akkor is beteg voltam.

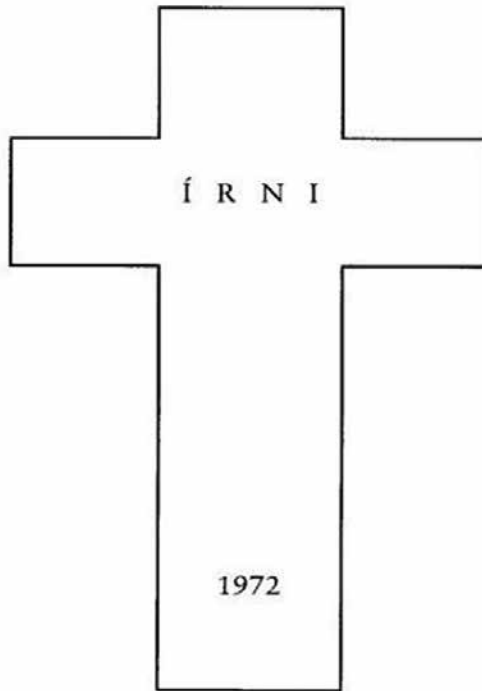
– *Másik kiadóval nem próbálkoztál?*

– Amikor elhoztam a Magvetőtől, utána elvittem a Szépirodalmihoz, és ott Horváth Zsiga lett a szerkesztője a kötetnek. Gyorsan meg is jelent, '77-ben.

– Kinek adtad akkor ott?

– Én soha nem szoktam senkinek adni. Én beviszem a titkárságra, leadom, és kész. Most is ugyanígy csinálom az összes könyvemet, mindig. Nem viszem senki-
nek. Csak akkor ez a véletlen adódott, hogy Horváth Zsigához került, de örültem is
neki. Egy-két dologra még rá is vettek, hogy hagyjam ki *Az én keresztm* című rajzos
verset, amire az ÍRNI van beírva, tudod, a keresztbe. Kormos István nagyon haragu-
dott is, mert ez egy nagyon szép ötlet, és hogy ennek benne kellett volna maradni a
kötetben. Ami aztán később belekerült a *Pokolból jövetbe*, amikor Domokos Mátvás
lett a főszerkesztő.

Az én keresztm

– *De menjünk vissza egy kicsit. Elvégezted az egyetemet, és akkor hova kerültél?*

– Az egyetem elvégzése után én a Magyar Hajó- és Darugár könyvtárosa lettem, ott voltam három hónapig. Utána aztán a barátaim, Rózsa Endre, Kiss Benedek, Szalai Pál, meg egyéb évfolyamtársaim telefonáltak, hogy van egy nevelőotthon, ahol ők már dolgoznak, munkába álltak, és nagyon jó hely.

– *Amelyikről a Filosz, Péntek Imre írt verset? Címe: A fiatal budapesti építőmunkásoknak.*

– Igen. És Szalai Pali pedig írt egy regényt, ami sajnos máig nem jelent meg. Az egy jó próza volt, úgy emlékszem, én olvastam azt. Sikerült átcsábítaniuk a könyvtárból. Azt hiszem, hogy életem nagy ballépése volt az, hogy otthagytam a könyvtárat, mert ezerszer jobb helyem lett volna ott, Egressy Pistával együtt dolgozni.

– *A tévébemondóval?*

– Egy másik Egressy István, csak névrokonok. Viszont nagyon-nagyon rendes ember volt, és jó főnököm is, úgyhogy ott kellett volna maradnom. Én átmentem ebbe a kollégiumba, ahol áldatlan állapotok uralkodtak.

– *Hol volt ez a hírhedt intézmény? „Várna u. 23/A” – miként Péntek Imre írja versében, „Ennek az intézménynek 46-os Építőipari Vállalat / Szakmunkásképző Otthona a hivatalos neve”.*

– A Várna utcában. A Törökőr körzetet nem ismered így közelebről? Ahogy megy a Kerepesi út kifelé, és balkézről terül el, a Népstadion állomás után. Ott van a Mexikói út, Pillangó út, Várna utca. Ez a térség. Voltak ott munkásszállók, iskolák és kollégiumok. Ezek az épületek még Rákosi alatt épültek, rettenetes stílusban, mondanom se kell, de hát olyan, amilyen, viszont a stílus sajnos sokkal mélyebb dolgot is hordozott magánál, mert Rákosinak a testőre volt a kollégiumunk igazgatója. Pontosabban: otthonvezetője. Nem egy kollégám, talán négy vagy öt hasonlóan kiszuperált őrnagy volt, akik összetévesztették a laktanyával sajnos a kollégiumot, sokszor én a harmadik emeleten összeborzadtam, úgy ráüvöltöttek egy gyerekre, mondjuk, a földszinten. Tudod, ez rettenetes volt, minden volt, csak pedagógia nem. A fölvétel is úgy zajlott, hogy behívták az illetőt, hogy ha katona volt, akkor abban a pillanatban fölvették, de hogy ha valami iskolája volt, akkor – elegen voltunk mi már ott. Szóval nekünk is elégünk volt belőlük, viszont fordítva is így volt, és dúlt a harc egész addig, amíg aztán Filosz megírta végre azt a versét, ami nagy vihart kavart, mert az otthonvezető ment egész Darvas Józsefíg, hogy kihallgatást kérjen. Darvas aztán Filosz és a vers mellé állt, és azt mondta, hogy ez a vers igaz, ez a vers szép, menjünk nyugodtan haza. De hát a vereségbe nem törődik bele senki. Még inkább fente ránk a fogát, és ennek ittuk is a levét.

– *Amikor '72-ben mentünk Miskolcra, az én Trabantommal irodalmi estedre, amit én vezettem be, ahol Radó Andris tóalmási „nyaralási” társaddal is találkoztunk, emlékszel, akkor te valahol arrafelé szálltál be a kocsiba, az egyik rendőrlámpánál, egy laktanya mellett.*

– A Szávay laktanyánál, mert én már bent laktam a kollégiumban, ugyanis fölmondták az albérletemet, és nem tudtam hova menni.

– *Mi volt ez az albérlet?*

– Egy kétszer három méteres, szűk spájz volt tulajdonképpen, ahol csak egy ágy volt meg asztal. Mondták, hogy menjek, keressék valamit – menjek el. És mentem az otthonvezetőhöz és mondtam, hogy engedje meg, hogy bent lakjam. Azt mondta, hogy ő megengedi, de ahhoz el kell vállalnom az éjszakai ügyeletet, este 10-től reggel 5-ig. Reggel 5-kor ébreszteni, képzeld el, 800 gyereket. És hát nem volt mit tennem, elvállaltam. De már tanítottam délelőtt 5-6 órában a szakiskolában. Délután 2-től este 10-ig nevelőtanár voltam. Este 10-től reggel 5-ig éjszakai nevelő. Gondold el! Beszorultam teljesen ebbe.

– *A többiek nem laktak ott?*

– Mindenkinek volt lakása. Bencének is, meg Filosznak is. Ez aztán annyira kiborított, hogy '72. augusztus 15-én úgy döntöttem, hogy otthagynom. Mint mikor a pálmáról leveszik a súlyt!

– *Te mikor nősültél meg?*

– Én 1968. november 14-én nősültem meg, és sajnos nem volt se házunk, se tanyánk, se semmink, csak a csupasz fenekünk, ahogy mondani szokták. És aztán utána nem-

sokára jött a gyerek is. A feleségem évfolyamtársam volt, magyar–népművelés szakos szinten, és amikor összekerültünk, utána ő lement édesanyámhoz Bükkszenterzsébetre, és Tarnaleleszen tanított vagy öt évig. Már mondtam, három falu van ott összesen: Bükkszenterzsébet, Tarnalelesz, Szentdomonkos. Tarnaleleszen volt az iskola, és ott tanított ő. A gyerek pedig anyósomnál volt Rédicse, a jugoszláv határnál, én meg itt Pesten, ilyen körülmények között. Most gondold el, és ez öt évig így ment. Amikor Szigligetre mentünk a feleségemmel az egyik nyáron, ott akadtunk össze – jaj, milyen hülyén mondom ezt! –, ott találkoztunk – így sokkal szebb! – Örkény Istvánnal, akinek elmeséltem, hogy milyen helyzetben vagyunk. Azt mondta, hogy ez nem igaz. Mondtam, hogy ez az igazság. Azt mondta, hogy no várj. Följött, bement a minisztériumba, nagyot csapott az asztalra, és azt mondta, hogy: tarthatatlan, hogy fiatal költők ilyen állapotban éljenek. Kérlek szépen, ennek a beszélgetésnek az lett a végeredménye, hogy kaptunk értesítést, hogy megkapjuk a lakást, hogy ha van ötéves bejelentőnk... Nem volt. Én hiába kértem, pedig aláírta Simon...

– ...a mentesítési kérelmet, úgy hívják. Én is ilyenekkel kerülhettem Pestre.

– Igen. És a Fővárosi Tanács akkori elnöke a szemébe dobta. Mire azt mondta, hogy olyan nincs, hogy az ő aláírását a szemébe dobja valaki, majd akkor a minisztérium fog kérni az Írószövetség számára lakáslehetőséget. Kapott is. Így lettem aztán soros én is, hogy megkapjam ezt a két és fél szobás lakást, amiben jelen pillanatban is élünk. Tulajdonképpen ma már csak az emlékének köszönhetem meg, de nagyon-nagyon boldog voltam, amikor Örkénnyel találkoztam, mert egy olyan szép nyarunk volt ott Szigligeten. Nagyon szerettem Örkényt. Tudod, ha én jól érzem magam valaki társaságában, azt egy életre nem tudom elfelejteni, hozzám tartozik szinte, mert annyiszor visszatér gondolatban is, meg néha-néha még álmomban is ez az egész szituáció, mert nyilván sokat foglalkozom vele, és boldoggá tesz, ha találok ilyen embert. Hát ilyen volt Örkény.

– Te, és kit tudnál még életedből mondani, akivel ilyen jól éreznéd vagy éreztél magad?

– Hát nézd, most nekem mindenképpen a Kilenckre kell hivatkoznom, mert velük tényleg nagyon jól érzem magamat. De ettől függetlenül, szinte testvéremnek tartom Buda Ferencet, Ratkó Józsefet, Ágh Pistát, Bella Pistát, és például az írók közül Annus Józsefet a Tiszatájtól. De annyi mindenkire sorolhatnék, hogy tényleg boldog vagyok ilyen szempontból, hogy nem tudom most elmondani neked, mert annyian vannak, és méltánytalanul tartanám, hogy valaki ne említődjék, és ezért esetleg megsértődjön vagy megharagudjon rám, hogy rá nem gondoltam, mert tényleg én úgy vagyok vele, hogy talán tudatom alatt gyűjtöm ezeket a barátokat, akik engem a legválságosabb, a legszorongatóbb helyzetben is megmentenek. Mert erről van szó, tényleg megmentenek. Amikor beteg voltam, és vitt a mentő, például rágondoltam Kiss Benedekre, és úgy ordítottam: Benedek barátom, elárultak! Nem is kellett volna szíriánáznia. Szóval sokan vannak, hál' istennek, többen, mint a rosszakaróim, de hát kell ez is, az is.

– A lakáshoz még betegséged előtt jutottatok?

– Várjál csak... Előtt volt, mert tudom, hogy a Magyar Hajógyárból jött egy csoport, és Örkény közéjük keveredett. Mondta, hogy van itt ám egy fiatal költő is, és szólt nekem, és akkor elbeszélgettünk ezzel a hajógyári csoporttal, és csináltunk egy fényképet is, meg is örökített bennünket a fotó. Azért örülök neki, mert végtelenül hálás vagyok azért, hogy ilyen jószándékú hozzáállást tanúsított az én nyomoromhoz Örkény, és neki köszönhetem, hogy ebből lett valami. Már előtte akart segíteni Juhász Ferenc is,

de az volt a helyzet, hogy behívtak engem az V. kerületi tanácshoz, hogy a Kacsóh Pongrác úti mit tudom én...

– ...lakótelepen...

– ...lakótelepen csak rám vár egy kétszobás lakás, fizessenek be 150 ezer forintot, egy hét múlva 100 ezret, összesen 300 ezret. Mondom: nem tévesztenek engem össze valakivel? Azt mondja: dehogyan tévesztjük, hát maga Utassy József. – Mondom: én vagyok, de hát nekem nincs ennyi pénzem, örülök, ha 20-30 ezer forintot össze tudok kotorni. Hát akkor, azt mondja: akkor mondjam le. Mondom: akkor én le is mondom, adják oda annak, aki boldogabb, mint én. No, szóval ez volt a Juhász-féle lakásakció, nem rajta múlt, hogy az akcióból nem lett semmi, a második pedig, az Örkényé, sikerrel járt. Aztán össze is omlottam teljesen. '74 júniusában. Akkor aztán olyan mérvű volt az összeomlásom, hogy egy egész éjszaka kóboroltam, bolyongtam, teljesen elborult elmével, és reggel aztán már annyira beteg voltam, hogy levetkőztem a Kerepesi úton, jöttek a munkások, körülvettek, persze, hogy egyből rendőrt hoztak oda rám. De én már akkor annyira féltem, úgy éreztem, hogy engem már mindenhol lóttek, akárhova néztem, mindenhol engem lóttek. Ez olyan, mint az álmomban. Minden hónapban van két-három alkalom, amikor azt álmodom, hogy háború van, és megölnek. Tudod, ez már gyerekkorom óta kísért engem, ez a rettenetes álom. Mondom, itt csúcsonyult ki: lóttek jobbról, lóttek balról, lóttek előlről, lóttek hátulról. Mi lehet még hátra? Eszembe jutott, hogy főnről lőnek, jönnek repülővel, helikopterrel, és onnan lőnek. Akkor hasra feküdtem, és téglákat dobáltam a hátamra, tudod, hogy ne érjen a lövés. No most gondold el, hogy körülvevett legalább 40-50 ember már. Míg végre aztán az egyik rendőrnek eszébe jutott, hogy kihívja a mentőt. Én nem akartam beszállni, ordítottam, és azt mondtam, hogy csak akkor, ha harckocsit hívnak ki. És azt is csak akkor, hogy ha elől is megy egy, meg hátul is. Tudod, ez rettenetes volt. Utána hat napig aludtam, és nem emlékszem a dolgokra, csak arra, hogy mikor néha fölébredtem, és etették velem a zsemlet, belemártva a tejeskávéba, teljesen olyan volt, minthogyha romlott gyerekhúst ettem volna, megborzadtam szinte, de úgy éreztem, hogy romlott gyerekhúst eszek, tudod. Ez már a Róbert Károly körúti kórházban történt. Az angyalföldi tébolyda volt ez tulajdonképpen annak idején. Most is ugyanúgy néz ki egyébként, szóval nem is tudom, hogy mi változott, azt hiszem, hogy semmi, talán a doktorok. Az orvosom az több is volt, de akire jobban visszaemlékszem, azt hiszem, hogy Sombor, nem tudom, hogy mi a keresztnéve. Sombor doktor volt, órá emlékszem nagyon jól, és volt egy főorvos, akinek a neve már nem jut eszembe, tudom, hogy vele többször össze is veszttem. Mert állandóan minden zárva volt, tudod, a kulcsöregéstől már megbolondultam, jöttek az ápolók, nyitottak, zártak, csuktak, én már kértem kimenőt, hogy engedjenek, hogy lent sétáljak legalább. Lementem sétálni, hát ott, kérlek szépen, egy nagy puffanást hallok, az emeletről leugrott az egyik, a malterkeverő ládába. Akárhova mentem, mindenütt ilyen élményeim voltak. Iszonyatos volt. Mikor aztán Lengyelországban is megismétlődött ez, hogy bekerültem ott is – hogy mondjam? – a tébolydába, nevezzük egyszerűen nevén, és ott töltöttem egy hónapot, utána, mikor hazahoztak, átvittek a klinikára, Juhász Pál klinikájára. Az, kérlek szépen, az a paradicsom volt számomra, olyan boldog még soha nem voltam betegen, mint ott. Jöttem-mentem, kimentem, vásároltam, bementem presszóba, de úgy, köpenyben meg pizsamában, tudod, kijártunk a presszóba, érted. És csodálatos szép idő volt, mert olyan fölszabadult érzésem volt, nem éreztem azt a nyomasztó légkört, ami a Róbert Károly körúton volt. Ott aztán Karczag doktornak a kezelésébe kerültem, de volt még előtte ott is több doktor, aki foglalkozott velem, de most is hozzá tartozom, azért említem őt, aki most a Délpesti Kórháznak osztályvezetője, vagy valami

ilyen titulusa van. És kell jelenleg is szednem egy 200 mg-os Mellerilt éjszakára – hál' istennek –, és napközben meg egy Lítiumot reggel és egyet este. Ez az adagom. Na most én már harcolok a doktorral, mert úgy érzem, hogy a koncentrációs készségemet erősen csökkenti ez az adag, de egyelőre, azt mondja, hogy szedjem még, úgy érzi, hogy szedni kell. Hát most nem hiszem, hogy nekem van igazam, ilyen esetben természetesen az orvosra hallgat az ember.

– *A munkádra ez hogyan hat?*

– Decemberben dolgoztam. De azóta három hónapon belül, a fordítást leszámítva, semmit se csináltam. Fordítás se sok, mert négy vers mindössze, amit azóta fordítottam. Mindig találok valamit – levelekre válaszolni, olvasni, bolgárt tanulni –, szóval mindig valamivel kitöltöm az időmet, csakhogy írni ne kelljen. Mert belső kényszerem nincs, csak elméleti elvárás van saját magammal szemben, hogy de jó volna írni, de az, ami leültetne engem, az hiányzik belőlem. Azt mondja az orvos, hogy nem biztos, hogy a gyógyszerertől van, mert ez nem nagy adag, hanem inkább valami válságban lehetek.

– *Te mindig kevés verset írtál.*

– De azért mégis sokkal rendszeresebben írtam, nem ilyen elszórtan, mint most. Úgy érzem, hogy valahogy ezt majd le kell győzni, és már látom, hogy hiába kenem akár gyógyszerre, akár orvosra, csak magamhoz kell fordulni, és leülni, akkor is, ha nem megy. Szóval tehát megírni a rettenet-verseket is, amiket aztán az ember összetép. Valahogy harcolni, valahogy szembeszállni azért, hogy én dolgozhassak, megjöjjön az ihletett időm. Mert azt érzem, hogy ihletem nincs. Én meg anélkül nem tudok írni. Anélkül nem megy az írás. Anélkül csak odaülök, az asztalra magam elé teszem a papírt, és csak nézem, mint a borjú, bámulok az új kapura, tudod.

– *Tehát te kétszer lettél rosszul, egyszer itthon, '74-ben...*

– ...nem, nem kétszer. Vagy hétszer estem vissza. Összesen másfél évet húztam le kórházban. Tehát idehaza visszaestem én vagy hatszor, meg Lengyelországban is.

– *Külföldön merre jártál?*

– Még egyetemista időm alatt, 1965-ben voltam az NDK-ban, ott dolgoztunk jó néhányan, egyetemisták. Onnan van a *Nudista strandon* meg a *Warnemünde* című versem. Jártam Bulgáriában is, meg voltam 1973 augusztusában Strugában, a nemzetközi költőtalálkozón, és ott volt Vujosevič Slobodanda, *Ének virág helyett* című versemnek ő a címzettje, ő Crna Gora-i, azaz montenegrói. Az egyik szervezőnek volt a szerelme.

– *Van neked egy szerelmesvers-gyűjteményed is, Áve, Éva!, az milyen ötletből született?*

– Nagyon jó a kérdésed, mert ha nem teszed föl, akkor úgyis elmondtam volna, kérdés nélkül is, így legalább örülhetünk neki, hogy feltetted. Tehát az *Áve, Éva!* kötet. Vissza kell menni az én építkezésemhez, mert szokták mondani, hogy miért veszek át egy-két verset az előző kötetből. Régebbi kötetből. Gyerekkoromban már megcsodáltam, és tényleg, hogy is mondjam, nagyon nagy fantáziára készítő erő volt, amikor belenéztem a kaleidoszkópba, és látom, hogy ugyanazokból az anyagokból mindig más jön ki. Egy fordítás, és máris más lesz. Tehát én ekképpen építkezem. Volt egy szerelmes ciklusom az első kötetben, a *Tüzem, lobogóm!*-ban, *Szerelmemhajnal* címen. Utána volt a második kötetemben, a *Csillagok árvájában*, már *Áve, Éva!* címmel egy ciklus. A harmadik kötetemben szintén volt az *Áve, Éva!*, de már az addig nem közölt verseket gyűjtötte egybe. Namost, ahogy én gondolkodom, az egyes témáim szaporodnak, mint a spirál, egyik magába foglalja a

másikat, de nagyobb körrel, még nagyobb körrel, és így tulajdonképpen át akarja ölelni az egész világot. Az *Áve, Éva!* ciklusból már a második könyvnél tudtam, hogy ebből külön könyv lesz. Tudtam, hogy ha ez a ciklus kinövi magát, akkor az lesz a végeredménye, hogy külön könyvet fogok megjelentetni belőle. Hát ez volt az *Áve, Éva!*-nak a története. És hogy miért volt *Áve, Éva!*? Először is, maga a szójáték, azt hittem, hogy a saját leleményem. Utóbb kiderült, hogy van egy ilyen verse, hogy *Ave Éva*, csak egész más tartalommal, mint nekem, Tamkó Sirató Károlynak. És mit ad a véletlen? Szlovákiában, mikor kint voltam, hoztak nekem egy kötetet, mutatják, hogy Ján, nem tudom már a nevét a költőnek – ez a kötetének a címe [Ján Kostra: *Ave Eva*]. Hát mondom: akkor sem változtatom meg, mert én már közben megírtam az én *Áve, Éva!* című versemet.

– És ki ez az *Éva*?

– Hát ez az *Éva*, kérek szépen, ez Ádámnak a neje, *Éva*, és minden nő tulajdonképp. Minden nő. Nem egy konkrét *Éva*, de az igazsághoz hozzátartozik, mikor Egerbe jártam gimnáziumba, akkor udvaroltam egy *Éva* nevűnek, utána még egy *Éva* nevűnek – hét *Évának* udvaroltam egymás után, úgyhogy engem üldöztek az *Évák*, és lehet, hogy ilyen visszatérés is van benne (de ezt csak hülyeség végett mondom, nem is igaz. Már az igaz, hogy hét *Éva* volt!).

'80-ban megjelent a gyerekvers-gyűjteményem, a *Mézarózárdák*, '80-ban és '81-ben az *Áve, Éva!* és a *Pokolból jövőt*. '84-ben megjelent aztán az összesem, a *Júdás idő*, és most le van adva, várom jövőre, hogy megjelenjen a...

– Már megvan a címe?

– Megvan a címe, igen. *Ragadozó föld*. Ez megint összegyűjtő cím, ami az elmúlással kapcsolatos verseimet fogja össze.

– Régi és új verseket?

– Van benne régi is, ami az elmúlással kapcsolatos, de benne volt már például a *Csillagok árvájában* is, azt átvettem természetesen, és újabbak. Az első ciklus legalább negyvenvalahány verset tartalmaz, meg benne lesz a másik ciklusom, ami megint kinövi magát ezzel a könyvvel, és utána megjelentetem külön könyvként a *Magvetőnél*, büntetésül ők fogják kihozni ezeket a könyveket, amiket én szerkesztek.

– Melyik ciklus?

– *Hungária kávéház?* – *kávéház Hungária!* Szóval még megvárom, amíg megjelenik az előző, és utána aztán legépelem és leadom.

– Ezt a groteszk sorozatot?

– Kis verses portrék, igen. Rögtönzések. Nagyon várom már ennek, az *Értelmező halálomnak* a megjelenését. Mert ez, úgy érzem, hogy egy szép könyv lesz.

– Ez meg melyik?

– Bocsánat, pontatlanul mondtam a címét.

– Amit mondtál, az minek a címe.

– Van egy ilyen című versem is ebben, a *Ragadozó föld* című kötetben, hogy *Értelmező halálom*. Onnan van, hogy *Értelmező szótár*, tudod. És mondom, hogy nem a szótár az értelmező, hanem a halálom, az én halálom, ami értelmez majd engem, hogy ki voltam én, és minden, mi vagyok. Szóval a *Ragadozó földet* várom nagyon, hogy valami meg-

nyugvást hozzon számomra, és nekikezdek most, ez a legújabb munkám, hogy ezt az *Irdatlan ég alatt* című önéletrajzi dolgot meg tudjam csinálni.

– *Amelyik a Tiszatájban jelenik meg.*

– Áprilisban. Legalábbis a kezdetei. Hát igen, ezt meg kell írni tulajdonképpen, mert ez megint egy olyan összegzés, ami után az ember azt mondja, hogy no, ezzel kidobtam a léghajómból az utolsó zsákot is, most aztán már repülünk. Mindegy, hogy hová, nem érdekes már, nem lehet irányítani, csak a repülés marad. Szóval ilyen nehezezkirakodás tulajdonképpen ez a vers.

– *Lehet azt mondani tulajdonképpen, hogy míg mások versekkel lépnek, te egy-egy kötettel lépsz tovább, vagy kötetkompozícióval?*

– Igen, mert túl kevés számomra elindítani csak egy ciklust. Abban a pillanatban, mihelyt én együtt látok egy közös elnevezés alatt legalább tíz verset, abban a pillanatban beindul a spirál, és akkor megy a gondolatom tovább, és nő és növekszik addig, amíg egy könyvvé nem nővi ki magát. Nem kell ahhoz tíz vers, hogy ha kettő vagy három vers is van, és észreveszem, elkap engemet a koncentrált szerkesztési mánia, vagy nem tudom, hogy nevezzem, abban a pillanatban próbálok mindjárt teljességre törekedni, hogy mi maradt még ki, mit kell növelni, mi hiányzik még, mit kell megírnom, és akkor ilyen egész napos, minden percemet kitöltő szerkesztésekkel van tele a fejem. Az biztos, hogy nem tanultam én ezt sehol, hanem megéreztem. Tudod, hogy hol? A népdaloknál. Milyen csodálatos dolgokat lehet összegyűjteni egy közös elnevezés alatt, hogy például a szerelem. Gyönyörű csokrot lehet összeállítani. De nemcsak a szerelemről, hanem minden más témakörrel is, mint ahogy össze is vannak gyűjtve. Azt hiszem, hogy ezeknek a hatása érződik rajtam, amikor már eleve így kezd járni az agyam, és belemegy ebbe a spirálba. És akkor megforgatni a témát minden oldalról, és fölmutatni ezt az egészet. Hát ugyanez történt, láttad, így került be például a *Magyarország!* című versem a szerelmes versek *Áve, Éva!*-jába. Mert ott volt a helye, az is egy szerelmes vers, az is egy vallomás tulajdonképpen. És azért a végére, mert szerintem az egyik legszebb szerelmes vers, amit az ember a világ vagy a hazája iránt érez. Pont.

„Csodákra voltak képesek...”

Apáti-Tóth Sándorral – az édesapjáról, Tóth István fotóművészről – Rigó Róbert beszélget

– Évekkel ezelőtt, a 90. születésnapja alkalmából készítettem interjút édesapáddal, Pista bácsival, abból kiderült, hogy nagy munkabírású ember volt. Kecskeméten dolgozott, a Zöldségtermesztési Kutató Intézetben Mészöly Gyula mellett, Cegléden a Gyümölcskutató Intézetben is fotózott, emellett készítette kiemelkedő fényképeit, például a hazai képzőművészekről, írókról az ország különböző pontjain, és emellett a nemzetközi kiállításait szervezte. A család életében édesapád mennyire tudott részt venni, milyen emlékeid vannak róla a gyermekkorodból?

– Azzal kezdem, hogy az 50-es évek elején – amikor ő még vaskereskedő volt – vette meg az első fényképezőgépét, majd felkereste Haller Frigyet, a kor jeles esztétáját, fotográfusát, és az ő útmutatása szerint kezdte el a valóban igényes és művészi célú fényképezést, s az ötvenes évek második felétől már szerepelt nemzetközi kiállításokon. A vaskereskedését a kor „áldásos” tevékenysége miatt fel kellett számolnia. Ezt követően elment egy villamossági szaküzletbe eladónak. Gyerekkoromban jártam be hozzá az üzletbe, ez volt az első olyan munkahelye, amire emlékszem. Komoly nyomot hagyott bennem, hogy az ötvenes évek elején-közepén alapította meg a Ceglédi Fotóklubot. A tagok heti rendszerességgel találkoztak a hét egy meghatározott napján. Tízen-húszan összejöttek, rendkívül pezsgő szellemi élet folyt abban a kis műhelyben. Budapestről a kor legjelesebb fotóművészeit, illetve esztétáit hívták meg, akik el is jöttek. Valószínűleg atyám hihetetlen elszántságában és céltudatos, fotóban eredményt elérni akaró hozzáállásában meglátták azt a pluszt – ami egész pályáján végigkísérte –, aminek részben a sikereit is köszönheti. Rendszeresen pályázatokat írtak ki, és a tagoknak kötelező volt minden hónapban bizonyos számú képet készíteni. Ez rendkívül nagy fölhajtóerő volt, ugyanis a képeket akkor ott értékelték is, részben ők maguk, részben szakemberek, és rövid időn belül valami meseszerű fejlődés ment keresztül ez a rendkívül heterogén társaság, melyben a cipésztől kezdve a kőművesig, az orvostól a mérnökig, a pincértől az egyetemistáig mindenféle háttérű ember volt. A fotó szeretete és valamiféle önkifejezési és kiemelkedési vágy a hétköznapokból, úgy motiválta ezt a társaságot, hogy csodákra voltak képesek. Így az ötvenes évek végére, hatvanas évek elejére a Ceglédi Fotóklub már nemzetközi szinten is igen jelentős sikereket ért el. Fotósétákat rendeztek, amiken én is részt vettem már egészen kisgyermekként, és ahogy cseperedtem, kiskamaszkoromra már nekem is olyan képeim voltak, amelyeket a fotóklubbal

együtt, nemzetközi kiállításokra küldtek, és a csodával határos módon ezek sikerrel szerepeltek. A fotóklub atyám életének egy nagyon fontos része volt, a napi munkája mellett hihetetlen energiát fektetett bele. Rendkívül komoly kiállításokat rendeztek, példaként említhetem az *Öt világrész fotóművészete* című tárlatot, ahol káprázatos képeket láthattunk, többek között Yousuf Karsh Eisteinről, Hemingwayről, Pablo Casalsról készült portréit. A klub életének a csúcsa az volt, amikor a Photeurop nemzetközi kiállításon – ha jól emlékszem Brüsszelben – Európa-díjat nyert a Ceglédi Fotóklub. Olyannyira sikeresek voltunk itthon is és külföldön is, hogy egy idő után a legjelentősebb magyar fotóművészek is kiállítottak a Ceglédi Fotóklub színeiben. Angelo (Funk Pál) volt talán az egyik legnagyobb név, de Németh József, a későbbi Kiváló Művész, vagy Inkey Tibor, a legendás filmgyári standfotós, és sokan mások is a jeles kortárs fotográfusok közül a Ceglédi Fotóklubbal szerepeltek.

– *Ez mikor volt körülbelül?*

– A hatvanas évek elején-közepén, akkoriban volt csúcson a Ceglédi Fotóklub. A rendszeres háziversenyeknek és a rendszeres elemzéseknek, értékeléseknek olyan hatása volt, hogy több egészen kiváló fotográfust, illetve filmoperatőrt is kinevelt ez a társaság, például Markovics Ferencet, aki a mai kortárs fotográfia egyik jeles személyiségévé vált. Lőrincz József, aki sikeres filmoperatőr lett, ugyancsak a fotóklubból indult. Ez volt az a szakmai háttér, amit atyám részben szervezett, részben innen emelkedett ki, mint a legeredményesebb, a leg súlyosabb és legjelentősebb életművet létrehozó fotográfus.

– *Mitől volt Pista bácsiban ez a nagy elszántság? Mert maga az a tény, hogy ismeretlenül elmegy Haller Frigyeshez Budapestre, és elkezd művészi szinten fényképezni, motorja a fotóklubnak, ahhoz nagy elszántság, akaraterő, küldetésudat kellett. Minek köszönhető ez?*

– Volt benne egy rendkívül nagy, végtelenül erős közlési vágy. Úgy érezte, hogy megvan a tehetsége ahhoz, hogy valami olyan pluszt hozzon létre, amire más nem képes, és ezt mások örömeire, mások gyönyörűségére megmutassa. Számomra nagyon érdekes jelenség, hogy hatalmas és lelkes törzsközönsége volt. Határtalanul ragaszkodó hívei voltak atyám fotográfiáinak, ennek az okán nagyon hosszú ideig gondolkodtam – hogyan és mitől lehetséges az, hogy egyszerű emberek, tehát művészettel egyébként nemigen érintkezők –, miért tudnak ennyire rajongani a képeiért. Úgy gondolom azonkívül, hogy apám képei kivételesen izgalmasak és jók voltak, valahol a hétköznapi emberek – akiknek a művészethez nincs közük – úgy érezték, hogy ő egyvalaki közülük, aki pont olyan, mint ők, s létrehozott valami egészen csodálatos, magas minőséget. Talán ez volt az egyik kulcsa annak, hogy oly sokan és annyira rajongtak a munkáiért.

– *A hatvanas, hetvenes években a fotózás elismertsége, vagy a rá irányuló odafigyelés, az másabb, nagyobb volt, mint manapság? Ezt hogy látod?*

– Van egy szimbolikus képe, több is, de most egyre gondolok, *A nád* címűre. Amit atyám nagyon sokszor értelmezett, és sokszor elmondta, hogy itt van ez

az egy szál nád, a hullámzó vízben áll egymaga, és hiába jönnek a rettentő erős hullámok, és a hatalmas szélvihar, ez ott áll egyedül, rendíthetetlenül. Rendkívül nehezen indult a pályája, hiszen az ötvenes-hatvanas években a politikai helyzet olyan volt, hogy tűzzel-vassal próbálták irtani azt, aki Nyugatra tört, a Nyugattal bármiféle kulturális kapcsolatot ápolt, és apám, ennek ellenére a nemzetközi kiállításokra – hatalmas nehézségek árán – rendszeresen kiküldte a képeit. A bürokratikus akadályok dacot váltottak ki belőle, megsokszorozva az akaratát, a küzdési vágyát. Ez egy óriási fölhajtóerő volt benne, hogy „csakazértis” megmutatom, bármennyire is nem akarják, hogy kijussak. Külföldön akkor már nagyon szép sikerei voltak, ugyanakkor volt egy belső ellenállás is vele szemben, ugyanis a hazai szakma hosszú időn keresztül nem szívesen fogadta be. Talán a sikeres vidéki embert, a konkurenst látták benne, aki büszkén viselte kitüntetéseit, ezenkívül apámnak nem volt könnyű természete, nagyon könnyen konfliktusba keveredett másokkal, és ezeket elég erőteljesen rendezte. Nos, nyilván ez is belejátszott, de valamitől nem igazán akarták elfogadni. Aztán később megtört a jég Magyarországon is, hiszen a Balázs Béla-díjtól kezdve az Érdemes Művészig, a legragyogóbb szakmai elismeréseket kapta meg. Az igazi áttörés, a hazai áttörés, a Múcsarnokban megrendezett kiállítása volt, utána a teljes magyar sajtó és a magyar fotográfus közélet is messzemenőig elismerte.

– Ez már a nyolcvanas évek, ugye?

– Igen, 1983-ban volt.

– Beszélgetésünk közben Pista bácsi Láncon című képe jutott eszembe, melyen egy kutya láncra van kötve, ez politikai értelemben is szimbolikus lehetett, ha Magyarországról kiküldenek egy ilyen képet '56 után külföldre.

– Ez egy később készült fotográfiája volt, ő nem akart direkt módon politizálni a képeivel. Egész egyszerűen olyan drámákat, olyan örökérvényű emberi drámákat és konfliktusokat próbált képekbe önteni, amikbe politikai tartalmakat is bele lehetett látni. De hadd térjek vissza a beszélgetésünk elején feltett kérdésre, hogyan éltem meg atyám és családunk kapcsolatát? Úgy gondolom, ha a *Forrás* szerkesztősége és te megtiszteltél azzal, hogy megkérdeztek, hogyan láttam én az ő életét, el kell mondjam, egy konfliktusokkal terhelt, boldogtalan házasságban éltek a szüleim. Sok oka volt ennek, de az egyik mindenképpen az volt, hogy anyai nagyapámék tradicionális parasztszaládban éltek, gondolkodtak. Hihetetlenül keményen dolgoztak, mindamellett nagyanyám rendkívül művelt volt, nagyon sokat olvasott, ismerte a világirodalmat parasztszaláony létre. Bennük ott volt a tradicionális szerepelvárás, hogy a férfi dolgozik, a munka után otthon megint dolgozik, és a családjával van. Apám viszont semmiféle paraszti munkát nem végzett. Hogy is végezhetett volna, hiszen ledolgozta a nyolc órát a boltban, később a kutatóintézetben, és ezek után készítette a fotográfiáit, szervezte a fotóklubot, a kiállításait. Ezért a házimunkákban nem tudott részt venni, és nem is akart. Ez volt az egyik alapvető oka a konfliktusoknak, közös háztartásban élt nálunk több generáció, így anyám lett az ütközőpont. Aztán apám az otthon meg nem talált boldogságát másfelé is kereste, ez újabb konfliktusokkal

terhelte meg a kapcsolatukat. Nos, a gondviselés különös rendező, szüleim életük utolsó éveiben olyan harmóniában éltek, ahogy mindig is élniük kellett volna. Az egymásra utaltságon túl akkor ismerték fel a másik értékeit, ajándék volt ez mindannyiunk számára.

Gyermekként ezt mi hullámzóan éltük meg, apám számára a gyerekekről való gondoskodás alapvetően mindig fontos volt. Az ötvenes-hatvanas években nem dúskáltunk a javakban, de a gyerekeknek mindazt igyekezett megadni, amit lehetett, és nem feltétlenül csak anyagilag. Itt elsősorban magamról beszélek, fiúgyerekről, apám magával vitt azokba a világokba is, ami a nagyapámék paraszti világától rendkívül távol volt. Van még egy csavar ebben a dologban, hogy e konfliktusokkal teli házasságban is anyám valami egészen fantasztikus háttérrel adott neki. Meggyőződésem, ha apámnak nincs az a hihetetlen stabil fizikai és talán érzelmi háttere, amit anyám biztosított, akkor valószínűleg ugyanezt nem lett volna képes végigcsinálni. Lehet, meg fognak róni ezért többen, hogy én ezt a konfliktust kimondtam, de atyám korábbi interjúból számomra ez mindig hiányzott. Mindig hiányzott, hogy nem vállalta föl önmagát teljes egészében, az életét teljes egészében.

– Amennyire én ismertem a Pista bácsit, az látszódott, hogy nem egy kompromisszumkereső típusú ember volt. Megvolt a véleménye, és amellet kitarzott, de ahhoz, hogy ő ilyen sikeres lett, szükség is volt az ő eltökéltségére, és a ceglédi, mezővárosi környezetből sem lehetett egyszerű kiemelkedni. Ugyanakkor Pista bácsiról azt is tudni lehetett, hogy nagyon jó kapcsolatokkal rendelkezett. Ez főleg a vidéki művészvilágra volt igaz, például baráti kapcsolatban állt Tóth Menyhérttel, járt nála többször Miskén, sőt említette, hogy ti is voltatok barátaiiddal ott épületet bontani, Balázs Jánoshoz is rendszeresen eljárt. Ebből te mit érzékeltél?

– Az én helyzetem egészen más volt már, hiszen én rendkívül jó gimnáziumi közösségben éltem meg a kamaszkoromat Cegléden. Nagyon pezsgő szellemi élet volt itt, mi a házibulikon, néhány pohár bor elfogyasztása után, a zongora mellett Juhász Ferenc-verseket szavaltunk, tehát ez már egy egészen más közeg volt. Sőt, fiatal felnőtt koromban a barátaim az Eötvös Loránd Tudományegyetemre kerültek, Eötvös-kollégisták is voltak köztük, akkoriban hetente többször jártam Budapestre egy baráti társaságba, ahol az ország vezető értelmiségijeivel jártunk össze, és kerültünk szoros baráti kapcsolatba. Az én indulásom már egészen más volt, mint apámé, nagyon sokat olvastam, számomra a művészvilág és a művészközeg teljesen természetes és magától értetődő volt. Atyám viszont hihetetlenül jól tudott kapcsolatot teremteni, volt benne egy olyan fantasztikus képesség, hogy a legkülönbözőbb társadalmi rétegekkel és legkülönbözőbb intellektuális szinten lévő emberekkel is megtalálta a közös hangot. Ezt kamatoztatta, amikor a művészportré-sorozatát készítette. Amikor e ciklus felvételei készültek, akkor én már meglehetősen szuverén és önálló ember voltam, a magam pályáját építettem, de néhányszor elmentem vele, különösen olyan festőkhöz, illetve írókhoz, akiket én is nagyon kedveltem. Tóth Menyhérthez is így kerültem, mint világosító. De Tóth Menyhérten kívül Balázs Jánoshoz, Déry Tiborhoz is, akit igen szerettem. Déry fenntartással fogadott minket, s akkor enyhült meg iga-

zán, mikor elővettem a mester tíz évvel korábbi köteteit, és dedikáltattam vele. Akkor vált nyilvánvalóvá számára, hogy nem a látogatás kedvéért vettük ezeket a könyveket, hanem talán valamit tudhatunk is róla. Számomra különösen Tóth Menyhért jelentett sokat. Akkor még nem volt igazán elismert Menyus bácsi, de pontosan tudtam, hogy zseni. Nagyon tiszteltem, van is jó néhány felvételem róla, nem nagyon publikáltam őket, mert valahogy mindig távol estek attól a körtől, amit épp az aktuális ciklusokban körbejártam.

– *Tóth Menyhértnél és Pista bácsinál is meghatározó szerepe volt a fénynek és a fehér színnek a művészetükben, bár technikailag nyilván eltérő módon. Lehetett ez köztük valamiféle szellemi kapcsolat, ők erről esetleg beszéltek, vagy ez inkább csak a véletlen lehet?*

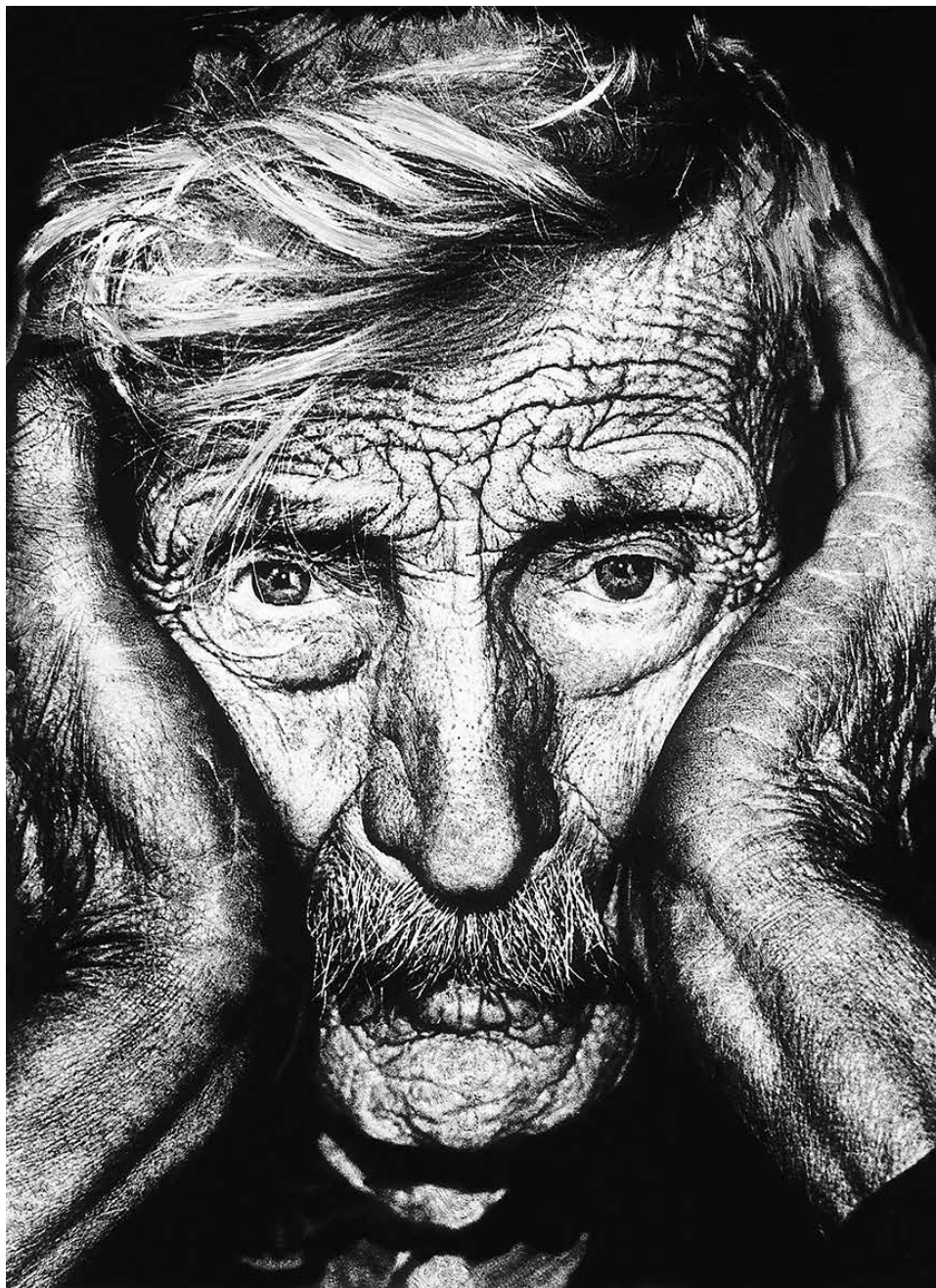
– Én inkább úgy látom, hogy mindkettőjük indulása hasonló volt. Arra gondolok, hogy egyszerű, hétköznapi környezetből emelkedtek ki mind a ketten üstökösként, szerintem ez volt a közös bennük. Úgy gondolom, hogy Balázs Jánosban is ez volt az, ami megfogta apámat, és ez teljesen kölcsönös volt. Tehát nem arról volt szó, hogy csak atyám rajongott Menyus bácsiért vagy Balázs Jánosért, fontosak voltak egymásnak.

– *Ha jól tudom, egy időszakban Balázs János minden képét lefényképezte Pista bácsi.*

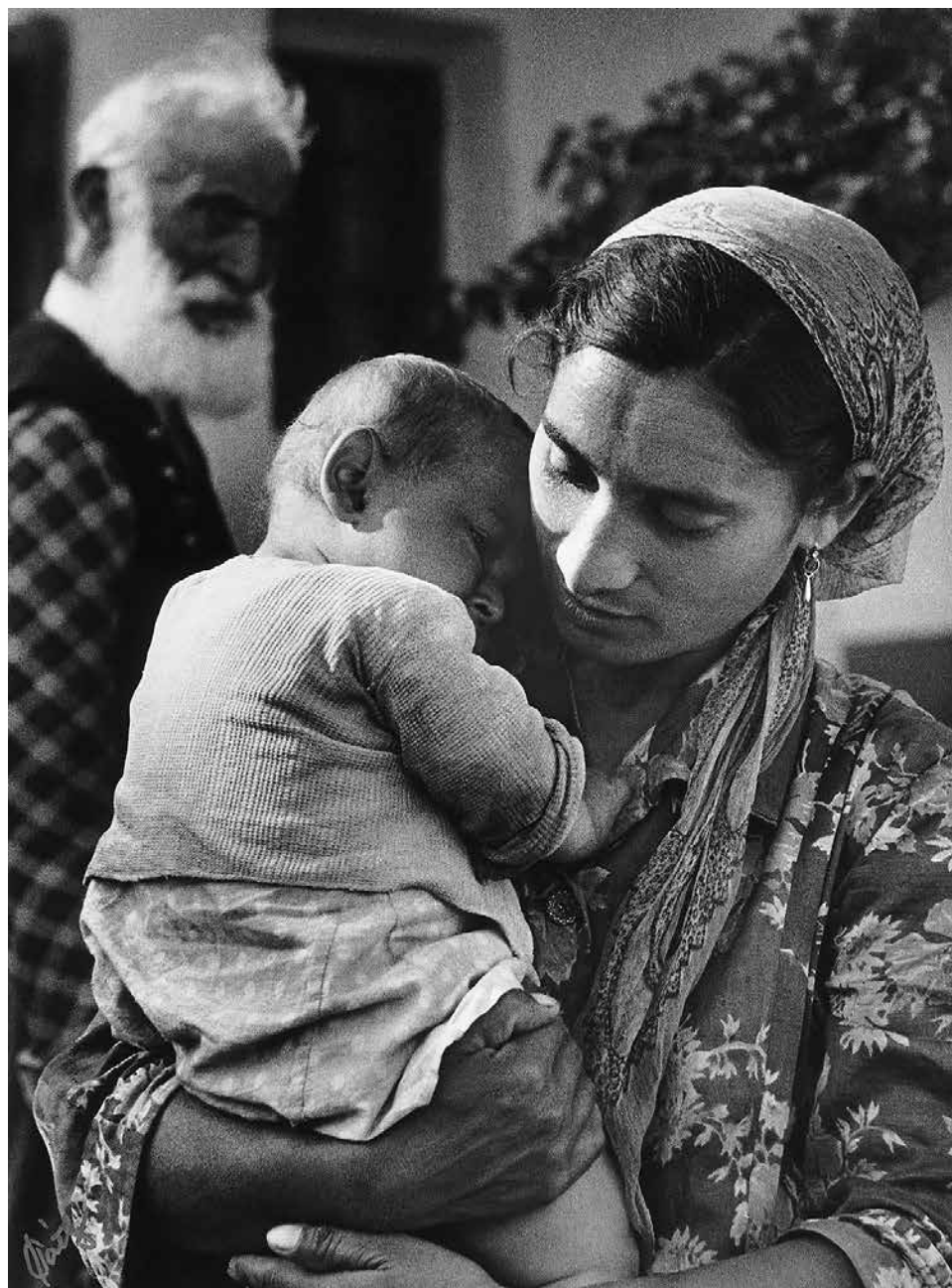
– Igen, így van. Rendkívüli módon rezonáltak egymásra, és ez volt az, ami igazán összekötötte őket. El kell mondanom egy nagyon fontos dolgot. Említetted a fényt. Apám pályájában én azt gondolom rendkívülinek, hogy ő a két háború között divatos, népszerű, világszerte sikeres magyaros stílus képviselőjeként indult. Ez egy roppant dekoratív, magas technikai színvonalon készített, tökéletesen megkomponált képekből álló irányzat volt.

– *Haller Frigyes alapvetően ezt az irányzatot közvetítette felé.*

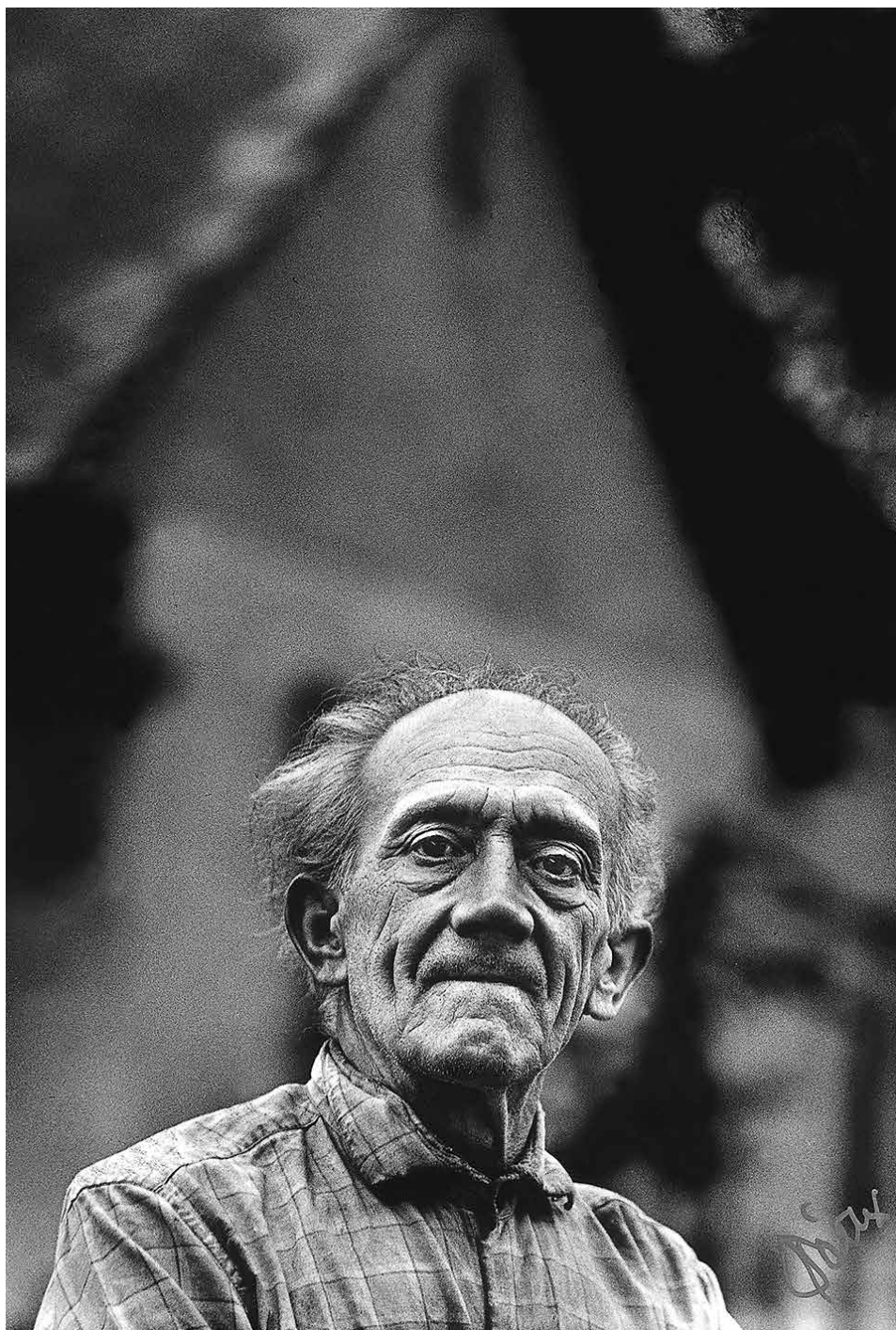
– Haller Frigyes is többek között. Balogh Rudolf volt az egyik leghíresebb képviselője ennek az irányzatnak. A magyaros stílus követői többnyire fővárosi tisztviselők, illetve középosztálybeli férfiakból álló fotográfusok voltak. Ők valamiféle idealizáló népi életképeket fotografáltak. Gyönyörűek, hibátlanok voltak, de számomra mindenképpen volt bennük egy „cukormázos, szirupos” megközelítés. Apám ugyanígy indult. Gyönyörű, tökéletes kompozíciójú és technikájú életképeket készített. Az ő igazi tehetsége és zsenialitása ott mutatkozik meg, hogy ebből a felszínes, csillogó képi világból egy olyan hallatlanul erőteljes, drámai, és számos esetben szimbolikus erejű képet tudott teremteni, amit nem lehet megtanulni. Ez az a magával hozott tehetség, ami egész egyszerűen kirobban a képeiből. Ehhez kellett az ő mérhetetlen kitartása és a hallatlan konoksága, de az, hogy ezt az életművet le tudta tenni, a már említetteken kívül, valami mélyről jövő, zseniális, csodálatos tehetségének köszönhető. Rengeteg cikk, könyv jelent meg apámról, az életéről rengeteg mindent tudhatunk, de sajnos nincs egy monográfia, egy elemző írás, ami a szakmai pályáját bemutatja nekünk. Az ívet, fejlődését az indulástól a *Nehéz út volt* című képig, a háború utáni magyar fotótörténet egyik ikonikus alkotásáig, érdekes módon nem láttam még, hogy megrajzolta volna valaki, vagy legalábbis nem emlékszem rá, hogy olvastam volna valahol is.

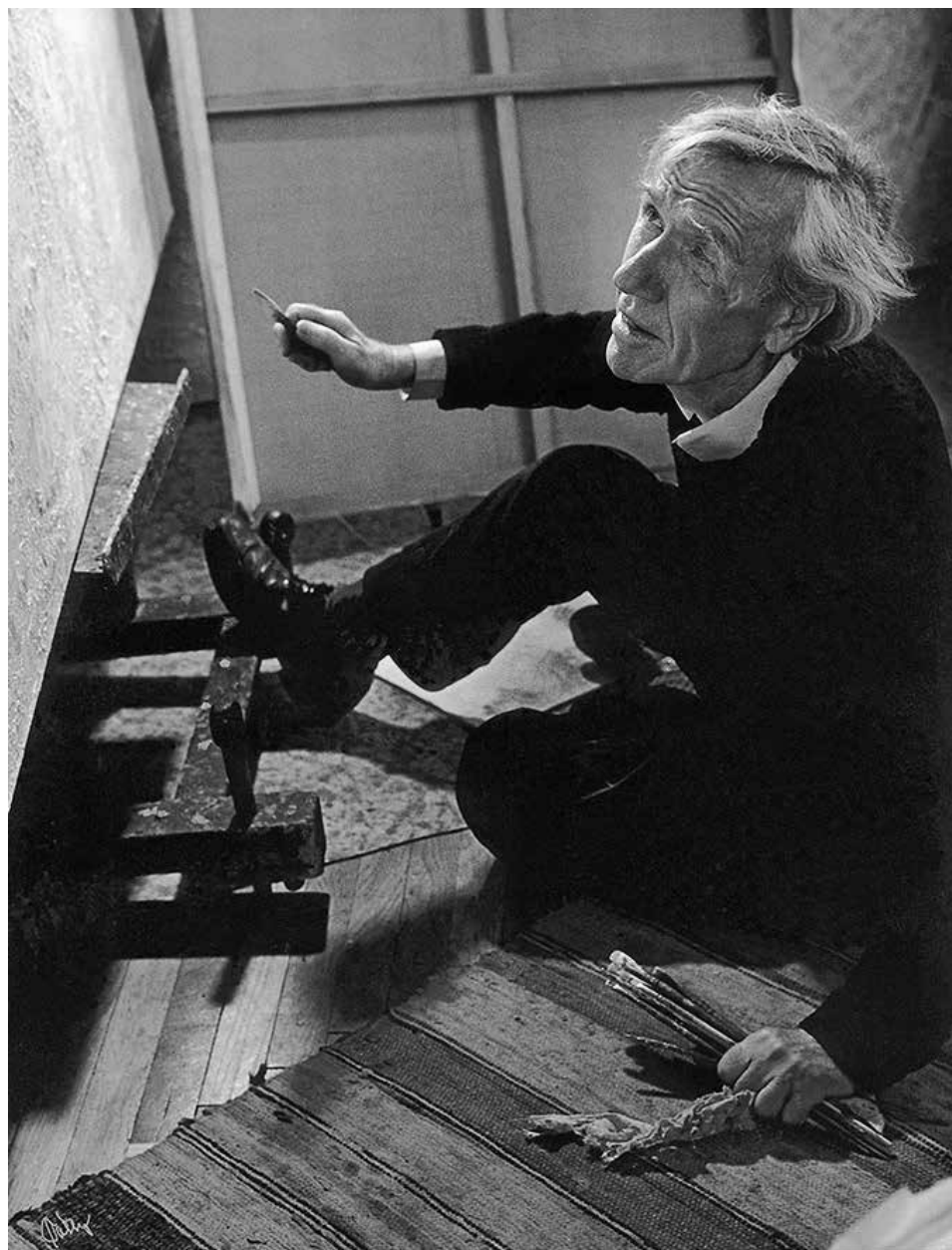
Tóth István – Nehéz út volt

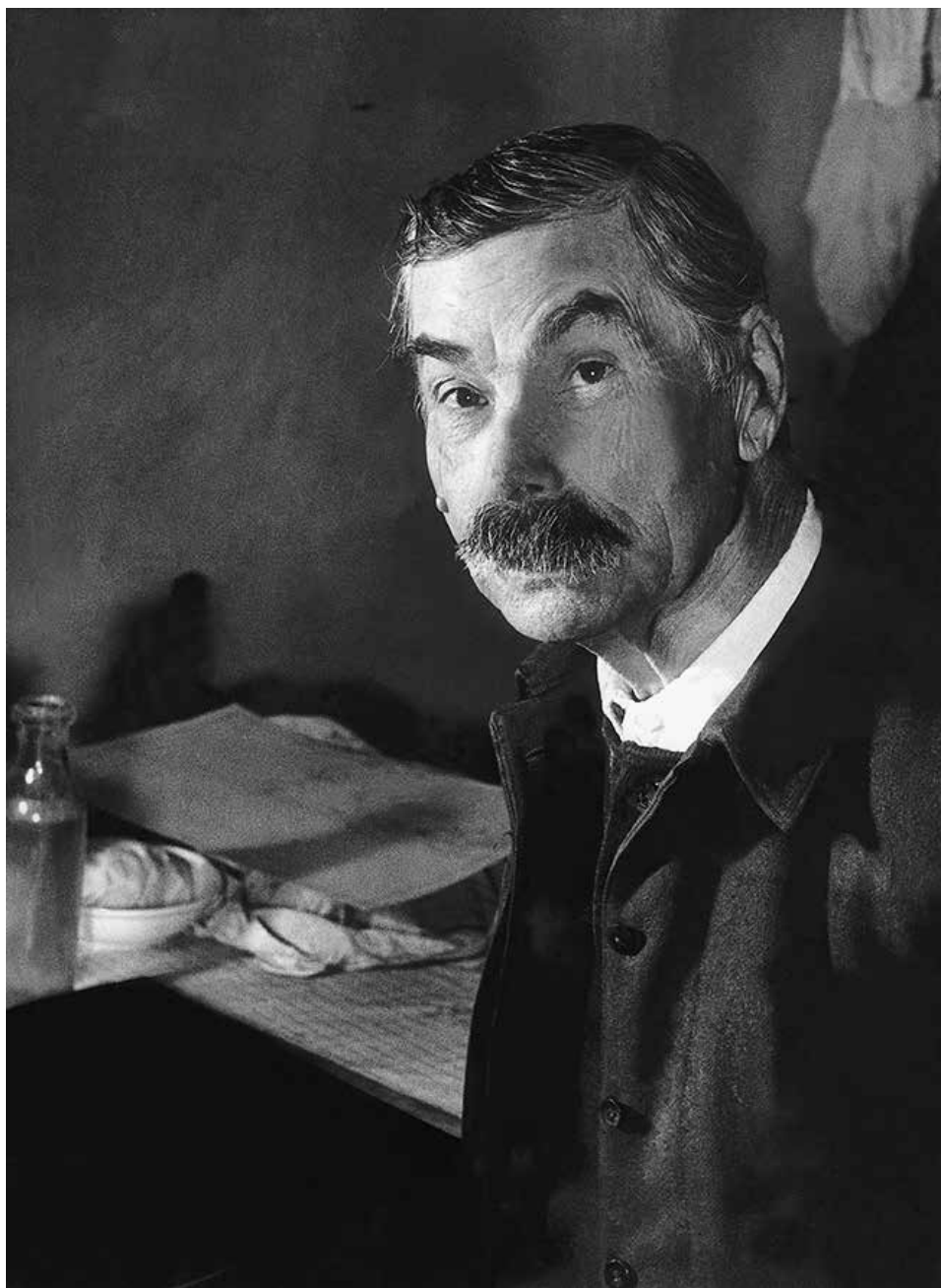
Tóth István – Kitagadottak

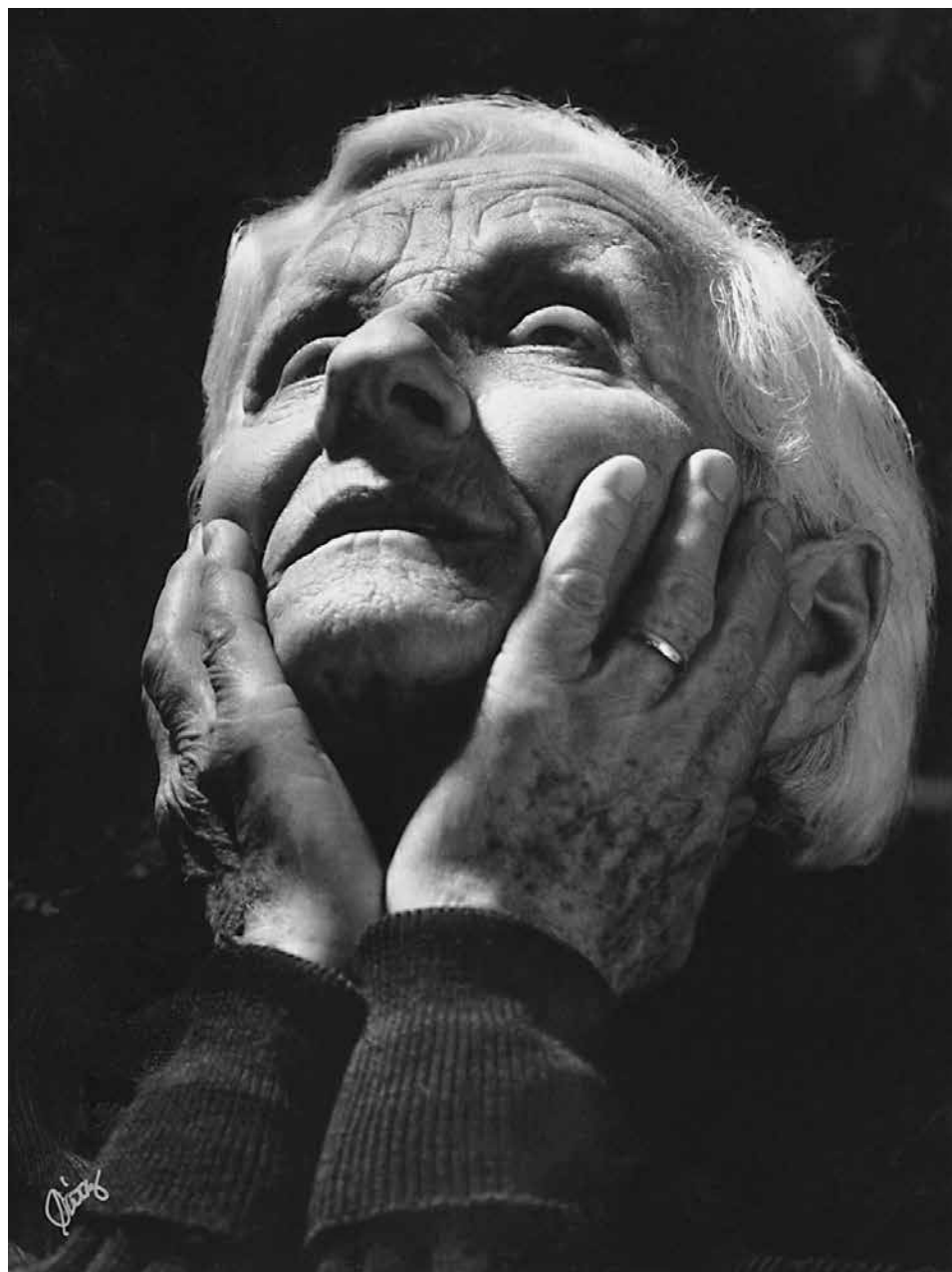
Tóth István – Balázs János

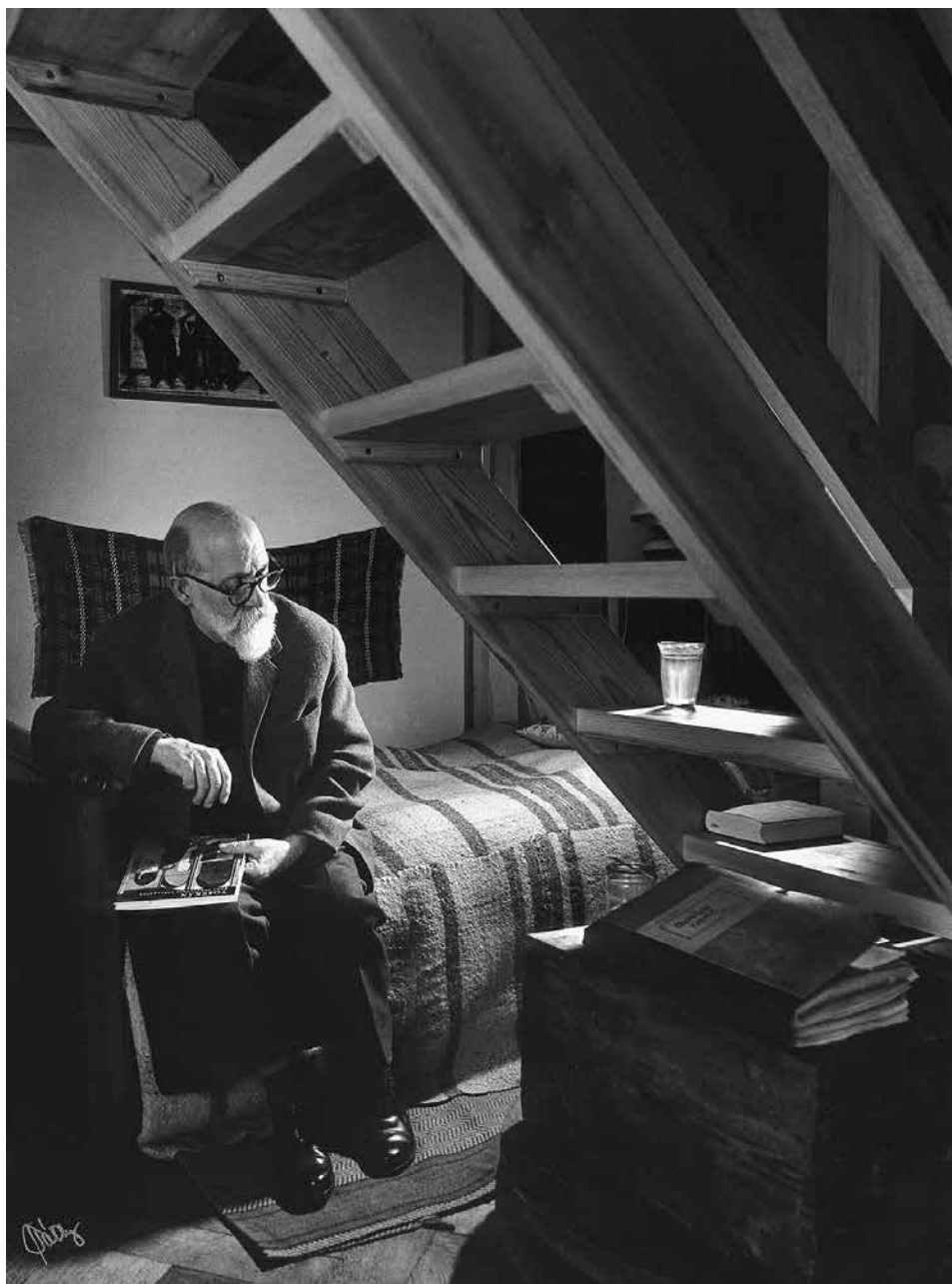
Tóth István – Tóth Menyhért

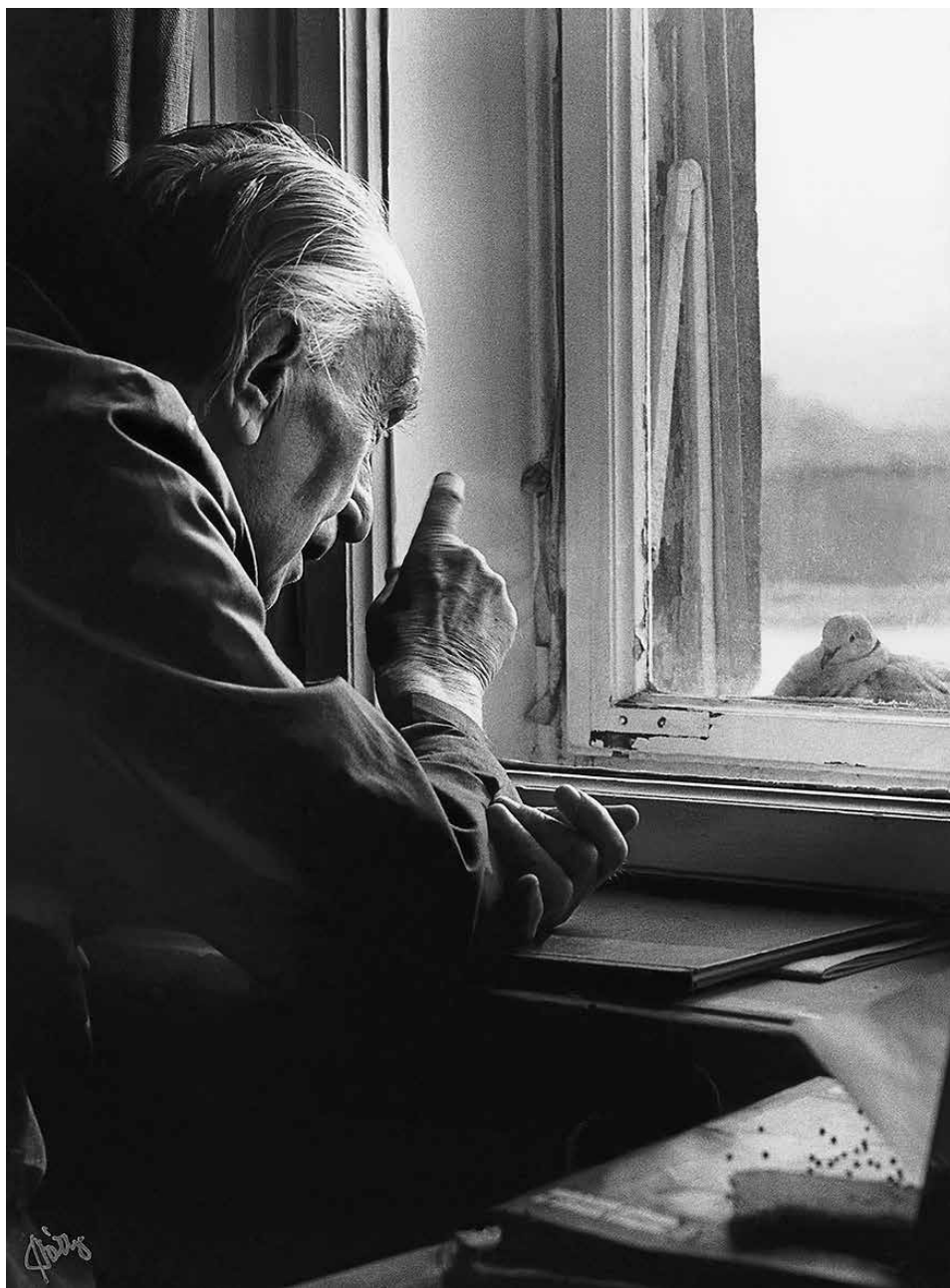
Tóth István – Benedek Péter

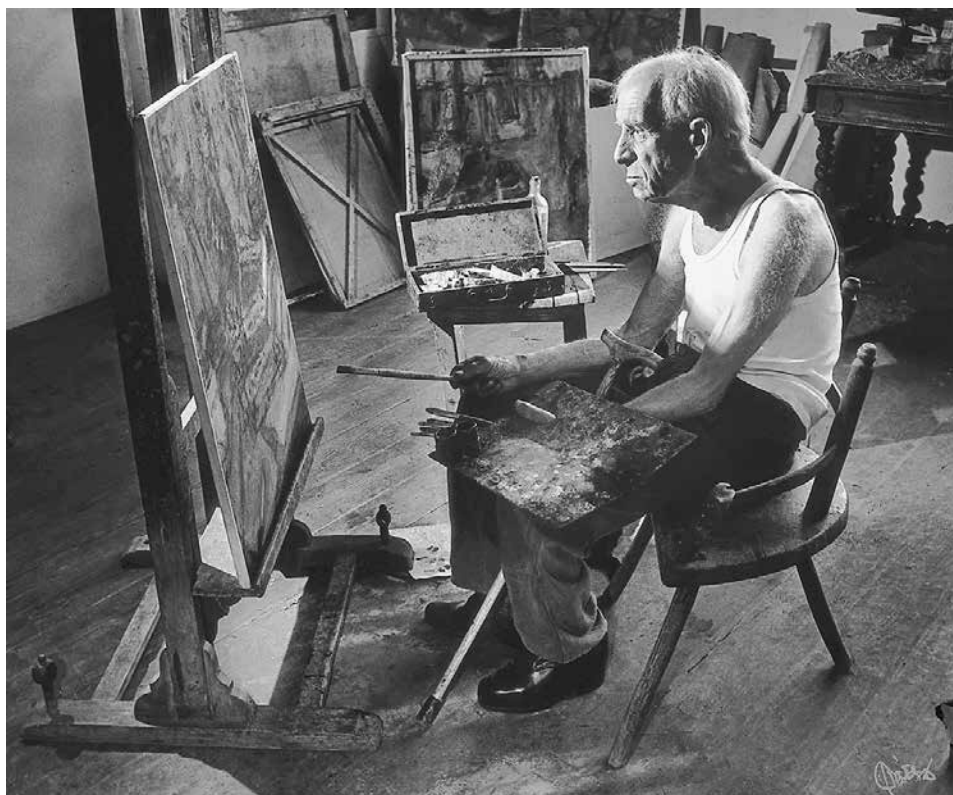
Tóth István – Patkós Irma

Tóth István – Egy pohár víz (Barcsay Jenő)

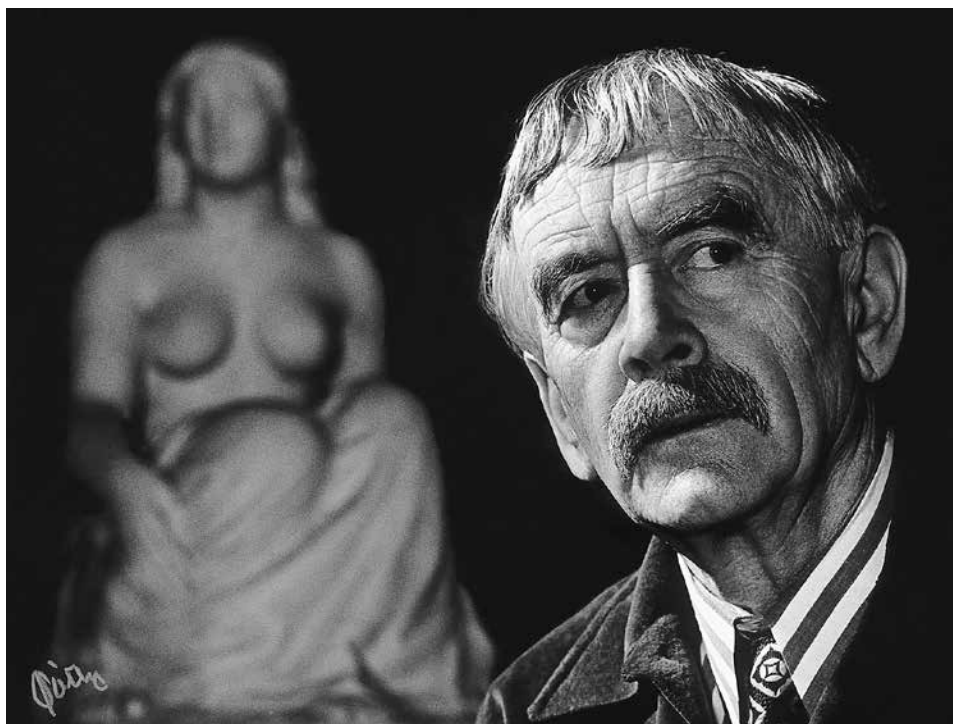
Tóth István – Bernáth Aurél

Tóth István – Műteremben (Czöbel Béla)

Tóth István – Kisfaludi Strobl Zsigmond

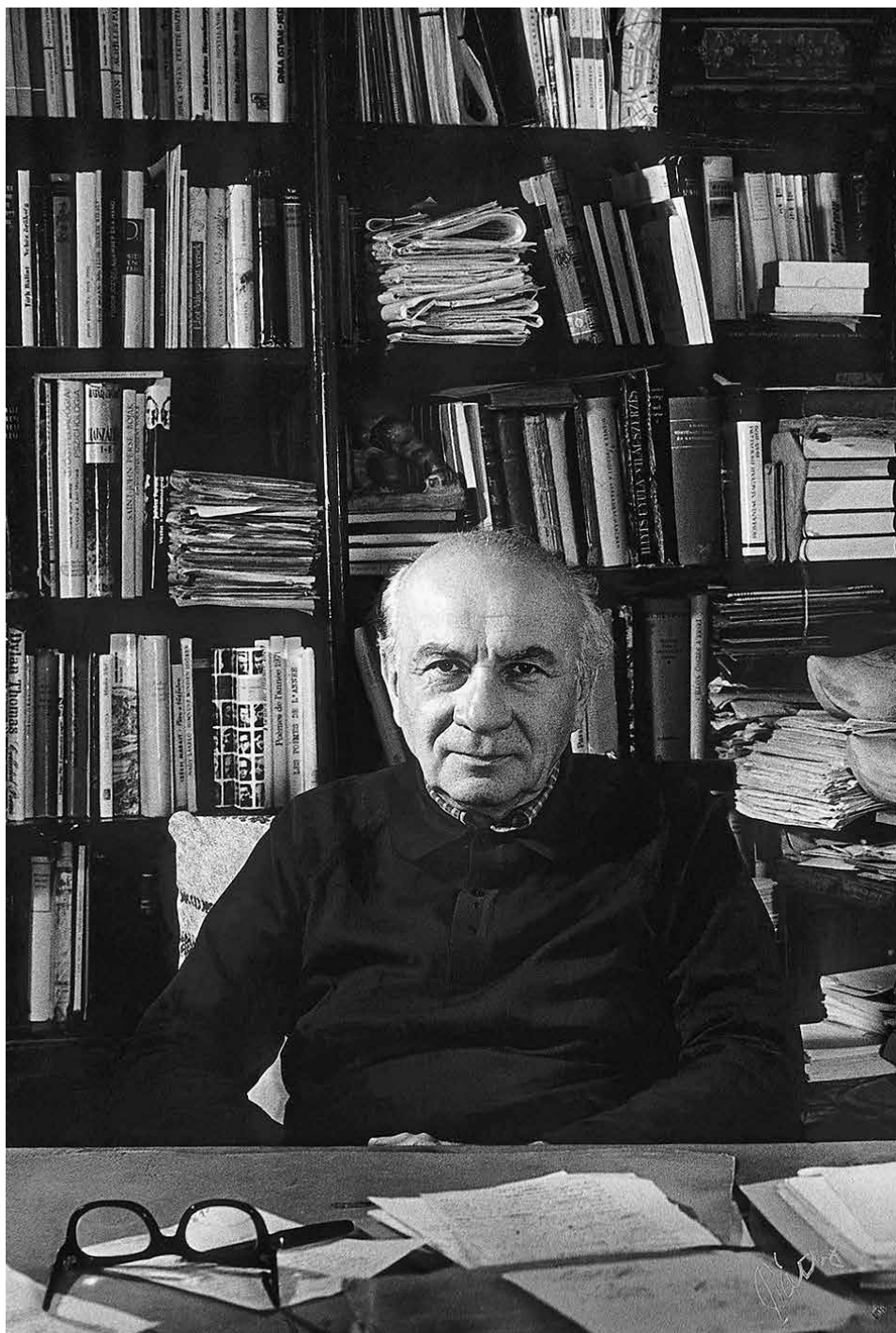
Tóth István – Borsos Miklós

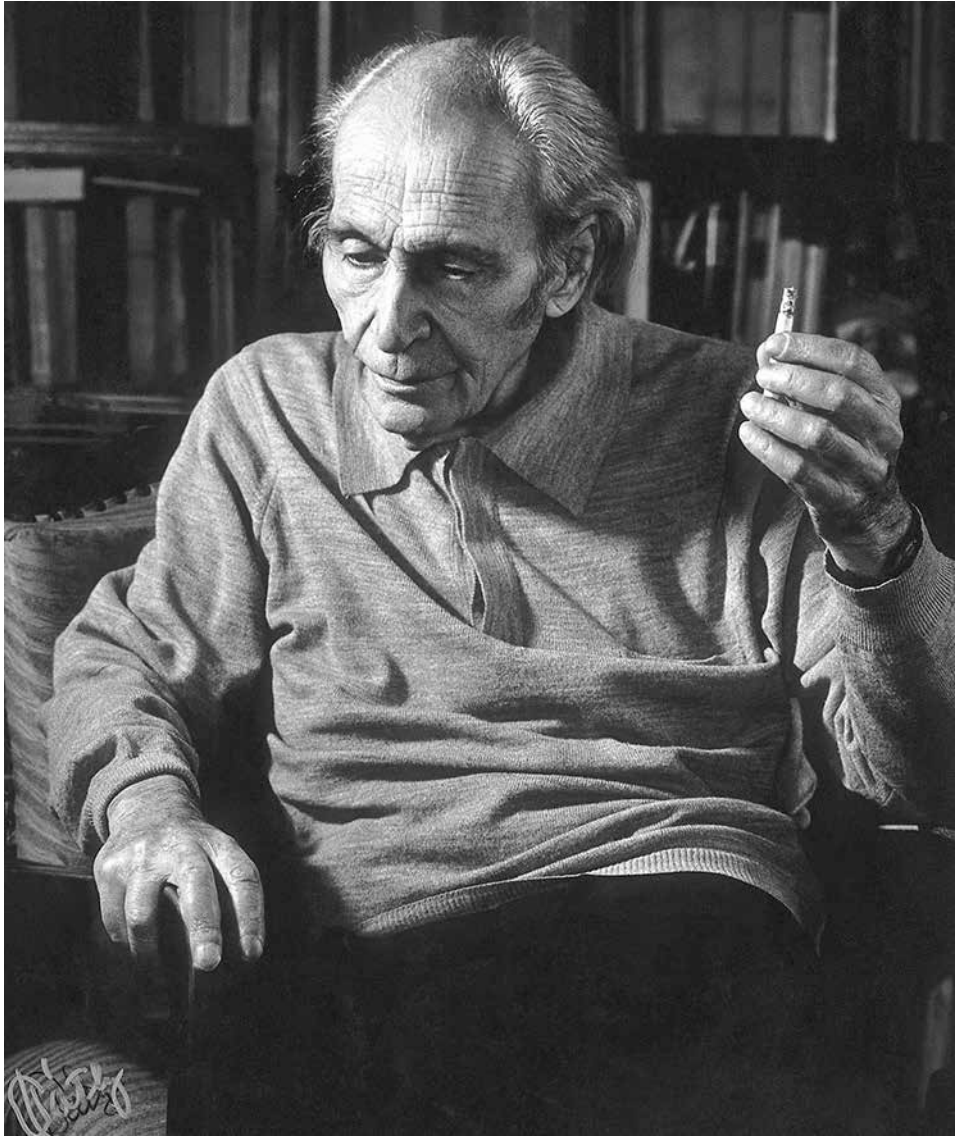
Tóth István – Akiket elfeledtek

Tóth István – Koszta Rozália

Tóth István – Illyés Gyula

Tóth István – Déry Tibor

Tóth István – Itatás

– Talán volt egy hihetetlen lényeglátó képesség benne, és ezt ő nagyon jól meg tudta fogni és megmutatni a képein.

– Valóban. Még annyit, hogy apám a képeihez szívesen mesélt történeteket. Például elmondta, hogy ez azt ábrázolja, hogy a lány megesett, és az apja ott a háttérben kitagadta, és a menyecske most viszi a gyereket büntudattal. Tehát a látványt egy nagyon egyszerű és buta kis történettel írta le. Valamitől azonban ott van mégis a képnek az ereje, és az a kép százszor mélyebb, olyan, szavakkal meg nem fogalmazható, ki nem mondható dráma, mélység és érzés van, ami az egészben ott lebeg. Én állandóan mondtam neki, ne mondja a történeteit, nem kell, mert ezzel földhöz ragadttá teszi, lehúzza a képeit, holott ez sokkal magasabban van.

– Mesélte, hogy a modellarcokat is tudatosan kereste a városban.

– Igen, az arcokat a témáihoz. Fotografálás előtt lerajzolta a tervezett kompozíciót, hangsúlyozta, ő abszolút tudatosan alkot. Valahogy olyan mély, ösztönös tehetség volt benne, ami ezt a tudatosan megrajzolt, papírra vetett képet műalkotássá emelte. Nem lehet papíron megtervezni ezt, vagyis meg lehet, de akkor az olyan is marad, ha nincs mögötte az a különös tehetség, ami ezt a nagyon egyszerű, majdhogynem együgyű történetet mégis valamitől fantasztikussá formálja. Valahol én itt érzem a tehetségének a rendkívüli voltát.

– A szocialista korszak mennyire kellett ahhoz, hogy Pista bácsi ilyen sikeres tudjon lenni? Gondolok arra, hogy a kutatóintézeti háttér, Mészöly Gyula támogatása nélkül is elérhette volna ezt a sikert? Mennyire kellett ehhez ez a korszak is?

– Nagy szerencséje volt Mészöly Gyulával, a kutatóintézet tudós vezetőjével, neki nagyon sokat köszönhet. A hatvanas években engedélyezte atyámnak a kötetlen munkavégzést, hogy nem napi nyolc órában, reggel nyolctól délután negyig kellett munkában töltenie a napjait.

– Támogatta más módon is?

– Felszereléssel is támogatta, Gyula bácsinak hatalmas szerepe volt apám sikereiben. Felismerte a tehetségét, nem karitatív tevékenység volt ez, hiszen a napi munkáját a legmagasabb szinten el kellett, hogy végezze. Abban a rendkívül szoros és nagyon szabályozott világban, mint amilyenek a kommunizmus évei voltak, Mészöly Gyula megteremtette atyám számára azt a lehetőséget, hogy a szabadidejét egy tagban tudta kivenni, és ilyenkor tudott elmélyülten dolgozni. Utólag is köszönet érte. Nem hiszem, hogy a mai világban erre lenne lehetőség. Valószínűleg apám szabadúszóként nem lett volna képes megélni, tehát ma sem lenne képes megélni. Mára – sajnos nagyon szomorú – a fotográfiának rendkívüli módon csökkent a presztízse, nem a művészfotóra gondolok, hanem az alkalmazott fotográfiára, a riportfotóra, hiszen az újságíró most már kezébe vesz egy fényképezőgépet, pár százezer forintért szuper masinát lehet kapni, azzal kimegy, kattogtat kettőt-hármat, és ezek a gépek már készítének olyan minőségű képet, hogy az a sajtóban közölhető. Sajnos a fotószakma nagy öregjeinek, a kortársaknak nincs munkájuk, nem kapnak elég megrendelést, amiből meg lehetne élni, néhány kivételesen szerencsés embert leszámítva.

– Korábban szomorúan beszélt Pista bácsi arról, hogy elég hányatottan alakult a hagyatékának sorsa. Gajdócsi István megyei tanácselnök még a rendszerváltás előtt konkrét ígéretet tett, hogy Kecskeméten elhelyezik Tóth István gyűjteményét, de a halála és a rendszerváltás miatt ez megghiúsult. Később Szécsi Gábor kecskeméti polgármester a Fotótörténeti Múzeum mellett tervezett építeni egy épületet, amelyben elhelyezték volna a képeket. Cegléden is voltak ilyen törekvések. Pista bácsi halála után történt-e előrelépés ebben az ügyben?

– Édesanyám halála után szembesültem azzal, hogy atyám élete sem lesz végtelen, akkor együtt megkerestük Cegléd város akkori polgármesterét, és tettünk egy olyan felajánlást, hogy a fotográfusi hagyatékát, aminek részét képezik a képei, az Öt világrész fotóművészete gyűjtemény, díjai, katalógusai, emblémái, a teljes fotófelszerelése, mind felajánljuk Cegléd városának egy állandó kiállítóhelyért cserébe. Tehát amennyiben Cegléd város vállalja azt, hogy ezt egy gyűjtemény keretében, állandó kiállításon bemutatja, akkor mindezt felajánlja a városnak. Apám halála után a hagyaték befogadásának szándékát Cegléd város megerősítette, képviselő-testületi határozatban döntött arról, hogy ezt a gyűjteményt elfogadja, és majd megfelelő körülmények között bemutatja. Nem a szándékkal volt baj a korábbi városvezetés idején sem, tehát pártszintől függetlenül, messzemenően nagyra értékelték, tisztelték, szerették atyám munkásságát, de Cegléd nem egy gazdag város, és egész egyszerűen nem volt meg az anyagi feltétele, hogy ezt megcsinálják. Atyámmal sokat vitatkoztunk azon, hogy ha van egy üres épület, miért nem lehet ott elhelyezni a kiállítást. Szerintem azért, mert egy gyűjtemény nem abból áll, hogy kitesznek a falra kétszáz képet, és a dolog ezzel véget ért. Nem, ez a dolognak az egyszerűbb része. Azt az épületet, a kiállítást fönn kell tartani, azt működtetni kell. Mindvégig azt képviseltem, a mostani polgármesterrel, Takács Lászlóval is tárgyaltunk erről, és teljes egyetértés alakult ki közöttünk, hogy egy kisebb gyűjteményt kell bemutatni, de azt szükséges időről-időre változtatni, frissíteni. Lehetőleg más gyűjteményekkel egy nagyobb épületben kell elhelyezni, hogy az egyik kiállítás látogatói vonzzák a másik látogatóit is. Mert ha kiállítás kétszáz képet, azt egyszer megnézik az emberek, és utána mi történik, tíz év múlva esetleg megnézik újra. Cegléden nincs akkora idegenforgalom, hogy egy ilyen házat fenn lehessen tartani. Tehát mindenképpen egy racionális megoldást kell találni – és én értem, hogy apám türelmetlen volt életében –, de meg kellett várni azt az időt, amikor erre megérik a helyzet. Most vannak lehetőségek, és bízunk benne, hogy közel állunk a tényleges megvalósításhoz, ez persze nem jelenti azt, hogy ez fél éven belül elkészül.

– *A helyi Kossuth Múzeum keretein belül történne ez, vagy attól teljesen függetlenül?*

– Ez még képlékeny. A garanciákat meg kell teremteni mindkét fél számára elfogadható módon, ez egy hosszú jogi folyamat lesz. Azt szeretném, hogy ne fordulhasson elő az, mint ami velem történt, készítettem a városnak Ceglédről egy kétszáz képből álló fotóanyagot még a nyolcvanas években, könyv is jelent meg a képanyagból, s kiállítást is rendeztek belőle, a képek a várossal kötött egyezség keretében tulajdonukba kerültek. A rendszerváltás idején a művelődési ház akkori művészeti vezetője, mivel ez ott hányódott, úgy, ahogy volt, az egészet kidobta.

Ez számomra komoly figyelmeztető tény, tehát a hagyatéknak mindenképpen olyan jogi keretet kell megteremteni, hogy ilyesmi ne fordulhasson elő, ebben teljes egyetértés van közöttünk a városvezetéssel.

– *Az Öt világrész fotóművészete gyűjtemény több ezer képből áll, emlékeim szerint...*
– Igen, körülbelül kétezer képből áll a gyűjtemény, valamennyi kontinens alkotói képviseltetik magukat.

– *Pista bácsi kapcsolatrendszerén keresztül összegyűjtött képek a világ minden részéről...*
– Igen, sok gyönyörű kép van benne, ez is egy érdekes és vonzó anyag, egy leendő fotóarchívum értékes része lehet.

– *Ha jól tudom, Pista bácsi elkezdte digitalizálni és rendszerezni a képeit és a gyűjteményeit a halála előtti években.*

– Hihetetlenül precíz és alapos ember volt. Ezt ő maga házilag, szerény körülmények között végezte. Minőségében sajnos elég gyenge, ezt újra digitalizálni kell. Atyám nagyon előrelátó volt, több hatalmas kollektiót helyezett el különböző közgyűjteményekben. Egy gyönyörű kollektiót, a Múcsarnokban megrendezett kiállításának az anyagát a Kecskeméti Fotográfiai Múzeumnak ajándékozta. Az Országos Széchényi Könyvtárban több mint kétszáz képből álló gyűjteménye van. Veszprémben, a megyei múzeumban is van egy válogatás. A Mezőgazdasági Múzeumnak nemrégiben ajándékozott egy hatalmas sorozatot a kutatóintézeti anyagából. Cegléd város számára bedobozolva egy komplett anyaga van, ami az életművének a legjavát tartalmazza. Ez most az én kezelésemben, gondozásomban van, és ez képezi majd a ceglédi gyűjtemény magját.

– *Tehát előbb-utóbb Cegléden állandó kiállítás keretében mutatják be Tóth István fotóművész munkásságát és hagyatékát.*

– Igen, bízom benne. Én is kaptam apámtól korábban egy nagy válogatást. Ez olyan megfontolásból történt, hogy ha egy múzeumba bekerül a gyűjteménye, azt onnan vándorkiállításra vagy más bemutatóra kivinni szinte lehetetlen, és ennek áthidalására van nálam a gyűjtemény, hogy azt lehessen mozgatni. Végezetül két örömteli eseményről is beszámolhatok, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete Fotóművészeti Tagozata *Isten képére teremtve, tisztelgő kiállítás Tóth István emlékére* címmel pályázatot írt ki, s novemberben a Ceglédi Galériában került sor a bemutatóra, melyet az NKA és Cegléd városa is támogatott. A másik pedig: Nagykőrösön, ugyancsak novemberben *Alma és fája*, Tóth István és Apáti-Tóth Sándor képei voltak láthatók. Tamási Áron gyönyörű gondolata kísért végig életemen, mármint, mi dolgunk van a világban, az, hogy otthon legyünk benne, s az utóbbi időben ehhez szerénytelenül a magam félmondatát is hozzágondolom: valamint értelmes nyomot hagyjunk magunk után. Tóth Istvánnak ez sikerült.

„Őrizgetem, mert érték”

Interjú Romsicsné Balogh Máriával¹ és Tóth Ferencné Török Terézszel²

– *Mária, ön a Népművészet Ifjú Mestere. Ezt a címet mikor és milyen kategóriában nyerte el?*

Romsicsné Balogh Mária – Ez a cím a teljes kalocsai népművészetre vonatkozik, de a pályamunkám a hímzés kategóriájába tartozott. A pályamunka egy dolgozatból és öt termékből állt. Öt darab hímzést meg kellett tervezni, kézzel, géppel kihímezni, és a termékeket zsűriztetésre beadni. A pingálást nem kellett bemutatni, de a hungarikum minősítés egyébként mindkét népművészeti ágra vonatkozik. Amióta pingálok, azóta nem varrok, mert a pingálás jobban tetszik, abban jobban ki tudom magam bontakoztatni. A varrás számomra túl monoton.

– *Honnan jött az indíttatás?*

– Én szerencsés vagyok, mert én még beleszülettem a népművészetbe. Öregtényen, egy kis faluban nevelkedtem. Nagymamám kézzel hímzett, bedolgozó volt, anyukám már géppel. 8-9 éves lehettem, amikor a nagymamám megtanított a szárvarrásra. Mindketten „bő szoknyások” voltak, így a viseletet is hamar megismertem. Dédmamám, Katona Pöre híres íróasszony volt, sajnos őt már nem ismerhettem, de talán tőle örököltém a tehetségemet.

– *Hogyan készül a kalocsai hímzés, mit csinál az íróasszony?*

– A kalocsai hímzés lényege, hogy az íróasszonyok a mintát kiírják az anyagra, és utána először a kézi hímzőhöz, aztán a gépi hímzőhöz kerül. A színes motívumokat kézzel hímezik, a fehér riselint pedig a gépi hímző készíti. Ezt követően kimossák a munkadarabot, fixálják a színeket, majd kikeményítik és vasalják a készterméket. Régen az íróasszonyok tollal írták a mintát a textilre, de ma már, ha több termékről van szó, leginkább sablonálják. A papíron kiírt mintát, ami ki van lyukasztva, áttörlik festékekkel, így gyorsabban elkészülnek, és egyformák lesznek a minták.

– *A kétféle hímzést ugyanaz a személy készíti?*

– Nem, általában nem. Sokkal többen tudnak kézzel hímezni, mint géppel. Általában ott

Sorozatunk a Földművelésügyi Minisztérium „Hungarikumok és a nemzeti értékek megőrzésének, népszerűsítésének támogatása” program keretében készül. (A Szerk.)

1 Romsicsné Balogh Mária beleszületett a kalocsai hagyományokba, ám a középiskolai tanulmányok kellett ahhoz, hogy el is köteleződjön irántuk, és 2005-ben a Népművészet Ifjú Mestere címet elnyerje. A háziipari szövetség felbomlását követően pályát módosított, és azóta szabadidejében pingál és hímez. A kalocsai Hagyományok Háza külsős munkatársa.

2 Tóth Ferencné Török Teréz 1971 óta a kalocsai porcelánfestő üzemből dolgozott, 2012-ben innen ment nyugdíjba. 1990–1996 között porcelánfestő szakoktató volt. A porcelángyár képviselőjében számtalan külföldi kiállításon, rendezvényen népszerűsítette és mutatta be a kalocsai népművészetet.

hon elkészítik a kézi hímzést, aztán elviszik a munkadarabot egy olyan asszonyhoz, aki tud géppel hímezni.

– *Hogyan kezdődött az ön szakmai pályája?*

– A gimnázium 3–4. osztályában volt népi díszítőművészet fakultációnk, és ebből a tantárgyból érettségi vizsgát is tettünk. Én ott András Ferencnéől, a Népművészet Mesterétől tanultam hímezni és pingálni. A hímzés nekem nem volt teljesen új, mert ahogy említettem, a nagyanyám és az édesanyám korán beavattak a hímzésbe, a szárvarrást már tudtam, de ennél jobban otthon nem merültem bele. Amikor a gimnáziumban megtanultam a töltött hímzést, már a nagymamám is újra mutatta, hogyan kell, és ha kivarrtam valamit, akkor adott érte pénzt. A géphímzést is mutatta édesanyám, de annak csak az alapját tudom. Tehát igazából volt egy családi háttér és egy családi hagyomány, de csak a gimnáziumban kezdtem el komolyan foglalkozni a népművészettel. Az elméletet Dániel Gézané tanította. Érettségi után a Kalocsai Népművészeti és Háziiipari Szövetkezetben kezdtem babafejlesztőként, majd tervező gyakoronokként dolgozni. Az írást Gyebnár Edit népi iparművésztől tanultam, de stílusomat a szövetkezetbe bedolgozó népművészek munkái is alakították. Az itt töltött évek alatt a világ számos nagyvárosában idegenforgalmi kiállításokon mutattam be a kalocsai pingálást. Ezek az utazási kiállítások azt célozták, hogy a turistákat Magyarországra csalogassuk. Ilyenkor kalocsai ruhában jelentünk meg, mi voltunk az attrakció.

– *Az az egykori fakultáció hogyan épült fel?*

– Ez népi díszítőművészet fakultáció volt, kétéves. Ott megtanultuk a rajzolást, a kézi hímzést, a gépi hímzést, a pingálást, és volt külön porcelánfestés. Elméletből és gyakorlatból érettségiztünk. Bárth János volt az akkori múzeumigazgató, ő dolgozta ki a tételket. Úgy hallottam, hogy valamelyik tantárgyból a kalocsai népművészet most is érettségi tétel itt, Kalocsán.

– *Említette, hogy a Népművészeti és Háziiipari Szövetkezetben kezdett el dolgozni. Hogyan működött a szövetkezet?*

– A szövetkezetnek voltak bedolgozó asszonyai, akik hímeztek, pingáltak. A szövetkezet fogta össze a munkát, zsúriztette a termékeket. Akármilyen termék nem mehetett ki a nagy- vagy kiskereskedelembe. A szövetkezet garancia volt a minőségre, ott nem volt olyan, hogy valaki nem szépen hímezett. Tulajdonképpen azonban hímezni bárki meg tud tanulni. A hímzésből éltek meg a környékbeli asszonyok is, ez volt a kenyérkeresetük. Művésznek nevezték viszont azokat, akik tudtak „írni” és pingálni, mert ahhoz már adottság kell.

– *Mi készült, és hová kerültek az elkészült tárgyak?*

– Akkoriban voltak még kisméretű népviseletes babák, tojások és lakástextília, tehát terítők különböző méretben. Voltak ruhadarabok is, pl. blúzok, és hosszabb szoknyák, aminek csak az aljára volt hímezve. Ezeket főként Budapestre, a Váci utcai Folkart Centrumba szállították, ezenkívül pedig az ország különböző pontjaira, ahol sok turista megfordult.

– *Milyen fonalat kell használni?*

– Pamuknak hívják nálunk a fonalat, itt a Bolvári Ferdinánd és Nagyné Erzszi népi iparművész boltjában lehet ilyet kapni. Épp hallottam, hogy már a fonalak se olyanok, mint régen, mert fognak. Mosáskor a piros, bordó és zöld befogja a riselines részt. Régebben adtak a minőségre, ilyen nem volt. Sajnos ez a hímző gondja, mert azt javasolják, hogy hímzés előtt avassa be a fonalat.

– *Teréz, a porcelánfestés mikor jelent meg a városban?*

Tóth Ferencné Török Teréz – 1971-ben, előtte itt a városban nem volt. Abban az időben fejlesztették Kalocsát, és üzletet láttak a porcelánfestésben. Jól is látták, mert az első évtizedekben a világ minden tájára készítettünk termékeket. Talán telítődött is mára a piac... 1971-ben alakult meg az Alföldi Porcelángyár Kalocsai Porcelánfestő Üzeme. Az épület, ahol a porcelánüzem ma is található, korábban a művelődési ház szerepét töltötte be, *Makinak* hívták a helyiek. Ott táncoltak a fiatalok, filmvetítések voltak, színházterem volt. Amikor Kalocsa város átvette az épületet, akkor a nagy épületben egy hatalmas festőtermet csináltak, ahol az asztaloknál 100-120 ember tanulta a porcelánfestést. Tehát az üzem alapításakor, 1971-ben a város 13 főt Herendre küldött porcelánfestést tanulni, köztük engem is. 1971 augusztusában indultunk, és december 1-jén már itthon voltunk. Nem volt könnyű, ahogy visszaemlékszem, mert pingálni tudtunk, de az teljesen más, mint a porcelánfestés. Ha magamra gondolok, én 17 évesen mentem oda, én sem tudtam, és a többi asszony se ismerte még a porcelánfestést. A porcelánon meghatározott vonalon belül kellett egy bizonyos szintet elérni, és a minőség is nagyon számított. Idővel azért beletanultunk. 1976-77-ben a helyi ipari iskola indított egy gyorsalpaló, egyéves szakképzést, és porcelánfestő szakmunkásvizsgát tettünk. A rendszerváltás után, 1990-ben megkezdődött az utóképzés, aminek hat évig voltam szakmai oktatója a porcelángyárban. A hat év alatt kb. harminc gyerek ment ki, közülük hatan-heten dolgoztak itt. A porcelán szak azóta megszűnt már, mert nem volt ötjelentkező. A vállalat már nem vállalja a hely biztosítását a szakmai gyakorlathoz, mert a tanuló nem tud hozni mennyiséget, minőséget... Én annak idején jól megtaláltam a hangot a tanulókkal, pingálást, porcelánfestést tanítottam nekik.

– *Hogyan ment a bérszámítás?*

– A 2012 előtti időszakról tudok beszélni, mivel akkor mentem nyugdíjba. Normában voltunk, darabérben dolgoztunk. Mindennek megvolt az ára. Később, amikor kikerültem a bemutatóhelyiségbe, ahol a vendégeknek meg kellett mutatnom a porcelánrajzolást és -festést, akkor fix fizetésen voltam.

– *Az üzemben porcelángyártás is folyt, vagy csak a díszítésük?*

– Az Alföldi Porcelángyár részlegeként a gyárból kaptuk a fehértermékeket, amiket mi aztán dekoráltunk. A tárgyakra mi terveztük a mintákat, ezeket zsúriztattuk, és miután a zsúri elfogadta, rákerülhettek a termékekre. Évtizedeken keresztül folyamatosan gyártottunk. A porcelángyártás 2000 körül már úgymond saját kezűleg is ment, akkor már mi is gyártottunk kisebb díszműárukat, mint például bonbonvázát, ékszereket. Ezek az apróbb tárgyak fel is lendítették az üzletet. Mintegy hat éve elkezdtük gyártani a kályhacsempéket is, amiben pedig egy hollóházi fiatalember volt segítségünkre, azóta ő is itt dolgozik, jelenleg ő az ügyvezető igazgató. A kályhacsempéket kérésre kalocsai mintákkal dekoráltuk.

– *A porcelánfestés motívumai honnan származtak? Mind saját tervezés volt?*

– Mi terveztük a mintákat. Voltak olyan jó kézügyességgel rendelkező dolgozók közöttünk, akik az új termékekre mintát terveztek. Ezeket a mintákat az üzem zsúriztette, és csak az kerülhetett gyártásba, amit a zsúri jóváhagyott. Az étkezészetek később kibővültek teás, moka, süteményes készletekkel. Ezenkívül a fali tálak szintén szám szerint mentek. Ha a minták íve jó volt, akkor azokat más típusú tárgyakra, például vázákra, fali tálra is fel lehetett használni. Középre írni is lehetett, és egyedi megrendeléseknél rákerült a tárgyra vagy a hátuljára, hogy milyen alkalomra készült: esküvőre, ballagásra.

– *Elterjedt itt a városban, hogy nagyobb eseményre kalocsai porcelánt ajándékoznak?*

– Igen, ezen a vidéken igen. Elég sok helyre szállítottunk, sok helyről jöttek megrendelések. Sok helyen kérték, hogy írjuk rá, milyen alkalomra szól. A fiatalok ma ezeket a tárgyakat már nem igénylik, egy-egy dísz tárggyal meglegszenek, nincs szükségük étkezőeszközökre vagy hasonló nagyobb beruházásra.

– *Visszatérve a motívumokra: volt-e elnevezésük, ami a tervezőre utalt volna?*

– Nem, de a számok alapján nyilván volt tartva, hogy ki tervezte. Az üzemben nem volt annak jelentősége, hogy ezt vagy azt én terveztem. De természetesen tudom, melyik az enyém, mert én az összes mintámba próbáltam belerakni a szegfűt. Ehhez el kell mesélnem egy történetet. Kint Keserűteleken jártam általános iskolába, és egy idős tanár bácsi nevezett el engem, mivel Török Terinek hívnak, Török Szögfűnek. Ennek hatására mindig igyekeztem a szegfűt beletenni a mintákba, és erről tudom, hogy ez az én munkám. Ez egy kívülállónak valószínűleg nem tűnik fel. Elég sok mintámat felrakták a termékekre: bonbonos tálakra, vázákra.

A falfestés más, mert ott mindenkinek a fantáziája szerint alakul ki a csokor. Hiába vagyunk mindnyájan kalocsaiak, nem egyforma virágokat használunk. A kézmozdulat, a vonalvezetés mindenkinél más, sőt a virágmotívumok használatában is van különbség. A nefelejcs például csak négyen-ötten használjuk, és az mind nefelejcs, de mégis meg lehet ismerni a készítőjét.

– *Az eredetiséget általában igyekszünk védeni. A porcelánoknak van-e védjegye?*

– Igen, van. A minták le vannak védve, de ma már senki nem tudja megakadályozni, hogy mások is felhasználják. Azt vettük észre, hogy a kínaiak sok mindent átvesznek, többek között a kalocsai motívumokat is. Tulajdonképpen fél óra alatt megvannak nekik a motívumok, és gyártják. Kimásolnak a mintakönyvből egy motívumot, és azt ráteszik a termékre. Ha persze egy hímzésmotívumot porcelánra tesznek, rögtön látszik, hiszen nincs meg a motívumnak az íve. Ha tervezem, a motívumnak arányosnak kell lennie, és a színeknek is stimmelniük kell. Nagy rózsát sárgára nem festünk. Aki igazi kalocsai, az tudja ezt. Sárga bimbót már kékre, lilára igen, de minden nem megy. A Facebookon láttam, hogy felteszik a terítőket. Nagyon jó, hogy nem csak kalocsaiak foglalkoznak ilyennel, de általában azoknak sem igazi a színezésük. Elismerésem annak, aki az ország másik felében leveszi valamiről a kalocsai mintát, és próbál kalocsait hímezni, de az igazi kalocsai az ő kezük által nem tud létrejönni. Ahányszor átmásolják a mintát, a kézügyességtől függően változnak a motívumok. A színekben megjelennek a cirmos fonalak, ami nem kalocsai. A piros, a bordó és a rózsaszín árnyalatának használata is elárulja, hogy nem eredeti. Egyszerűen elveszik a kalocsai szín- és formavilág.

Marika – A másik feltűnő hiba, ha a szárak egyenesek, mert a kalocsaiakban a virágok és a paprika szára mindig hajlik, mint az inda.

– *A motívumoknak van-e jelentésük?*

Teréz – Van, például a nefelejcs a hűség, a piros rózsza a szerelem, a szegfű a fiatalság jelképe.

Marika – A bársony lila, csertői kék, égszínkék jellegzetes színek. Régen a negyvenéveseknek *szomorú pamukosba* kellett felöltözniük, ami lila, kék, meleg sárga, bordó. A *cifra kalocsait* már nem húzhatták fel. Az idősek fekete selyemszoknyába, hímzés nélküli vagy tiszta fehér lyukhímzéssel díszített ingvállban jártak. Minél sötétebb anyagból készültek hozzá a kiegészítők.

– *Vannak, voltak újítások a színekben vagy motívumokban?*

Teréz – A színekben nem lehet. A motívumoknál van egy kicsi szabadsága az alkotónak. A pingálásnál a hagyományos mintákat felhasználva: búzavirág, nefelejcs, rózsza, lehet egy kicsit elengedni a fantáziát. Sajnos vannak olyanok, akik nem értenek hozzá, mégis készítenek kalocsai mintákat. Ezek a giccs kategóriájába tartoznak.

– *A környező településeken vannak-e olyan asszonyok, akik a hagyományokat őrzik és viszik tovább?*

Teréz – Régen a környékbeli falukban mindenhol volt olyan írőasszony, aki ezt tudta művelni. Tulajdonképpen a földművelés és állattartás mellett minden asszonnynak a hímzés volt a megélhetési forrása. Idősebbek vannak még ma is, és ha találnak forgalmazót, aki átveszi tőlük a hímzést, akkor még mindig csinálják.

– *Kanyarodjunk vissza a porcelánüzemhez. Milyen az üzem mai helyzete?*

Teréz – 1971-ben 120-150 ember dolgozott itt, az elmúlt időszakban drasztikusan lecsökkent a létszám, mert nem tudták eladni a sok terméket, és a fenntartás költségei is magasak. Jelenleg 15-20 fővel működik az üzem, és a látogatók a teljes folyamatot megtekinthetik: a porcelángyártást, a dekorálást, az égetést és a festést.

Az utóbbi időben már nemcsak kalocsai népművészettel foglalkoztunk, hanem vadász-jelenetes étkészleteket is készítettünk, és egyedi vevői kéréseket is teljesítettünk, például portrét is vittünk fel porcelánra. A porcelánüzem is próbál fennmaradni. Az új termékre új mintát raknak fel, másrészt van már annyi minta, hogy azt tudják variálni.

– *Hasznosítható a porcelánfestő szaktudás a gyáron kívül is?*

Teréz – Van olyan volt munkatársam, aki próbálkozik pingálással faedényekre, ékszerekre, dobozokra. Azt nem kell égetni. A színes porcelánt olyan magas hőfokon kell égetni, ami házilag nem megoldható.

– *Lényeges, hogy milyen festéket használnak?*

Teréz – Amikor még dolgoztam, német festékekkel festettünk. Kikísérleteztük, hogy erre a porcelánra milyen vastag rétegben, milyen színek lehetnek. A bordó színt többféle színből kellett összeállítanunk, addig kísérleteztünk, amíg kijött nekünk a kalocsai bordó. A kékkel ugyanezt kellett csinálni. A színskálán nem voltak meg azok az élénk színárnyalatok, amik nekünk kellett. A minőségre nagyon kellett ügyelni, mert ha például a piros nem megfelelő vastagságban lett felhordva, akkor lepörgött, beszürkült vagy megpattant. Nem lehetett kimenni a vonalból sem.

– *A hungarikummá minősítéskor a kalocsai népművészet nem foglalta magában a porcelánfestést. Ennek ellenére van-e hatással a kalocsai népművészet hungarikum volta a kalocsai porcelánra?*

Teréz – Hát, nekem fájó, hogy a porcelánfestés még nincs a hungarikumok között, mivel mi gyakorlatilag ugyanazokat a mintákat vittük a termékre egy más technológiával, sőt, úgy gondolom, hogy a porcelánfestés mintakincse jobban kidolgozott, mint a falpingálásé. A porcelánnál fekete vékony tollal megrajzoljuk a mintát, égetjük, majd vonaltól vonalig kiszínezzük. Míg a pingálásnál először visszük fel az alapmotívumot, majd a sötétebb részeket, és a legvégén feketézzük, vagyis megfestjük a kontúrokat. A technika itt megfordul.
Mária – Talán még anyai a különbség, hogy a pingáláshoz tehetség kell, a porcelánfestést pedig meg lehet tanulni. A porcelánfestők közül nem mindenki tudott tervezni, de festeni viszont tudtak.

– *Mit gondolnak, hány embert foglalkoztat ma a népművészet Kalocsán és környékén?*

Mária – Ezt nehéz megmondani. 1994 óta nincs szövetkezet, és olyan cég sincs, aki ezt

összefogná. Magánvállalkozók vannak, akik saját ügyfélkörüknek dolgoznak. A hagyományörző egyesületnek köszönhetően vannak bemutatók, és ha csoport érkezik a városba, akkor ők elevénítik föl hagyományainkat. A helyi tánc csoportok ruháit vagy a Tamás és Tamás Kft. készíti, vagy mindenki maga intézi.

– *Ilyen esetben felkeresik a szülők az íróasszonyokat, és megrendelik a ruhákat?*

Mária – Igen, elviszik valamelyik íróasszonyhoz. Sajnos az én korosztályomból csak két népi iparművész van, aki ezzel foglalkozik. Mi vagyunk a legfiatalabbak ebben a szakmában, a mi mintáink még zsúríztatva voltak, hosszú folyamat volt, mire megtanultuk. Én nem látom az utánpótlás lehetőségét. Én is szeretném továbbadni a tudásomat a lányomnak, de ő most tanítóképzőbe jár, egyelőre nem érdekli. A mai fiatalokat a népművészetből leginkább a tánc érdekli. A lányom is 17 éve népi táncos. A baj az, hogy nincsen utánpótlás, mert a kézi hímzés nagyon lassan készül el, és sajnos nem is fizetik meg. A mai fiatalokban az ehhez szükséges türelem már nincs meg.

– *Hímzőkör van-e a városban?*

Teréz – Tudomásom szerint nincs, de a Facebookon van egy kalocsai fiatalasszony, aki hirdeti magát, hogy kalocsai hímzést oktat.

– *Beszéltünk arról, hogy kik éltetik a kalocsai népművészetet. Milyen alkalmakkor mutatkozik be a kalocsai népművészet a helyiek előtt?*

Mária – Igyekszünk a hagyományainkat helyben megmutatni. Az Érsekkertben nyílt a Hagyományok Háza, ott szoktak tartani pingálási bemutatót, tojásfestést, kézi és gépi hímzést. Sajnos ez az iskolákból eltűnni látszik. A fiam a katolikus iskolában tanul, és ott háztartástan óra keretein belül volt hímzés. Az Újvárosi Óvoda hagyományörző óvoda, és ők húsvétkor el szoktak hívni tojást festeni. Tudomásom szerint a középiskolában már nem jelenik meg. Amióta hungarikummá vált a népművészetünk, az a cél, hogy az iskolán keresztül tovább tudjuk adni. A helyi folklórfesztiválon és a paprikanapokon is nagyon sok programban, táncbemutatókon láthatjuk színes motívumkincseinket.

– *Amikor Mária mint a Népművészet Ifjú Mestere közönség előtt pingál vagy foglalkozást vezet, akkor a régi hagyományok szerint öltözik föl?*

Mária – Én nem, mert én még nem szeretnék szomorú pamukosban lenni. Az legyen hatvan vagy hetven év fölött. A Hagyományok Házában, ha csoport jön, akkor a hétköznaplós ruhába kell felöltözni, mert régen abban festettek. Ez köztudott, de a mai világban, véleményem szerint a *cifra kalocsait* kellene megmutatnunk ilyen alkalmakkor is, hiszen az Kalocsa híressége. Sokan nem tudják megkülönböztetni a kalocsai hímzést a matyó hímzéstől.

– *Pécsiné Ács Saroltáról, egykori múzeumigazgatóról, a kalocsai népművészet kutatójáról 1996-ban díjat alapítottak a városban. Ki kapta legutóbb ezt a díjat?*

Mária – Legutóbb Bolvári Andrásné népi iparművész kapta a díjat, aki porcelánfestő volt, porcelánfestő üzeme van, és nyugdíjazása után kezdett Hrivnák Tünde divattervezőnek dolgozni. A szeptemberben rendszeresen megrendezésre kerülő kalocsai paprikafesztiválon már többször volt divatbemutató. Alkalmi ruhák sorakoztak fel, hagyományos motívumokkal, a mai ízlésnek, kornak megfelelően.

– *A kalocsai motívumok az utóbbi években nagyon népszerűek lettek, és sokféle tárgyon megjelentek. Látom, az ön telefontokja is ilyen motívummal van díszítve.*

Mária – Igen, mióta hungarikummá vált, már tornacipőn, farmernadrágon is megjelent, és már átfordult a másik oldalra...

Teréz – Úgy látom, hogy az utóbbi 4-5 évben lendült fel a népszerűsége. Mindennapi viseletre, farmerre, pólóra hímeznek kalocsai motívumokat. Én ezt nem ítélem el, mert a 40–50 000 forintos viseletet nem mindenki tudja megfizetni. Ha valakinek ez érték, és tesszik neki, akkor miért ne viselhetné ezt a mintát egy farmernadrágon? Én még fehér gumicsizmákra, cipőkre is festettem kalocsai mintákat. Örülök neki, hogy megy, hogy ez az érték a hétköznapiakban is megjelenik.

– *Ehhez a népszerűséghez mit szólnak a helyiek?*

Mária – Aki ezt műveli, annak ez kenyérkereseti lehetőség, és nem érdekli. Aki a szíven viseli, az lehet, hogy inkább nem vállalja, sajnálja, mert ez elértéktelenedést jelent.

– *A kalocsai háztartásokban vannak-e kalocsai dísz tárgyak?*

Teréz – Szerintem általában minden kalocsainak van, de nem használják. Egy időben én nagyon szerettem, a konyhám ezzel volt tele, de beleuntam a mosogatásba és takarításba, mert nagyon kényesek ezek a tárgyak, és sokat kellett velük dolgoznom. Most már félttem is, és őrizgetem, mert érték. A fiam külföldön él, neki sok kalocsait ajándékoztunk, asztalterítőtől kezdve a fűszertartóig, ruhadarabokat. Ők ezt kint szeretik használni, és ez a honvágyukat kicsit csökkenti. A lakosság többségének azért fontos.

Mária – A hagyományőrzők egy-egy ünnepi szentmisére viseletben érkeznek, a papi ruha is kalocsaival hímezett. Régen is bevitték a hívek a kalocsai motívumkincset a templomokba oltárterítőkön és lobogókon keresztül.

– *Marika, mennyit tud a népművészettel foglalkozni?*

– Inkább csak hétvégén van rá időm, mert egyébként teljesen más szakmában dolgozom. Húsvétkor az óvodába, nyáron gyerektáborokba hívnak festeni. Nagyon szeretek a gyerekekkel foglalkozni. Tányérokat festünk velük, amiket haza tudnak vinni, akár ajándéktárgyként is. Előre ki van rajzolva, az alapszínekből kiindulva alakítják ki a rózsát, ne-felejcset, paprikát. Persze, ha úgy vesszük, ez nem eredeti... A fazekasság jellemző volt Kalocsára, de nem festették ezeket a motívumokat a kerámiára.

Az interjút Sági Norberta készítette

Novák László Ferenc

Vadállomány, vadászat a Három Városban

A Három Város, Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd a Duna–Tisza köze középső vidékének, a Homokhátság kiemelkedő települési képződménye, egymás közelségében fejlődött kiterjedt határu mezővárosok. Cegléd kivételével Kecskemét és Nagykőrös közeli-távoli puszták birtokába került a XVII. században.¹ Történeti források a XVI. század végétől, a XVII. század elejétől maradtak fenn, a városi számadásokban értékes adatok találhatóak a XIX. századból is.² A korabeli dokumentumokban a vadászatra, vadfogásra kevés adattal rendelkezünk, viszont a vadállományra vonatkozóan igen, Nagykőrös viszonylag gazdag levéltári anyagában a XVII. század elejétől.

A XVI. századot megelőzően a jobbágyság számára szabad volt a vadászat, de II. Ulászló uralkodása idején változás állott be. Az 1504. évi XVIII. törvénycikk korlátozta a jobbágyság vadászatát, mivel a jobbágyság általa elhanyagolta a mezőgazdálkodást, így az adó fizetésében lanyhulás következett be. A törvény nem általában, csupán a nagyvadak, mint a szarvasfélék, vaddisznó, de a nyulak vadászatát is korlátozta. A Dózsa-féle parasztháború leverése után szigorították a fegyvertartást, következképpen a vadászatot is. Az 1514-es felkelés leverése után a Werbőczy-féle Hármaskönyv („Tripartitum”) szabályozta a törvénykezést. Az 1514. évi LX. törvénycikk megtiltotta a papoknak, tanulóknak, hajdúknak és parasztoznak a fegyverviselést.³

A II. Ulászló-féle szabályozás döntően ahhoz járult, hogy a vadászat nemesi előjoggá váljon: „A vadászatnak Magyarország a középkorban nagyon kevés korlátozó tényezője volt, amit talán a sokszor emlegetett vadbőség is magyaráz. A vadászati jog minden szabad embert megilletett, az időbeli korlátozások ismeretlenek voltak ebben az időben. Az ingatlantulajdon kialakulása bizonyos területi korlátozást jelentett ugyan, mert a vadászati jogot akkor már az ingatlan tartozékának kezdték tekinteni. Ezt a jogot azonban nem mindig érvényesítették a földbirtokosok. [...] Az első vadászattal kapcsolatos törvény 1092-ből való, és ünnepnapokon tiltotta meg a vadászatot, külön büntetést állapítva meg a tilalom ellen vétő papok számára. A II. Ulászló-féle törvény 1504-ben a jobbágyoknak tiltotta meg a vadászatot szarvasra, őzre, nyúlra, vaddisznóra, fácánra és császármadárra. Ez volt az

1 Kecskemét birtokába került többek között Ágasegyháza, Hetényegyháza, Vacs, Szentlőrinc, Monostor, Szer, Bugac, Nagykőrös pedig megszerezte Karát, Lajost, Mízset, Csévet, Pakonyt, Borbásszállás, Szentkirály Bónis família részét (ez utóbbiak a XIX. században Kecskeméthez kerültek), Pótharasztot, amelyet 1642-ben meg is tudott vásárolni. Lásd Novák László, 1986; Novák László Ferenc, 2015.

2 Különösen nagy pusztítást szenvedett el e vidék is a XVI. század végén, a tizenöt éves háború idején. Nagykőrös levéltára elpusztult, azonban a XVII. század elejétől értékes dokumentumok őrződtek meg. Cegléd XVIII. századot megelőző történeti forrásanyagá megsemmisült. Kecskemét anyagát a II. világháború idején érte súlyos pusztulás. Lásd Takáts Sándor, 1915; Iványosi-Szabó Tibor, 1996; Iványosi-Szabó Tibor, 2008.

3 Csőre Pál, 1994; Vö. Pákh Dienes, 1829.

első lépés ahhoz, hogy a vadászat *nemesi előjoggá* váljék, amit azután a későbbi vadászati törvények még jobban kiszélesítettek...⁴

A szabadvadászat lehetősége a török hódoltság korában megvolt. Nagykőrös helyzetét ismerhetjük meg részletesebben. A mezőváros – akárcsak Cegléd és Kecskemét – földesúri fennhatóság alatt állt, azonban ez a viszony meglazult a XVI. század közepétől. Nagykőrös – többek között a szomszédos Kecskemét és Cegléd mezővárosokkal – „hász” város volt. A szultáni birtok része, amely – súlyos adóterhek viselése alatt – viszonylag jelentős önállóságot, autonómiát jelentett a mezővárosi közösség számára. Az önállóság záloga volt a földesúri függőség lazulása, részleges megszűnése. Tulajdonképpen a mezőváros (*oppidum*), a *kommunitás* (mezővárosi közösség), s annak vezető testülete a tanács, *magisztrátus* gyakorolhatta a földesúri hatalmat, mint a földesurak képviselője, reprezentánsa, amely végül is cenzuális viszonyba került földesuraival. A földesúri hatalom birtoklása az autonómia megerősödésében mutatkozott meg, s abban, hogy a magisztrátus élt, illetve élhetett a földesúri hatalommal (pl. a XVII. században szántóföldet, mezei kertet, „ház után való rétét” és erdőt osztott a jövevény – főként iparos – lakosoknak)⁵, joghatóság is volt (pl. a „három város bírósága”), a királyi haszonvételek birtokában lehetett. A bor- és húsmérés is jogkörébe tartozott. A város határa fölött őrködhetett a tanács, nemcsak adóztatott, de szigorúan bírságolt is. Az erdő közös birtok volt, ahol a mezőváros lakossága, a civis gazdák faizási joggal rendelkeztek, failletményi rész (*kvóta*) illette meg őket. Az erdő pusztítását (engedély nélküli fakivágás, vesszővágás, legeltetés, stb.) szigorúan büntették. A helyi nemes közbirtokosok⁶ a XVIII. század végén saját erdőbirtokosságot hoztak létre, az erdőterület 1/7 részét birtokolták. Az 1820-as években folyamatba helyezett birtokmegváltakozás (*redempció*) a magántulajdon kialakulását eredményezte. A közös haszonvételei területek is felosztásra kerültek. A tágas legelőt 1875-ben, az erdőt pedig 1879-ben osztották fel. Ez azonban nem jelentette az egyéni birtoklást, hanem továbbra is a közös erdőbirtoklást. Megszerveződött az erdő-közbirtokosság. A redemptus kőrösi lakosok élhettek a faizási jog, az erdőilletmény, a *kvóta* szabad adásvételének jogával is.⁷

Az erdő haszna – akárcsak a földesurak esetében – a várost illette meg, azonban a lakosság vadfogása nem eshetett korlátozás alá. A történeti adatok nem szólnak a vadászatról a XVII. században, jöllehet Nagykőrös nyugati határát viszonylag hatalmas erdőiség borítja (*Csökás és Nagyerdő*), s az általa bérelt, akárcsak az 1642-ben megvásárolt Pótharaszti pusztát (*Kelemen, Nyáras, Nagyerdő*), Kecskemét északkeleti (*Nyíres*), Cegléd nyugati részét (*Putrisark*) hasonlóképpen.⁸ A városi számadásokban nyilvántartott bírságolás nem említi tilalmas vadfogást, vadászatra utaló adatokat. A jelentős vadfelhozatal viszont arra enged következtetni – erről később részletesebben szólnunk –, hogy a civis lakosság számára nem lehetett tiltott a vadfogás, illetve vadászat. A városi tanács a XVIII. század második felétől már vadászokat alkalmazott. Tehát a vadászati jog a földesurak reprezentánsát, a mezővárosi közösséget, a magisztrátust illette meg, s az gondoskodott már a vadak beszerzéséről vadászai által.

4 Csöre Pál, 1994.

5 Novák László Ferenc, 1994.

6 Azok a familiák, akik a földesúri familiákkal kerültek rokonságba (Balla, Gombay, Inárcsi Farkas, Nyáregyházi Nyáry, Beretvás, 'Sigray, Patay, Molnár stb.), s ebből adódóan földesúrnak vélték magukat. A közös erdő 1/7 részét megszerezve erdőbirtokosságot is alkottak a XVIII. század végétől. Novák László, 1978. 65–73.

7 Novák László, 1978. 123–128.

8 Amikor Nagy Lajos király Ceglédet a Clarissa apácarend birtokába iktatta 1368-ban, a határbejárás során említették a Három Város északi határán elterülő tölgyerdőt. Novák László, 1994.

A vadállományra és vadászatra vonatkozóan – mint említettük – a korai, történeti adatokkal igazolható időszakból Nagykőrösről ismerünk számottevő történeti forrásanyagot. Mindezekre viszonylag gazdag történeti adatokkal rendelkezik a XVII. század elejétől. A vadállomány, vadászat vonatkozásában szükséges kiemelni, hogy vidékünkön is megtalálható a ragadozó állat, a réti farkas, valamint a róka. A farkas rendszeresen megdézsmálta a juhnyájakat.⁹ A farkas és róka vadászata általános volt. Ezt bizonyítja az, hogy a városi tanács rendre vásárolt róka- és farkasbórt a helyi lakosoktól¹⁰, amelyeket nemcsak ajándékozni kellett a törököknek, hanem adójárandóság fejében is be kellett szolgáltatniuk. A vadállományba tartozott madár a daru és a sas is. A törökök igen kedvelték, s ezért kellett nekik nagy számban ajándékozni daru-, de sastollat is. Erről is tájékoztatnak bennünket Nagykőrös város számadáskönyvei. Például 1636-ban „*Szöcz Janostul wöttünk 8 szal Daru Tollakat ayandekba walokat f 5 dn 75*” – jegyezték fel. Tehát a darutoll igen nagy értéket képviselt. Annak beszerzésével – vadászatával – a kőrösi lakosok is foglalkoztak, s kereskedtek vele.¹¹ Ugyancsak Szócs János adott el darutollakat nagyobb értékben a városnak 1647-ben: „*Az Budaý Wezer Urunk számára Szúcz Janos által Daru Tollakat wettünk f 20 dn.*”¹² A város kiadásai bőséges adatokkal szolgálnak a dúvadak felől is. Például 1637-ben „*Ozmanj Aganak attunk egy Roka bőrt f 1 dn 20 egy par aranias Kest f 1 dn egy sajtot. Az Odabassajnak attunk 13 hivel*¹³ *wörös hajtot czontu kest f 1 egy Szall toll, egy bőr. A Tizedessének attunk 10 hivel kest f 1 dn 20 Az Kadjanak attunk egy par aranias kest, f 1 dn 3*

9 Például 1682. október 18-án jegyezték fel, hogy „3 Juhot Farkas ölt meg”. Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Pest Megye Levéltára (PML) Nagykőrös Város (NkV) Számadáskönyvek (SZK) 1682/83; 1678-ban „NB 2 Juhot ettek meg a Vadak 1 Juhot le meczettek 1 Juhot Farkas ett meg” MNL PML NkV SZK 1678/79. 280–281. pag.

10 1668. december 7-i vásárlás:

„Mányoki Vépi Thott Istvántul vettünk egy *Rokat* flor. 1. dn 20.

Dongo Janostul vettünk két *Rokát* flr' 2. dn 20.

Keczegét vettünk dn 20.

Thót Péter Fiátul vettünk egy *Rokát* flr 1. dn. 20.

Kis Lukác Fiátul három *Roka Bórt* vettünk flr. 3. dn 60.

Kis Lukác Fiátul vettünk meghin három *Rokát* fl. 3. dn. 60.

Gál Illyestül egy *Rokát* flr. 1. dn. 20.

Gál Illyestül egy *Rokát* flr. 1. dn 20.

Halász Vejeitül egy *Rokát* flr. 1. dn. 20.

Sáfár Istvántul egy *Rokát* flr. 1. dn. 20.”

1689. január 29-i vásárlás:

„Szüle Jánostul vettünk egy *Roka bőrt* flr. 1. dn. 20.

Rokát vettünk flr. 1. dn. 20.

Sánta Pál Istvántul vettünk egy *Roka Bórt* flr. 1. dn. .20.

Sikár árrát Kutas Veinek dn. 5.

Rokát vettünk be' az Czaplártul – Sándortul – fér. 1. dn. .20.

Sándor Istvántul vettünk egy *Rokát* flr. 1. dn. 20.” MNL PML NkV SZK 1668/69. 150, 152. pag.

11 MNL PML NkV SZK 1636/37. 112. pag.; A város vásárlása 1678. augusztus 20-án: „Daru Tollakat vettünk f 5. dn 80.” PML NkV SZK 1678/69. 196. pag.

12 MNL PML NkV SZK 1647/48. 175. pag.

13 Hivel kés – tórszerű kés bőrhüvelyben [NLF]

Roka bőrt f 3 dn 60 Sajjt, 3 pint wajj egi Szall toll, 6 tik" – jegyezték fel.¹⁴ 1638-ban „Hogj az Wajda it wolt akkorj költsegh Attunk az Imreur szamara 8 Roka bőrt egi farkas bőrt, 1 szall Tollatt egi par Aranas kest 40 Tikot, 6 pint Waiat. 6 sajtot Arpaiert Buzaiert szenajert 10 Tall 2 Juhot Egj puskaert 10 Tall Ittem az Wajda kepenek¹⁵ 2 Tallert 2 Roka bőrt egi par aranas kest A Kadianak Attunk 4 Tollat 2 Roka bőrt, egi iuhot egi fazek wajj egi sajjt, Egi aranas kes Az kett agak szamara 4 Tall 2 Roka bőr. 2 aranas kes Az kadia tomaczanak egi sajjt egi kes [...] Suma szerent az Wajda it leteben az költsegh tölt f 115 dn 20.”¹⁶ 1640 „Hogj az Wajda itt wolt akkorj költsegh: z Wajda Battjanak 5 Tall Czaz egi aranas kest egis Roka bőrt Sört hozattunk Szonakbul Kőröztös Martonnal f 2 dn 4. Ugian akor Mezet wettünk f 2 dn 8. Az kett Szubasanak Arpaiert buzajert attunk f 5. Saba' Szubassanak attu'k 3 Tall: Czaz: A Roka bőrerre attunk a' kesert nekj f 1 dn 75. Az masik Szubasanak atu'k 3 Tall: Ozmanj Aganak attunk egi Roka bőrt f 1 dn 25. egi araniaskest f 1 dn 80. 15 hível kest. A Racz Aganak attunk egi hível Ketős Aranas Kest f dn 80. Egi farkas bőrt F 1 dn 10. hível egies kest f 1 dn 35. A Kadianak 3 Roka bőrt f 3 dn 75. egi par aranas Kest f dn 80 f 88 dn 12.”¹⁷ 1647-ben „A Pribekek' fokhagimat Diot wettünk dn 8. Hogi az Wezer szamara a' husz szal Daru tollat Budara föl kültünk attunk költsegöt dn 18. [...] Ayandekba walo roka bőróket wettünk eddigh Negiwent f 46 dn”.¹⁸ 1648-ban „Az Wajda it letekor Nazul Bek Urunk ő Naga szamara aiandek penzt attunk 40 Tallert. 8 par giöngihazas keseket 12 szall Tollat 12 Sajttot 12 Pint Waiat 15 Roka bőrt egi farkas bőrt. Az 3rom honapi ayandekot 20 Tall. Az Kihayanak Juzoff Aganak aiandek penzt 20 Tallert. 2 Szall Daru toll 3 par giöngihazas kes f 2 Roka bőr Az Inassinak 2 par aranas kes. Az mellete walokk 4 par aranas kes. Negi szall toll Köz kés 3rom hívellel Az Lovazzanak egi par aranas kes Kara Amhatnak 2 Tall egi roka bőr egi sajjt 2 szall toll f 1dn 25. [...] Verebeli Huzajnak attu' 9 Tall 2 Roka bőrt 5 Saitot 2 fazek Waj 1 par giöngihazas kes 2 szal tollat Amhat Izpajának egi roka bőr f 1 dn 25. 2 Sajt egi par aranas kes Az Kadianak 3 Roka bőr f 3 dn 45 Verebeli Huzain hogi it wolt Davitkane es Szuniogi Kata weget¹⁹, akkor attu'k Neki egi Tall: Ugia' akkor egi roka bőrt f 1 dn 25. ugia' akkor het hjwll kesőket dn 70²⁰. A város kiadásai 1682-ben: „11.Jan. Kadia rajtunk Léven attunk 2 Tall. Egy Rokát Egy Sajtot Egy Pár Kest.[...] 15.16.17.18. Jan.Törteli Úr Rajtunk Léven, attunk ayandekot 4 Saitot Késekert 4 Garast Bika Mujkonak 3 Sajtot Egy bőrt Uyváriak'k 4 Sajtot, Késére 4 Lepért Kett Szall Daru Tollat. Bika Fia Kődmönitül Szőcs Davidnak fizettünk f 4. [...] Vajda Ajandekjának ki fizetése

1. Nazur Bék Urunk'k Esztendei, az az 12. Holnapi Papucs penzt fizettünk Nro 48. Tall. Főlere 15. Gar' 1 Farkas bőrt 4. Szall Daru Tollat 4 Tabla Szappant a Chetül 8 Pár Gyöngyházas Kest 12 Sajtot 12 Rokáért 12 Tall 12 Pint Vajért 5 Tall dn 18.

2. Nazur Bek Urk' Fiának 10 Tall 1 Pár Kest 1 Sajtot 1 Rokát

3. Hasznadárjának 10 Tall. 1 Pár Kést 1 Sajtot 1 Roka Tabla Szappan

4. Tihájának 8 Tall 1 Roka 1 Kes1 Sajt 1 Tabla Szappan 1 Pint Vaj

5. Inasoknak 14 Tall. 6 Par Kes 4 Sajt 2 Roka

6. Tyátojának 8 Tall 1 Kest 1 Sajtot 1 Rokát 1 Pint Vajat

14 'Tik' – tyúk. NL Pest Megyei Levéltár (NL PML) Nagykőrös Város (NkV) Számadáskönyvek (SZK) 1637/38. 122. pag.

15 'Képének' – személyes képviselőjének [NLF]

16 MNL PML NkV SZK 1638/39. 136. pag.

17 MNL PML NkV SZK 1640/41. 184–185. pag.

18 MNL PML NkV SZK 16476. 174., 189., 192. pag.

19 A két asszonyt paráznság vétké miatt adták át a török hatóságnak. Budáról rendszerint szubasák (rendőrök) jöttek Nagykőrösre, és ők vitték el a delikvensket. Dávidkánét Gárdonyi Géza is megőrökíti kisregényében. Vö. Gárdonyi Géza, 2012; Novák László Ferenc, 2014.

20 MNL PML NkV SZK 1648/49. 207., 209. pag.

7. Haczy Szubasak' 12 Tal. Fel Esztendei Papucz Pinzre 2 Tall 2 Par Kest 2 Sajtot 2 *Rokat* 2 Pint Vaj 1 Tabla Szappant 2 Daru Tall.

8. Rab Haczy Szubas'k 12. Tal fel Esztendei Papucz pinz 2 Tall 2 Par Kest 2 Sajtot 2 *Rokat* 2 Pint Vaj 1 Tabla Szappa' 2 *Daru Tall* Szolgaik'k Kes helyet 4. Gar

9. Izlátornak attunk 7 Gar' 1 Sajtot

10. Zaszlo ala attunk 5 Sajtot 3 Gar' Kesert 1 Tehe' bőrt a' Székbűl."²¹

A számadásokból kiderül tehát, hogy milyen vadak éltek e tájon. A város saját konyhá-
jára, de ajándékozás végett is vásárolt helyi piacon vadakat, így nagyobb számban fajdot,
foglyot, tűzokot (néhány esetben rezneket), vadkacsát (réce-ruca, szárcsa), vadlibát, de
még hatyút is. A madarakon kívül rendszeresen vettek nyulát, őzet, vaddisznót („vadsert-
tést”). A városi számadások szerint például 1693. május 10-én „*Fajdokat* 8 Poltr *Vad Kácsat*
4 Polt” június 26-án „*Reczeket* Polt 18. *Reczeket* Polt 8. Harom Pár *libát* 1 Tallr”. Szeptember
8-án „Egy Pár *fogoly madarat* vettünk 3 polt. Két *Nyúl süldőt* 6 Polt. *Fogoly madarat* 4 polt.”
Október 24-én „Edgy *Tuzokot* 20 Polt”. 1694. április. 20-án „Két Vad *Ludat* Polt 20”.²²
1694. augusztus 25-én „Harom *ludakat* vettem polt 42. Item két *libat* vettem polt 30”.
Szeptember 14-én „Gyekeni es *Ruczakat* vettünk polt 15”. Október 22-én „Két *Réczét* vett 12
Polt. *Galambokat* Polt. 9”. 1695. április 13-án „*Madarat* és Földi gyümölcsit polt 11”.²³ 1698.
május 8-án „Nyulak és *Madarat* polt 13. *Fajdot* Plt. 4. *Madarat* Polt. 3 Item Két *Fajdot* Plt. 7.”
November 21-én „Őzet vettünk polt 34”. November 24. Két *eleven őzet* vettünk Tall 2. Polt
50.” December 6-án „Nyulakak foglyokat es *Fajdokat* vettünk Tall 1 Polt 27”. December
31-én „*Vad Kant* vettünk Tall 2. Polt 3. den 2.”²⁴ 1699 szeptember 27-én „Két par *hatyukat*
vöttünk Tallr 8 P 53 d. 1”. November 5-én „Egy par foglyot vettünk 8 polturakon”.
November 7-én „Egy *Tuzokot* vettünk P 34.” 1700. január 2-án „egy *Pulykát* s három pár
fogoly madarakat vettünk Tallr 1. Poltr. 29. dn 1. Január 16-án.” Vettünk hat pár *fajdot* Tall
2 p 30. Item Nyulakak és *Tuzokot* Tall 1 p 11”. Január 15-én „*Madarakat* vettünk Tall 3 Polt
12. Nyulakak vettünk Polt 36. Item *Őzet* Polt 34”. Február 13-án „*Pulykát* vettünk Tall 1 Pol
20”. Február 24-én „Egy *Őzet* vettünk polt 40.” Márc. 15. „*Madarat* Hetet vettünk Polt 26.
Item edgy *Szarvast* vöttünk Tall 2. polt 40. Március 21-én „Egy *Szarvast* vöttünk Tall 2.”²⁵

A törökök kiűzése során keletkezett háborús létbizonytalanság arra készítette a magiszt-
rátust, hogy a lakosoktól – az ide menekült jövevényektől is – pénz, termény, bizonyos
kézműipari szolgáltatás mellett²⁶ a beszolgáltatott vadak értékét is beszámítsa az adófi-
zetésbe.²⁷ Az 1687-es adóösszeírás bőséges dokumentációval szolgál erre vonatkozóan:

21 MNL PML NkV SZK 1681/82. 194–195., 197.

22 MNL PML NkV SZK 1693/94. 68–69., 72., 75., 88. pag.

23 MNL PML NkV SZK 1694/95. 57–61. pag.

24 MNL PML NkV SZK 1698/99. 55., 62., 64. pag.

25 MNL PML NkV SZK 1699/1700. 61., 65–68. pag.

26 1687-ben Némedi Takács Ferencnél lakó „Czeg[lédi]. Harangozo Janos” adója 1 tallér, ágypénze 6 garas, harácsa 1 garas volt, „*Kasatörésre* solv. 2 gar Item az uta' *tört* 1. Fer. Ebbül 2 gar 2 poltur Adójára” számítottott. Szabó Istvánnál lakó „*Vizi Molnár*” 1,5 tallér és 1 garas harács adót fizetett”, s ebben az összegben „2 *láda Csinálás*” 6 garas értéket képviselt. Miklosi Istvánnál lakó „*Csizmadia Mihály Czeg[lédi]*” adója 2 tallér, az „*Ágy*” pénz 6 dénár, a „*Harács*” 2 garas, amelyet 1687. december 16-án fizetett a város pénztárába, ugyanakkor, mivel csizmadia mesterként „*Munkalkodott az Tizedesek'k*”, 6,5 garast beszámítottak az adójába. MNL PML NkV SZK 1687/88. 9., 39., 74. pag.

27 Itt jegyezzük meg, hogy Buda 1686-ban történt felszabadítását követő években még a török adónemek is érvényben voltak, így a korábbi „császár”, „marhaszám” („m”) adó mellett „ágypénz”, „harács” fizetésére is sor került.

„Tallr 3 Gyüge János m – Ágy – Harács 3 garas
 Egy Szúrt 12 gar. Item Sas Tol, & tóltés 2. gr. 8. polt. item Daru 2. gr.
 Item 1 Ózet 8 gar.” 10.pag. „Tall 3. NB Juhász Péter m – Ágy – Harács 3 gar.
 Item 2. Fajd, két gar. Item 2 gr. 6 polt. Item 2 faid item 2 Faid 3 gar. 25.pag.
 „Tall 3. Vékony Jánoss m – Ágy dn 6 Harács 3 gar 1 gar *Kácsat*. Die X^{bris} adott Ez
 Nyulat 1 gar. Item Egy nyulat 1 gar Item 1 Nyul 1 gar...
 Item 4 *foglyot* 3 gar. Nyúl 1 gar Egy Nyúl 1 gar. Item Nyúl 1 gar...
 Item 2 *Kacsa*. 2 dr. 20. pag. „Tallr 3 Gyüge János m – Ágy – Harács 3 garas
 Egy Szúrt 12 gar. Item *Sas Tol*, & tóltés 2. gr. 8. polt. item *Daru* 2. gr.
 Item 1 Ózet 8 gar. 10. pag. „Tallr 1. Ott Boros Istókm – Ágy – Harács 1 garas
 Die 3 Januar Solv 2. gar. Item 1. *Nyulat* 1 garba Item solv 4 gar
Daru 1 agar. 68.pag.
 „T 1/II Ott (T 3 Bende János) Czeg. Tot Mihály m – áGy – Harács 1/II gar Egy *Nyulat*
 Egy gar Item Egy *Kisded Rokatt* 2. Gar. It. Nyúl. 1 gar. 110.pag. „Tall 6,5 Gyenis János
 Ócsóst m 10 Ágy dn 12 Harács 6,5 garas
 Sumalaskor Adott 2 Aranyat *Marha arrabul* esett 10 gar 3 polt.
 Restantia 2 Tall. den 3. Etiam restantia solvit. 127.pag.
 Tall. 2. Ott Gergely Meszaros m – Ágy dn 6 Harács 2 gar.
 Egy Nyulat Item Egy *Rokat* 4 gar Item 1 *Nyul* 1 gar Item Nyul 1 gar
 Egy Nyul 1 gar
 Rest 8 gar. 2. polt.

Az 1688/89-es hivatali esztendőben is történik vadászatra, vadfogásra utalás: „30
 Maj Egy *Faydot* Juhász Pétörtül 1 gar [...] Egy *Kisded eleven Nyulat* 3 polt. [...] *Nyúl*
süldőt vettünk 5 poltur [...] Egy *szegény legénytül 6 pár foglyot* 6 gar. [...] *Róka fiaikat*
Ajándékban 4 gar.”²⁸

A történeti adatok a kőrösi határnak vadállományban való gazdagságát reprezentálják.
 Különösen nagy volt a „vadforgalom” a Rákóczi-szabadságharc bukását követő évtize-
 dekben, amikor a rendiség restaurációja bekövetkezett, a mezővárosi autonómia veszély-
 be került²⁹, s a városnak különös érdekében állt, hogy ajándékozással, „diszkrécióval”
 biztosítsa különleges, szabadalmas státusát.³⁰ A XVIII. század végén, 1770-től már nem
 történik említés vadak vásárlásáról, ajándékozásáról. Ennek okát a vadászat térhódításá-
 ban kereshetjük. A város már rendre alkalmazott vadászokat, így a vadszükséglet általuk
 már biztosítva volt. Általában a Pótharaszt pusztán történő vadászatról történik említés (a
 város vadásztatott ott, a szomszédos földes uraságoknak is bérbe adta annak jogát)³¹, de

28 MNL PML NkV SZK 1688/89. 127–130. pag.

29 A Neoaquistica Comissio előtti birtokigazolások a távolra szakadt földesurakat bátorította az ősi
 jussuk közvetlen, tényleges birtokbavételére, a nagy önállóságra szert tett mezővárosi autonómia
 szétzúzására való törekvés; a század közepén, amikor a mezővárosnak meg kellett küzdenie a
 Keglevich família által kezdeményezett „ex usu” és „ex jure” birtokbavételi perekkel, majd 1818
 után, a földesúri birtokok megszerzésével a Keglevich família által kezdeményezett incapacitas per
 érvénytelenítéséért folyó küzdelemben. A közösség egysége érdekében a magisztrátus ügyes
 diplomáciával elhárította az akadályokat, s ebben a vadak ajándékozásának is nagy jelentősége volt.

30 A városi számadás ezt igazolja 1731. június 24-én: „Méltóságos Gróff Keglevich Urak ő Nsgok itt
 létek'k alkalmatosságával az Utra is Rosolist vettem f. 2,,20. – *Discretioban való Vadászatra puska port*
Srétet – „73.” MNL PML NkV SZK 1732/33.

31 A városi számadásokban ennek is nyomára bukkanunk. Például 1752-ben: „1752. dec. 20. Város
 számára Vadászó emberek'k Potharaszti Pusztára adt „40.” „Dec. 19. Masodszoros Város számára ki
 menvén a' Vadászok vadászni, akkor is Puska port és Srétet hozatt. – „90 – Dec. 29. A' Görögtül el
 hozott Puska porért Sretért, és fű szerszámokért f. 2,,35.” NL PML NkV SZK 1750/51., 1752/53.

érdekes módon, a belső határ erdőségében történő vadászatról, annak vadállományáról hallgatnak a történeti források. Ennek oka lehet az, hogy a vadfogás nem volt tiltott dolog a civis gazdák számára.³²

A nagymérvű vadkereskedelem lehanyaglását az állomány megfogyatkozása is magyarázhatja, hiszen Nagykőrös városvezetése gyakori esetben küldte embereit a Tiszántúlra vadak vásárlása érdekében.³³ A XVIII. század legvégén, a XIX. század első évtizedeiben már nincs adat vadról, csupán csak vadászatról, ami azonban nem jelentheti azt, hogy ne lett volna az erdőségekben még jelentős vadállomány.³⁴

A vadvásárlás megcsappanásának oka a politikai helyzet stabilizálódásában is keresendő, hiszen Nagykőrös városa már az 1810-es évek végétől sorra vásárolta meg földesurainak birtokrészét (1821-ben Kőrös felét birtokló Keglevich rátát is), amely az önmegváltakozást, a redempciót, függetlenné válást tette lehetővé, s elvileg már nem kellett nagy gondot fordítania a magisztrátusnak arra, hogy ajándékokkal kedveskedjen a felsőbb hatóságok urainak. A történeti körülmények azonban továbbra is erre kényszerítették Nagykőrös városvezetését, s érdekei érvényesítése miatt továbbra is számos alkalommal „vendégvadászatot” rendezett Pótharaszt pusztán.³⁵

A kis- és nagyvadak, vadmadarak vadászatának módjáról – a történeti adatokból – nincsenek ismereteink. Az bizonyosnak tűnik, hogy a vadfogás nem esett korlátozás alá. A lakosság vadfogással is, részben élőállat fogásával is foglalkozott. A törrel, hurokkal megfogott vadat rendszerint értékesítették. Erre vonatkozóan 1767-ből áll rendelkezésünkre korai adat Nagykőrösről.³⁶ Az élve fogott állatokat is értékesítették a piacon. A „süldönyúl” megnevezése erre utal, s az, hogy élőállatot, szarvast, őzet is befogtak kereskedés céljából, illetve a városi tanács intézkedett annak érdekében, szarvasfogókat fogadott fel. Hogy „eleven őzet” vehetett a város embere, kétséget kizáró bizonyíték erre vonatkozóan. A város vásárlásai is a lakosság szabad vadfogására engednek következtet-

32 Egy per kapcsán derül ki 1767-ben Nagykőrösön, hogy a város belső határán, a Nagyerdőben csapdával fogták a vadat (Novák László Ferenc, 2015. 50.). Nyilvánvalóan nem egyedi eset lehetett Ahogyan megillette a faizás jog a civis lakosságot, úgy az erdő haszna is, a helyi lakosság *szabadon foghatott vadat* a Csókásban és Nagyerdőben. Hogy a vadfogás ellenkezett volna a város érdeivel a XIX. század végéig, a korabeli dokumentumok ezt nem igazolják.

33 Például 1722-ben: Boros Máthé Hadnagynek menván által a tiszán Vadakért és Madarakért „50” – jegyezték fel a város kiadásai között. NL PML NkV SZK 1722/23. 77. pag.; 1725-ben: „Pesti János'k Vadak vásárlására f. 16” – Három foglyot „34 ½. – Pesti Jánosnak Vadak vásárlására menván Türon meg szorúlván kért kölcsön mellyet meg adt. f. 1, „98 ½.” MNL PML NkV SZK. 1725/26. nov. 25.

34 A XX. századra azonban a farkas már kipusztult vidékünkön. A múlt század negyvenes éveinek végén lőttek még tűzokot: egy csapat tűzok járt 1947-ben a város rétfjén, Gógányban, s Patonai László bokrosi „hegyőr”, szőlőcsész hármat elejtett közülük (Tóth Barna: *A vadászat kezdetei Nagykőrösön*. Kézirat. Nagykőrös, 2009). MNL PML NkV Kéziratok gyűjteménye), de ez a madár kiveszett e tájékon a vadmadarak sorából, akárcsak a fajt. Őz, vaddisznó, vadnyúl, fogoly, nagyobb számban fácán, valamint vadkacsa képezi a város határán működő két vadásztársaság vadászatának tárgyát.

35 Szükséges megemlíteni, hogy bár 1821-ben a Keglevich família is eladta a város felét képező birtokát, de a helyi compossessor nemesek felbujtására rábírták Gróf Keglevich Istvánt annak visszavonására, s a vármegye támogatásával megtámadták a város szerzeményezési jogát a Tripartitum „incapacitas” törvénye alapján (eszerint jobbágy, illetve jobbágyjogú közösség, mint Nagykőrös is) földbirtokot nem vásárolhat. Ezt a törvényt – melynek megsemmisítése érdekében Nagykőrös magisztrátusa kemény harcot vívott – 1840-ben törölte el az országgyűlés, így Nagykőrös redempcionális jussa, birtokvásárlása épségben maradhatott. Novák László Ferenc, 1987; Novák László Ferenc, 1994; Novák László Ferenc, 2006.

36 Novák László Ferenc, 2015. 50.

ni. Például a számadások közt jegyezte fel a számadó második bíró 1760. január 12-én: „Az Urak számára egyszoris mászszoris Madarokat Vásárlottam az alább irtaktól

Búz Istvántúl vettem 3. pár Fogoly Madarat -,„75

Ismét egygyet vettem -,„20

Ugro Jánostúl vettem 4. pár Madarat f. 01,,-

Soldos Jánostúl vettem három pár madarat -,„75

Kovács Mihálytúl vettem 1 ½ pár madarat -,„35

Szarvas Sidótúl vettem 3. pár mad. -,„67

Szörös Mihálytúl vettem 5 pár Fogoly Madarat f. 01,„25

Szent Péteri Páltúl vettem egy pár Fajdot és egy pár Foglyot -,„40

Kovács Istvántúl vettem három pár Foglyot -,„60

Balog Ferecztúl vettem öt Párt f. 01,„85

Görbe Mihálytúl vettem egy Párt -,„20

Szarvas Sidótúl vettem 4. pár Fogoly Madarat -,„80

Uj Esztendő Napján vettem Malaczokat f. 01.”³⁷

A lőfegyverrel történő vadászat a XVI. századtól terjedt el. Mivel nehézkes volt a puska használata, korábban nyíllal vagy madárral (sólyom) ejtették el az apróvadat.³⁸ Nagykovácsán a történeti adatok alapján arról bizonyosodhatunk meg, hogy a cívis lakosság körében nem lehetett általános a lőfegyver használata. A városi tanács időnként vásárolt puskát, de gyakrabban „töltést”, amely a fegyver használatánál nélkülözhetetlen lőszer volt, s minden bizonnyal a város biztonságát őrző hadnagyoknak adták.³⁹ Hogy milyen célra használták a fegyvert, nem derül ki, viszont értéke miatt ajándék tárgya is lehetett. A törököknek is adott a magisztrátus. A történeti dokumentumok arról sem nyújtanak tájékoztatást, hogy egyáltalán tilalmas dolog lett volna a puska tartása, illetve a vele történő vadászat. A városi számadások értékes adatokkal szolgálnak a lőfegyverre vonatkozóan is. Például „Egy Szőgedi Embőrnék az kinek az feleseget a’ Wey által lőtte wolt attunk neki dn 20” – jegyezte fel a számadó 1636-ban.⁴⁰ 1641-ben „Kőröztös Martonnal Szolnokból a’ Wajda számára sört Riskasat hozattunk f 4 dn 50. Nemetnetül ugian azon Törökökk wettünk hat kötes töltest. f 1 dn 25. [...] Budan Az Puskas legenyeknek Tótest wetttem dn 15.”⁴¹ A város számadója felgyezte 1650-ben, hogy „Puskaban valo töltest wettünk dn 30”.⁴² 1691 „24 January Budarul Puskaport és Ölmot hozván – arra költöttünk 5. gar.”⁴³ A városi kiadások között szerepel, hogy 1692. július 4-én „wettünk edgy Puskat 30 Polt”.⁴⁴ A város fegyver- és lőszervásárlása bizonyosság lehet a puskával való vadászatra, de arra is, hogy a közbiztonság fenntartása érdekében a város hadnagyait azzal szerelte fel.

Hogy puskával vadászhattak, arra lehet következtetni szintén a városi számadásokból. A város könyvelője szerint „Budan Az Puskas legenyeknek Tótest [töltést – NLF] wetttem

37 MNL PML NkV SZK Belső Lajstrom pro Anno 1759/60 N Bajomi Péter Uram Fő Biróságában és Szijártó János Ur második Biróságában.

38 Takáts Sándor, 1915.

39 Robbanószér, amelyet a puska csővébe tömtek, s az rőpítette ki a golyót.

40 MNL PML NkV SZK 1636/37. 109. pag.; 1650-ben agyonlőttek – kivégeztek – egy legényt, amiért a városnak vérdíjat kellett fizetnie a törököknek: „Az melj legenit az tömlőczből ki wettének *megh lővöldöztek* [...] annak a halalert fizettünk 93 tallert.” PML NkV SZK 1650/51. 183. pag.

41 MNL PML NkV SZK 1641/42. 174., 180. pag.

42 MNL PML NkV SZK 1650/51. 194. pag.

43 MNL PML NkV SZK 1690/91.

44 MNL PML NkV SZK 1692/93. 58. pag.

dn 15" – 1641-ben⁴⁵, arra lehet következtetni, hogy Nagykőrös városa olyanoknak vásárolt lószert, akik vadászattal is foglalkozhattak. Az 1661-es adóösszeírásból kiderül, hogy Fekete Pál fogadott fel puskás embereket: Sándor István 4 forint adót fizetett a városnak, de Fekete Pál „Puskassagaért adott” az adójába 2 forint 35 dénárt, Komszi Tamás 3 forintos adójába pedig szintén „Puskassagaért Fekete Pál adott” másfél tallért a város pénztárába.⁴⁶ 1663-ban kiderült, hogy „Pati Benedek Puskája Zálogátul adott dn 40”, azaz a város megbírságolta Patit valaminek okán.⁴⁷

A XVIII. században már általános lehetett a puska tartása. Ezt bizonyítja az, hogy a mezővárosi hatóság korlátozta annak használatát. Kecskemét mezőváros tanácsa például 1726. szeptember 8-án hozott határozatában megtiltotta a pásztoroknak a fegyverviselést, a balták, csákányok és egyéb fegyverek elkobzását rendelték el.⁴⁸ Az orvvadászat ellen is felléptek. „A semmi szolgálattal s tanyákon és erdőkön puskázó és csavargó zselléreknek puskáik örökre elszedettessenek, az erdők körül tanyákat bíró gazdák is a leseket csinálván, sok fiatalokat lecsontolnak, mely kártétele valahányszor kapattatnak, a szokott büntetésen marasztassanak, kikre is, hogy a csőszők vigyázzanak, nekik parancsoltatik kemény számadás alatt” – szölte Kecskemét magisztrátusának 1775. december 28-án hozott határozata. Hasonló intézkedésre került sor 1776. január 5-én: „Valaki a piaczon nyulakat, foglyokat s akármely vadakat, madarakat, melyek eledelre valók, kereskedésre és nyereségre összeszedik, a vagy házánál vagy szekeren találtatik, azonnal confiscaltatnak [elkoboztatnak – NLF], ha pedig alattomban elviszi és eladja, 12 forintokra büntetik, ha zsellér és haszontalan jövevény lejend, örökre proscibaltatik [a városból kiíratnak, kitiltatnak – NLF], a ki az ilyeneknek házához hordozza a vadakat 's madarakat, puskájától megfosztatik.”⁴⁹ A puska tartása nem esett korlátozás alá, viszont az orvvadászat akadályozása érdekében megtiltották a fegyverviselést egyes társadalmi rétegbeliektől, de időnként kiterjesztették azt az egész mezővárosi közösségre is. A kecskeméti tanács például 1798. október 16-án hozott határozatában elrendelte a lakosság fegyvereinek elvételét.⁵⁰ 1816-ban a magisztrátus a vármegye intézkedését tekintve véve korlátozta a fegyverviselést: „A puskákkal és pisztolyokkal sokan bánni nem tudván, minthogy ammiatt több szerencsétlenségek történének, a tekintetes nemes vármegye f. .é. mártius 31-én [...] kelt határozásánál fogva republicálni rendeli a N[emes] M[agyar] kir [ályi] Helytartó Tanácsának 1798. é. Szeptember 17-ik napján [...] kelt K. Intézetét, melynél fogva tilalmaztatik: hogy kivéven az utazó kereskedő és mesterembereket, uraság csőszeit és pásztorokat, mindazoknak kiket a fegyvertartás külömben nem illetne, olyas fegyvereket tartani tellyességgel nem szabados. A puskáknak és pisztolyoknak tartását tárgyazó ezen rendelés tizedenként azon hozzá adással hírül tétetni rendeltetett, hogy főbíró úr mind a pusztákon és tanyákon, mind belől a városban szorgalmasan vigyáztatni fog, és az olyas emberektől, kik kenyeret vadászattal szokták keresni, holott annak gyakorlására szabadságok nincs, és még az olyasoktól is, kiket a fegyvertartás éppen nem illet ha hogy addig el nem adandják, erőhatalommal is el fognak vétetni.”⁵¹

45 MNL PML NkV SZK 1641/42. 174. pag.

46 MNL PML NkV SZK Regestrum Renovatum 1661.

47 MNL PML NkV 1663/64. 113. pag.

48 Iványosi-Szabó Tibor, 1991. 57.

49 Iványosi-Szabó Tibor, 1991. 87.

50 Iványosi-Szabó Tibor, 1991. 133.

51 Iványosi-Szabó Tibor, 1991. 198–199.

Nagykőrösön a lakosoknál is lehetett puska, azonban, hogy vadásztak is volna vele, hallgatnak róla a történeti dokumentumok. A fegyvertartásra vonatkozóan csupán két adatot ismerünk: „Andocs Pál lövöldözésért meg büntettetvén fiz. 3 [forint]” – jegyezte fel a birságinumból származó jövedelmet a második bíró 1775. január 13-án.⁵² Andocs Pál kovácsmester volt, aki bizonyára értett a fegyverkészítéshez, de legalábbis a javításához. Mivel a „lövöldözés” január 13-án, téli vadászidényben történt, nem zárható ki, hogy engedély nélkül vadászatott a mesterember. Egy másik lövöldözés alkalmával tüzeset történt Nagykőrösön: „Dobozi Mihály azért hogy az Aklok közt tett Lövése által bizonyos Garádjá meggyuladt Tizenkét ftokra VCz büntetődött” – a második bíró 1823. május 10-i feljegyzése szerint.⁵³

A fegyvertartás ugyan korlátozás alá esett, azonban nem szűnt meg. Ennek is tulajdonítható, hogy lőport szabadon lehetett vásárolni, csupán a gyermekeknek tiltották meg annak beszerzését: „A gyermekek által, kik kellőképp vigyázni nem tudnak, vásárlott puskapor könnyen tűzi szerencsétlenségnek lehet alapja. Azért is, mert megszerezvén előmutatni nem merik, hanem padláson s más veszedelmes helyen dugdossák. Nehogy ezáltal tűzi vagy más szerencsétlenség okoztassék, megintetni rendeltetnek az illető kereskedők, hogy gyermekeknek lőport kereskedésükből ki ne adjanak” – határozott a kecskeméti tanács 1843-ban.⁵⁴

A szabadságharc bukása után be kellett szolgáltatni a puskákat a hatóságnak, illetve engedélyt kellett szerezni tartásukra a lakosoknak.⁵⁵ Nagykőrösön is például már közvetlen a szabadságharc bukása után rendre hirdette a városi hatóság a fegyverek leadását. Ennek oka alapvetően a fegyveres ellenállás lehetőségének megakadályozása volt, azonban arra is fény derül, hogy a lakosok vadásztak is a puskával. Erről is a városi hirdetmény szolgáltat bizonyosságot 1849. október 28-án: „Tapasztaltattott, hogy a Cs. Kir. Katonai Felsőbbség által kiadott szigorú tilalom ellenére is némely lakosok nem hogy fegyvereiket beadták volna, hanem a többszöri tilalmazó parancs ellenére szőlőhegyekben, tanyákon folytonosan vadásznak...”⁵⁶ A hatóságok – így Cegléd Város Tanácsa – a városzerte ok nélküli lövöldözést mint baleset forrását is tilalmazta az 1850–1860-as években.⁵⁷

A vadászat módjára közvetett adatok alapján következtethetünk. A módozatok között bizonyos tehát a lőfegyver használata. A kőrösi tanács rendre vásárolt lőport és sörétet a vadászok számára. A XVIII. század utolsó harmadától a magisztrátus már hivatásos kőrösi emberekkel vadásztatott. Hogy személy szerint kikkel, nem válik ismeretessé, azonban arra van adat, hogy idegen vadászok is jártak Nagykőrösön. A városi számadásban szerepel 1768. február 26-án, hogy „Egy Vadász Némettül vettem 1. Nyúlat, mellyet Pestre küldött” – „28 ½” – jegyezte fel a számadó bíró.⁵⁸ Hogy a város rendelkezett a vadászati jog gyakorlása felett, bizonyítja egy érdekes adat 1794-ből: „Egy ismeretlen ember az

52 MNL PML NkV SZK 1774/75.

53 MNL PML NkV SZK NKőrös Várossa Második Birói Cassájának Bevételeit és Kiadásait Jegyző Könyv az 1822/3^{ik} Esztendőben.

54 Iványosi-Szabó Tibor, 1991. 304.

55 Megszaporodott a fegyveres betyárság száma, rendszeressé váltak a fegyveres rablások (a betyárok között legnagyobb hírnévre Bogár Imre és fia tett szert, akik Nagykőrös Pótharaszttal pusztáján is megfordultak, néhányukat fegyveres összetűzésben lelőtték, vagy ott a csárda mellett felakasztották). A hatóságok szigorúan léptek fel ellenük. Statárium volt érvényben. Novák László Ferenc, 2015.

56 MNL PML NkV Hirdetések jkve. 1849–1852.

57 MNL PML CgV Hirdetések jkve. 1849–1864.

58 MNL PML NkV SZK 1767/68.

Csókáson Vadászván meg árestáltatott, de magát nyomdokú embernek és Beres Kedése után élőnek lévén meg bizonyítván a' Puskáját meg vettem a' Város számára 2 ft 50 den." – jegyezte fel október 5-én a büntetési pénz bevétele helyett a kiadást a számadóbíró.⁵⁹ A tilosban vadászó idegen szegénysorú, béres ember volt, ezért nem büntették meg, s nem kobozták el fegyverét – amelynek tartását jogszerűnek ítélték, hanem megvásárolta tőle a tanács második bírāja.

A XVIII. század végén már vadakról nem szólnak a történeti források, csupán nyúlról, amelyet ajándékba vittek.⁶⁰ Vadakról nem, viszont – mint utaltunk rá – vadászokról rendszeres említés történik a városi számadásokban. A magisztrátus minden évben télen, olykor karácsony tájkán, azonban rendszerint januárban, februárban rendezett vadászatot Pótharaszton, ahová Kőrösről mentek ki a vadászok.

Míg Nagykőrösön a Csókásban és a Nagyerdőben (majd a XIX. század elejétől a futóhomok megkötése érdekében telepített Pálfája és Bántóse erdőben is) a vadászat szoros felügyelet alatt lehetett, a város, majd az erdőbirtokosság hatáskörébe tartozott, s az 1867-es kiegyezés után, 1873-ban megalakult az első vadásztársaság („Nagykőrös Csókás erdei Vadásztársaság”), majd a későbbiek során több vadásztársaság is megszerveződött.⁶¹ A kőrösi Csókás-erdőben erdészház, Pótharaszton az erdő (Nagyerdő, Nyáras, Kelemen) felügyeletére és a vadállomány védelmére „erdőőri lak” 1819-ben, a vadászat, s az ahhoz kapcsolódó vendéglátás érdekében „vadászlak”, „vadászkastély” is épült a XX. század elején.⁶²

A XVII–XIX. századi történeti adatok alapján feltételezhető, hogy a kőrösi lakosság tűzok, fajt, fogoly, szalonka, nyúl vadfogása a nagy kiterjedésű legelőn (Alsó- és Felsőjárás), kaszálókon (Alsó- és Felső-Füzes, Gógány), szántóföldeken (Fekete, Hangács, Esed, Barátszilos), szőlőhegyeken (Bokros, Hosszúhát, Zsíros-, Kálmán-, Temető-, Tormás-högy, Lencsés-Világos vagy Földvári szőlők, Pöcök, Tázerdő) történhetett a XIX. század második

59 MNL PML NkV SZK 1792/93.

60 A vadak ajándékozásáról már nem szólnak a történeti források. Hogy mégis élt az ajándékozással a város érdekeinek érvényesítése érdekében, számos adat igazolja. Korábban rendre cseresznyét, aszalt meggyet, barackot, a XVIII. század végétől pedig már 3-400 darabjával a dinnyét (ezt még Békés vármegyéből is hozták, de Pótharaszton, a kőrösi Fekete határrészen is természetették már a helyi vagyonos civis és kismemes gazdák), valamint pogácsaalmat (nemcsak helyben vásárolták, de Cibakházáról, Ceglédre is hozatta a város). A városi számadás szerint például 1827. augusztus 8-án: „A' Város egy Némelly Jó Akaró Urai számára vett 300 dinnyékért, 's az azt T[ápió]. Szelére el vivő 's el osztó Város emberei napi számkokra [...] 52 f. 37 ½ xr VC.”, majd október 12-én „A' Város egy Némelly Jó Akaró Urai számára Czepléden vett 12 Véka pogácsa almáért” fizettek 30 forintot váltócéduला értékben számítva. MNL PML NkV SZK Szabados Nagy Kőrös Várossa Második Birájának Antal Mihály Úrnak 1826/7^{ik} Katonai Esztendőre Szolgáló Számadó Könyve.

61 A redempcióval kialakult magánbirtoklási rend, földtulajdonlás következtében az erdő 1879-ben történt felosztása során jött létre az erdőbirtokosság a Csókásban és a Nagyerdőben. A Pálfája és Bántóse erdő a város birtokában maradt, lévén mint későbbi, a város futóhomokos részén telepített erdő. Novák László, 1978. 123–128.; Vö. Tóth Barna i. m.

62 Galgóczy Károly, 1896. 575–578.; Dezső Kázmér nagykőrösi polgármester nagy súlyt helyezett a pusztá népszerűsítése érdekében, hangoztatva, hogy Budapest közelségében jelentős pusztá található, ahol a vadászatnak is nagy jelentősége van, számottevő őz, nyúl és fácán vadállománnyal. Pótharaszt. Nagykőrös város kiadánya VI. Dajka Lajos Könyvnyomdája, Nagykőrös. 1932; Az 1920-as években impozáns egyemeletes, tornyos „vadászkastély” felépítésére is sor került. A város lehetővé tette, hogy idegen beruházás történjen a pusztán. Az említett vadászház valójában a budapesti „»AJAX« Acélművek R.T. Pótharaszt pusztai vadászház építkezése” volt, amelynek tervrajzait a szintén budapesti illetőségű Becht József építészmérnök készítette (a város központjában, a XIX. század hetvenes éveiben épült pavilon közelében, átellenében Becht József terve alapján épült fel 1929-ben a második pavilon a Deák téren, közvetlen a Budapest felé vezető, Kossuth út mellett). Novák László, 1989. 620.

feléig. Az életbe léptetett erdő- és vadászati törvények a birtokolt terület nagyságához kötött vadászat jogán már törvényen kívül helyezte az egyéni vadfogást, amely mint büntetendő cselekmény, orvvadászatnak minősül.

A vadászatban jelentős szerepe volt az agarászatnak is. A vadászkutya, az agár értékes ajándéknak számított még a XIX. században is. A mezőváros vagyonos cívis, kismemes társadalma vadászott az agarakkal. A vadászatot illetően a kutyaival történő vadfogásnak, a „nyúlászatban”, az agarászatnak lehetett nagy jelentősége.

Nagy értéket képviselt az agár, amelyet rendszerint a városi tanács ajándékozott a török főméltóságoknak, akár a Nagykőrösön keresztül Budára utazó erdélyi követeknek. A városi számadásokban gyakran előbukkannak rá vonatkozó adatok. Például a számadó feljegyzése szerint: 1637-ben az erdélyi „fejedelem számára Agarakat Szonakba’ [Szolnokon – NLF] Borbéli Petőr által f 8. Hat kecziget hoztunk dn 44.⁶³ 1647-ben egy helybeli cívis gazdától, „Godan Dömötör Uramtul a’ [török – NLF] Wezer számára wettünk egy Agarat, f 2 dn 20”.⁶⁴ 1648-ban „Kőrösi Istvan hogi it wolt Fejedelem Urunk kőwete wettünk egy agarat neki 3 Tallero’[n]”.⁶⁵ 1650-ben „Vöttünk az kővet számára egy agarat Lantosnetul”.⁶⁶ 1653. „Márc. 27. Erdős Janostul wöttem 1. Agharat Erdeli kőwetnek 1. Aranyon”.⁶⁷ Szomszédos helységekből – így Abonyból – is vásároltak vadászkutya: „Kis Janos Abanitul Egy Agarat Dorianak ajandekbann 8 gar” – jegyezték fel az 1688/89. évi számadáskönyvben.⁶⁸ Később is ajándékozás tárgyát képezte az agár. Például Nagykőrös egyik földesurának 1747-ben ajándékozta a tanács: „M. Groff Forgács Joseph Ur’k ő Ngának 1 Agarat Sallay Mihálytól 2dikát Vida Páltól vett’[em] ...” – jegyezte fel március 18-án a számadó bíró.⁶⁹

Helyi kismemesek, cívis lakosok is foglalkoztak a tenyésztésével s kereskedésével, következésképpen minden bizonnyal a helybeliek – Kecskeméten és Nagykőrösön különösen a nemesek – is űzték az agárral történő vadászatot, vadfogást.

III. Károly 1729-es törvénye tiltotta a parasztság számára az agarászatot. Vidékünkön is a következő évszázadban vált jelentőssé. Az agarászatra vonatkozó adatok nagyobb számban a XIX. század közepén állnak rendelkezésünkre.⁷⁰ Az osztrák önkényuralom (Bachkorszak) idején felsőbb rendelet tilalmazta a kutyaival történő vadászatot, de magát a kutyatartást is, bár jöllehet, a módosabb, rangosabb személyek tarthattak agárkutya fajtát. Cegléd város is hathatósan igyekezett intézkedni ebben a dologban. Például 1851. január 26-án a városi tanács körözüvényt adott ki: „Tegnap délutáni órákban Sós Ferencnek az udvarából el vezett egy 7 hónapos nőtény fehér agara – a’ ki tud valami bizonyost mondani – jelentse magát a’ biztosi hivatalnál 5 v. frt lesz a’ jutalma.”⁷¹ Mivel a kutyaival történő vadászat sok kárt okozott, a város korlátozni igyekezett azt. 1852. május 16-án hirdették ki, hogy mivel „Több tanyás és fertályos gazdák panaszt tettek az Agártartó emberek ellen, hogy vetéseikben agarászni járnak, és sok károkat téznek, ha valaki még oly vakmerő fog

63 NL PML NkV SZK 1637/38. 118. pag.

64 MNL PML NkV SZK 1647/48. 196. pag.

65 MNL PML NkV SZK 1648/49. 201. pag.

66 MNL PML NkV SZK 1650/51. 203. pag.

67 MNL PML NkV SZK 1652/53. 174. pag.

68 MNL PML NkV SZK 1688/89. 130. pag.

69 MNL PML NkV SZK 1746/47.

70 Nem csupán helyi jelenségnek tartható, országos viszonylatban is a század második felében erősödött fel az agarászat. CSÓRE Pál, 1994. 167–168.

71 MNL PML Cegléd Város (CgV) Hirdetmények 1849/52. 1851. jan. 26. 33. sz.

lenni és bátorkodni fog a vetésekre agarászni vagy nyulászni menni a' leg keményebben fognak büntettetni."⁷² Hasonló korlátozó, büntető intézkedésre került sor 1853. május 8-án: „A' törvény által tiltott időszakokban vadászni külömben sem szabad, de különösen figyelmeztetnek az agarászok, hogy ha a' szöllőkben vagy bár hol vadászatot kapatnak, a' rendes büntetésen fölül, agaraik is agyon fognak lövetni."⁷³

Az agarászat, az agárkutya fajtával történő vadászat a törvény tilalma alá került. Ennek szellemében Cegléden 1856. december 14-én a következőket hozták hivatalosan nyilvánosságra: „Minthogy már Ó. Cs. Királyi Fensége' agaraszatát keményen tiltó rendelete több Vasárnapon hirdettetett, sokan mégis mind a' városban, mind a' tanyákon agarakat tartani, 's agaraszni elég vakmerők, ennek folytán a' magas rendelet értelmében meghagyott a' városi peczéréknek, hogy házról házra járjanak 's az agarakat irtsák ki, később a' tanyákra, hol is az agarak agyonlövetni fognak. – Azért figyelmeztetik és intetik mindenki, hogy a' város peczéréjének ellen ne álljon vagy azokat szóval is bántalmazni ne merészelje mert az ellenállók 's bántalmazók pénzbeli büntetésen kívül börtönre is azonnal büntetni fognak, – elég gyalázat, és szégyen már ha a' lakosok közt találhatik oly minden felsőbbi rendeletet megvetők és kigunondók, azok elnyerő büntetésüket egyedül magoknak köszönhetedik."⁷⁴ A tilalmat rendre megismételték, így 1859-ben is: „Felsőbb rendelet szerint az agarák tartása Cegléden, 's ennek határában újlag tilalmaztatik [...] kiknél ezen hirdetmény után agarak találhatnak, azok a' Tetts Cs. K. Szolgabírótság által pénzbírsággal fognak büntettetni, 's azon fölül agaraik agyonlövetni fognak."⁷⁵

Az agarászat korlátozásáról Nagykőrös városa is rendelkezett 1856. február 10-én: „Azon visszaélések meg akadályoztatása tekintetéből, mellyek az ebekkel való vadászat, különösen pedig az agarászat által elkövetetni szoktak, felsőbb rendelkezések értelmében következő rendszabáysok tételnek közhírré: 1., Agár, vizsla és koppó ebeket csak azoknak lehet tartani, kik erre különösen feljogosítva vannak. 2., Azok is kik feljogosítva vannak csak a saját földjükön és a' közlegelőn agarászhatnak. 3., Kik ezen rendszabályok ellen cselekszenek 5 pftol 20 pftig a' helybeli szegény ápolda részére bírságotatnak."⁷⁶

Az, hogy időnként súlyos intézkedések történtek az agarászat korlátozására, megszüntetésére, valamint a fegyverrel történő vadászat tilalmazására, a vadászati idény meglétét, a vadállomány védelmét is szolgálta.

A vadászat általános módja volt a vadfogás. Nagy általánosságban a *tőrözés*, a csapdával, lépvesszővel, hurokkal, hálóval történő vadfogás a szélesebb társadalmi rétegek gyakorlatába tartozhatott.⁷⁷

72 MNL PML CgV Hirdetmények jkve. 1849/52. 43. sz.

73 MNL PML CgV Hirdetések jkve. 1852/54. 1853. máj. 8. 14. sz.

74 MNL PML CgV Hirdetések jkve. 1854/58. 12. sz.

75 MNL PML CgV Hirdetmények jkve. 1858/62. 1859. máj. 6. 11. sz.

76 Novák László Ferenc, 2015. 51. Az agarászatra vonatkozóan érdekes eseményről számol be Arany János. Kedves tanítványának, Tisza Domokosnak írja nem sokkal Nagykőrösre érkezésük után, 1851. december 15-én: „Ujságúl: az agarász társulat, Recsky Bandi elnöklete alatt, Kőrösön összegyűlt vala, de összegyűlési engedelmet, illető helyen, nem eszközölt vala. Ennek következtén, a mint egybegyűlének, 30 zsandár rajtok üt vala, és vivék őket, (vagy 20 darabot) Pestnek városába, a Neugebäude épületébe. Köztük az itteni k. i. [közismert – NLF] fősz. bírót is. Tizenegy napi veszteglés után azonban szerencsésen kiszabadultak." A társaság bűne volt, hogy hatósági engedély nélkül jöttek össze agarászás szándékával, amiért szigorúan lecsapott rájuk az osztrák csendőrség (zsandárok), letartóztatták őket és Pestre a hírhedt Újépületbe szállították rabságra. Nem voltak tekintettel, elnézéssel az agarászok között lévő kőrösi előjáróra, a járási főszolgabíróra, Thenke Lászlóra sem. Arany János, 1975. 428–429.

77 Vö. Korompay Bertalan, 1983.

A XVII. században, s a későbbi évszázadokban nem történik említés a madarászatról, jöllehet a darvaszat igen elterjedt vadászat lehetett, mivel a darutoll kedvelt ajándék volt nemcsak a törököknek, de a magyar vármegyei uraknak is. A vadfogás, illetve a vadon élő madarak befogása a XVIII. században is általános volt. A hatóságok kötelezővé tették a lakosság számára, hogy pusztítsák a verebeket. Nyilván a gabonatermésben okozott kár miatt tették kötelezővé, s az adókötelességek közé sorolták. Ezerszámra kellett az adózó lakosságnak elszámolnia a verébfejekkel.⁷⁸ A veréb vadászatáról nem történik említés, de bizonyára sörétes puskával, csapdával, vagy éjjel a sötétben fogták meg a madarat.

Nem történik említés a háló használatáról sem. Valószínű azonban, hogy annak segítségével fogták be a nyulat, akár a nagyobb vad, mint az őz kicsinyét is. A vadfogásban jelentős szerepet játszott a *hurok*, valamint a *tőr*. Erre vonatkozóan Nagykovácsoson 1767-ből áll rendelkezésünkre adat: „Ürögdi András panaszt tett hogy a' múlt kaszálláskor a' Nyúl fogó Vasat ellopták a' Nagy Erdőrül, és most vasára akadt, Kakas Pálnál. Kakas Pál azt felelte, hogy Ürögdi András adta neki diribbe darabba, a' padlásrúl, a' vasas ládábúl”.⁷⁹ A vadfogásnak ezen módja ellen is felléptek a hatóságok, részben korlátozták, általában pedig tilalmazták, különösen az 1848/49-es szabadságharc utáni önkényuralom idején. Például Nagykovácsos Város Tanácsa 1853. február 6-án tette közhírré, hogy „A' vadászat különösen az egy idő óta szokásba vett törözés Törvény értelmében Febr 1^{sőtől} aratás végéig tilalmazva lévén, erről a' lakosság olly végből értesítettik, hogy a' vadászat a' meghatározott időben szigorúan tilalmaztatik. Ugyancsak 1853-ban, november 27-én már szigorúan felléptek a törözéssel szemben: „Tapasztaltatván, hogy a' város határában a' törözés több alakult társaságok által gyakoroltatik [...] az illy törvénytelenül alakult társaságok el nem tűretnek, ezennel minden illyes társaságok fel oszlattatnak, 's a' törözés a' NKörösi határ területén átalyában mindenütt el tiltatik; 's a' ki ezt a' kihirdetés után gyakorolni próbálná, tőreinek elkobzásán kívül első izben fejenként 5 pftra, másodikban 10 ftra, harmadizban bebörtönzéssel és testi büntetéssel is fog fenytetni.”⁸⁰ Hasonló intézkedésről van ismeretünk Kecskemétről is. A városi tanács törözés ügyében járt el: „Törözés miatt vádolt Nyerges János részére szóló idézés [...] kézbesítése körül fáradozó Tót Pál hadnagynak, a' Czethal[om]ba jövet menet 4 mértföldet és 5 napi díját felszámítva 1 pft díjat az illető vádlottól be vétetni kérem” – intézkedett a polgármester 1856. november 17-én. Tehát Nyerges János kecskeméti lakos a város Csethalom pusztáján foglalkozott tilalmazott törözéses vadfogással.⁸¹

A vadfogás az orvvadászat általános gyakorlata volt és van jelenleg is. Vidékünkön is általános a *törözés* (a *tőr*, csapda fémfogai fogják meg még a rókát, őzet is) és hurkos (a lehajtott vékony faderék csúcsára erősített lószőr, dróthurok felrántja még a rókát is), csapós (fapöccökkel feltámasztott borítókas, illetve ládaféle) vadfogás, ez utóbbi a fácán, vadgalamb esetében, de a vermes vadfogás (a vadcsapás vonalán gödröt ásna, amelyet gallyakkal takartak, s abba esett a vad, arra haladtában) is előfordult.⁸²

78 Pest vármegye körrendeletben utasította a helységeket, a városi tanácsi jegyzőkönyvek tájékoztatnak erről. A réti farkas irtása is hasonló okokból történt.

79 Novák László Ferenc, 2015. 50.

80 MNL PML NkV Hirdetések jkve. 1852/54. 99., 215. pag.

81 MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltár (BKML) Kecskemét Város (KkV) Polgm. ir. 7908/856.

82 A vadfogó eszközökről részletesen GUNDA Béla, 1966; Korompay Bertalan, 1983.

Irodalom

Arany János

1975 *Arany János összes művei XV. kötet. Arany János levelezése (1828–1851)*. Sajtó alá rendezte Sáfrán Györgyi. Akadémiai Kiadó, Budapest

Csőre Pál

1994 *A magyar vadászat története*. Mezőgazda Kiadó, Budapest

Galgóczy Károly

1896 *Nagy-Kőrös város Monographiaja*. Budapest

Gárdonyi Géza

Dávidkáné. Gárdonyi Géza Művei 5. Kossuth Kiadó, Budapest

Gunda Béla

1966 *Ethnographica Carpathica*. Akadémiai Kiadó, Budapest

Iványosi-Szabó Tibor

1991 *Kecskeméti szabályrendeletek (1659–1849)*. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét

1996 *A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei*. Forrásközlések I–II. Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványa, Kecskemét

2008 *Írott emlékek Kecskemét XVII. századi nyilvántartásaiból (1633–1700) I–II*. Forrásközlemények XII., Kecskemét

Korompay Bertalan

1983 *Csapdafélék*. A vadászat összehasonlító néprajzához. Akadémiai Kiadó, Budapest

Csőre Pál

1994 *A magyar vadászat története*. Mezőgazda Kiadó, Budapest

Galgóczy Károly

1896 *Nagy-Kőrös város Monographiaja*. Budapest

Gárdonyi Géza

Dávidkáné. Gárdonyi Géza Művei 5. Kossuth Kiadó, Budapest

Gunda Béla

1966 *Ethnographica Carpathica*. Akadémiai Kiadó, Budapest

Korompay Bertalan

1983 *Csapdafélék*. A vadászat összehasonlító néprajzához. Akadémiai Kiadó, Budapest

Novák László Ferenc

1978 *Nagykőrös mezővárosi fejlődése és településrendszere a XVII–XIX. században*. In: *Tanulmányok Nagykőrös történetéből és néprajzából* (szerk. Novák László). Az Arany János Múzeum Közleményei – Acta Musei de János Arany nominati I. Nagykőrös, 9–168.

1987 *„Szabados Nagy Kőrös Várossa” nemzeti főbírája Bakos Ambrus*. Az Arany János Múzeum Kismonográfiái 7., Nagykőrös

1989 *A Három Város építészete*. Az Arany János Múzeum Kismonográfiái 8., Nagykőrös

1994 *Nagykőrös története és néprajza a XIX. század közepéig I–II*. Nagykőrös Város Monográfiája I. Nagykőrös

2006 *Redempció*. A jobbágy megváltkozás két útja [Die Redemption. Zwei Wege der Leibeigenablöschung]. Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 21. Szolnok, 9–23.

'Nagykőrös Város' az Oszmán Birodalomban. Adatok Nagykőrös hódoltságkori néprajzához.
Ethnographia CXXII. 361–372.

2014 *Vadászat, vadfogás a Körösök vidékén*. Ethnica XVI/4. Debrecen, 49–54.

2015 *A Három Város néprajza*. Studia Folkloristica et Ethnographia 60. Ethnica, Debrecen
Pákh Dienes

1829 *Vadászattudomány*. Magyar Királyi Tudomány Egyetem, Buda
Szokolai István

1856 *Az Urbéri Törvényszékek teendői és a volt Jobbágy és Földesúr közti Jogviszonynak s azok
Rendezésének Ismertetése*. Müller Emil Könyvnyomdája, Pest

Takáts Sándor

1915 *Rajzok a török világból I–II*. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, Budapest

Fekete J. József

Ragyogó pusztulás

A kortárs osztrák irodalom antológiája

Bombitz Attila az osztrák irodalom nyelvi rétegeztségének ismertetésével kezdi eligazító bevezetőjét, kezdve a XIX. század első felének legsikeresebb drámaírójától, Johann Nestroytól, aki „a legkülönfélébb élő és holt, házi és bürokratikus használatú, műves és periférikus nyelvi rétegeket tette meg komédiáinak alapjává”, Karl Kraus szatirikus nyelvi áthallásain át a Monarchia multikulturalitásának tükröztetésében, folytatván a nyelv identitásteremtő vagy -leleplező szerepének kiaknázásával Arthur Schnitzler munkáiban, Robert Musil nyelvi-poétikai szenzibilitásán keresztül Thomas Bernhardnak az ideológiai beszédmódokat kifigurázó szándékáig, majd Peter Handke, Christoph Ransmayr kortárs törekvéseiig, el egészen a Nobel-díjas Elfriede Jelinek általi a „nyelv gúzsba kötő szerepének” ábrázolásáig.

A történetmondást megszüntető prózapoétikai törekvések mellett rámutat, hogy az elmúlt évtizedben éppen a történetmondáshoz visszatérő, „könnyed és szellemes” szövegeket alkotó szerzők váltak sikeressé, például Thomas Glavinic, Daniel Kehlmann.

A *Nyelvhasználat és világnézet a mai osztrák prózairodalomban* című, nagy ívű bevezetőben mintegy gombostűkre tűzött, a közönség által zömmel ismert szerzői művek közé finom hálót sző Bombitz Attila, szerzők garmadáját sorolja föl, és nagy alaposággal foglalja össze törekvéseiket, olyanokat, amelyek megbotránkoztatták koruk kultúrpolitikáját, majd kiérdemelték az elismerést. Itt vannak, akik kísérleti prózát írtak, akik visszakövetelték a történetmondás narratív jogát, akik a leírásban és az ismétlésben találták meg poétikai törekvésük motorját, negatív honregényeket írtak. Ezt a vonulatot gyarapították a második világháború eseményeit bíráló szemszögből taglaló írók. Számomra egyik legkihívóbb a korábban említettek közül Friederike Mayröcker, akinek sajnos mindössze egyetlen kötete olvasható magyar nyelven, aki a méltató szerint talán a legmélyebbre merült alá az ábrázoló nyelvhasználat fölötti vívódás pokoli bugyrába, és életművében a folyton írás közben levés állapotát tárgyiasította. Az antológia előszava remek olvasócsalगतó, nem rideg leltár, hanem a befogadói átélés prezentációja.

Az elmúlt negyedszázad osztrák irodalmában fontos helyet nyerne a nyelvváltók, akik nem anyanyelvükön, hanem környezetük nyelvén fogalmazzák meg gondolataikat, ami egyáltalán nem osztrák sajátosság, hanem régi európai és világjelenség, aminek tanulmányozása igencsak távolra vezethet az identitáskutatás terén.

A kötetben elsőként szereplő Thomas Bernhard írása mintha esszenciája lenne a bevezető előszóban elmondottaknak: ott forrong benne az önéletrajzi indíttatás, a szembemelés a kormányral és annak irodalompolitikájával, a megszólalásban alkalmazott retorikai ismétlések gyakorlatával, vagyis az önleleplező és a társadalmi folyamatokkal szembehe-lyezkedő attitűdjével. A történet mindössze ennyi: a szerző megkapja az Osztrák Állami

Irodalmi Díjat, közel a negyvenhez, méghozzá a huszonéveseknek járó, úgynevezett kisdíjat, noha ő a nagydíjra tartja magát érdemesültnek, ezért kifakad, és olyan beszédet tart az átadáson, hogy az illetékes miniszter fölkapja a vizet, majd távozik az ünnepségről. Pedig a miniszter is beleszápolt a nulláslistbe. „...a legmélyesegebben megbántott, a miniszternek az a kijelentése [...], hogy én, s ez még ma is szó szerint így cseng a fülemben, egy Hollandiában született külföldi vagyok, aki azonban most már egy ideje közöttük (vagyis az osztrákok között, akikhez a Perčević miniszter engem nem számol hozzá) él.” A díjátadásról szóló szöveg mellett Bernhard köszönőbeszéde is olvasható, és ez a dokumentum a szépirodalom hangján intonálja az ünnepséget: „Tisztelt miniszter úr, tisztelt egybegyűltek, nincs mit dicsérnünk, nincs mit kárhozzatnunk, nincs mit vádolnunk; de sok minden nevetséges, minden nevetséges, ha a halálra gondolunk.”

Semmitmondóan üres, ám mégis mélyeszántó szöveg, pimasz és szemtelen.

Peter Handke a leírásokkal és az ismétlésekkel zsonglörködik. Banális látvány, észlelés indít el benne mondatsorokat, az élmény megörökítésének precizitását hajszoló leírást, és a visszatérések, ismétlések általi megerősítést, ami apró semmisségeket növel eposzi emelkedettségbe, mint például a szentjánosbogarak rajzását, a denevérek röptét, vagy éppen a tavaszi mennydörgést. Mintha a semmisségek poétájának írásait olvasnánk.

A Nobel-díjas Elfriede Jelinek nem igazán győzött meg *A Halál és a Lányka* című Hófehérke-parafrazisával, lyukas mogyoróként csörög a történet, a dialógus monoton és statikus. Nem kevésbé didaktikus, nem nekem való.

Friederike Mayröcker olyan írótypus, amely képtelen írás nélkül létezni, a folyamatos írás, legyen az akár napló, vagy töprengések lejegyzése, a grafomániáját élteti. Jó-e ez az olvasónak? A szerző irodalomkritikai pozicionálásából következtethetően bizonyára az, magam is élvezettel olvastam és szemezgettem naplólapjaiból: „...újra és újra felteszem magamnak a kérdést, az íráskábulat kellős közepén: ugyan hová vezet ez az egész, mi ennek az írásnak az értelme vajon 1 pár év múlva úgyis minden feledésbe merül, elvész, az összes könyvet, amit írtam, már rég felvásárolnak majd, minden, de minden semmivé válik, minden hiába, minden hullám, minden lélegzetvétel, minden villám gondolat, mintha nem is léteztek volna, könyveim potomon áron eladták, kiteszították a piacról, azt hiszem, én magam sem léteztem soha.” Ontológiai elmékedések konyhai följegyzéseknek álcázva. Régtől tudjuk, a mindennapi semmisségek nélkül nem léteznének a nagy misztériumok sem, vagy fordítva. Handke és Mayröcker erre játszik rá írásaiban, az előző sajátos eszközeivel közvetlenül, az utóbbi is direktbe, de szűrőként közbeiktatja a nyelvtörténetet, a nyelvfilozófiát és a nyelvésztétikát. Mértékkel, ettől lesz olvasmányos a naplója. Izgalmas, hogy a napló számára nem a felidézés, hanem részben a feledés műfaja. Írja: „elmerültek a feledés áramában, a kifolyók áradatában, mint hegycúcsról lezúduló morajló esések, folytonos hősínű vízforgatag stb.” Alkalmasszó ez a stb., minden benne van, amit el kellene mondani, és mindaz, amit képtelenség leírni. Ebből eredően változik át a LÉPÉSMŰKÉNT megélt élet ÍRÁSMŰVÉ.

Vele szemben rendkívül izgalmas Josef Vinkler *A fügeárus-asszony fia* című munkája, amiben cselekmény és történet alig több van, mint a világűr mélyén dokkoló fekete lyukban. Vinkler leíró természetű szerző, miként Handke. Bombitz írja, „élményművész”, aki a leírásra összpontosít. Módszertelen élveztem a vatikáni élményeire fókuszált írását, amiben az élménybeszámoló a japán turisták önfotózó gesztusával szemben verbálisan jelenik meg, elevenen kígyózik a katolicizmus szentsége és a hétköznapok profanitása között, olykor a blaszfémia határát feszegetve. Mintha erre a tartalomra fűzte volna föl a szerkesztő Raoul Schrott *Az angyalok neme, a szentek mennyországja* című szövegét. Schrott imádja a tőle időben és térben távol álló helyeket és dolgokat. Az itt közölt angolgráfiaja is hatalmas intervallumot jár be az ókortól előrefelé, az ismeretlen irányába haladva. Fizikailag

is halad, utazik, leveleket fogalmaz szerelmének, ami voltaképpen egy breviárium, tele mitológiával, etimológiával és az angyaltan részletező ismertetésével.

A gyűjtemény címét Christoph Ransmayr *Ragyogó pusztulás – víztelenítési projekt avagy a lényeg felfedezése* adta. A történet hideg fejjel előadott forró disztópia, amelyben az Új Tudomány hívei úgy próbálják megoldani a fölgülemlett kulturális, civilizációs, gazdasági, környezetvédelmi és egyéb, az ember által okozott globális problémákat, hogy humánus módon megszüntetik az emberiséget. Ez a humánus mód, hogy sivatagban épített hatalmas terráriumokba juttatják az önkéntes egyedeket, ahol a hőség alig két nap alatt végez velük – a víztelenítési projekt végén „visszatérnek” teremtő Naphoz. A szabadvers formájára tördelt prózaszöveg négy szemszögből bontja ki a szerzőnek a jelenre irányuló iróniáját, és a víztelenítő eljárás apológiáját. A projekt méltatója szerint az ember „*Túl sok mindent tévesztett össze: / kultúrát a civilizációval, / technikájának vak fejlődését / a haladással, / ideológiát a tudattal, / végül uralmat a renddel / és így tovább*”. Az embert gőgössé tette az evolúció, elhitette vele, hogy ő a világ ura. A fehér ember „Elnyújtózott, elterpeszkedett / a tőle idegen kultúrák hátán, / és saját civilizációjának nyersanyagává / és építőköveivé nyilvánította az ideget”. Intellektuális, ismereteket görgető, érvelő szöveg, ami folyamatos feszültségben tartja az olvasót.

Robert Menasse énelbeszélése, *Egy ínséges tél vége* vezeti fel az osztrák prózairodalom identitáskereső vonulatát, a mit is jelent osztráknak és nem osztráknak lenni, mekkora terhet jelent az országra és lakóira nézve a náci múlt kérdésein túl, például a nyelvi kódváltás identitásképző hatásának megértése, lenyűgöző narráció keretében. Újabb szerkesztői bravúr, hogy ezt a felvezetést a Tel-Avivban született, de gyerekkorától Bécsben élő Doron Rabinovici *Máshol* című regényének részlete követi, központjában a zsidó mint idegen identitás kérdésével, de általában az identitás problematikájával, amiről a szerző azt állítja, az identitás önmagában csak konstrukció, a társadalmi körülmények és az egyéni alkat függvényében folyamatosan változó, tehát átmeneti. Hősét, akit az életrajzi adatok említése révén az elbeszélővel azonosíthat, egyebek közt a következőképpen jellemzi: „*Rosen arról volt ismert, hogy németül, héberül, angolul és franciául egyformán csiszoltan tud fogalmazni. Sokakra azzal is hatással volt, hogy olvas olaszul és spanyolul, és ért arabul. Egyesek azt rebesgették, hogy tézisei és teóriái valójában csak azoknak a gondolatoknak a fordításai, amelyeket itt-ott felcápipt. Export-import kereskedést űz akadémiai eszmékkal. Profitál abból, hogy jön-megy a kontinensek és kontinuitások, a vallások és régiók között. De nem a világ iránti nyílt érdeklődés űzte. Sugallatait és sejtéseit a félelem táplálta. Ethan bizalmatlan volt a civilizációkkal és ideológiákkal szemben. A törésvonalak mentén írt.*” Szinte rapszodikusán ódzkodik mindentől, amit rövid izraeli látogatása során tapasztal, a sívár temetőt, a jajveszékésre hasonló kántálást, a férfiak izgágaságát, az ortodoxok hitbuzgóságát zavarónak érzi, és ironikus gondolatok sorát fűzi hozzájuk, hogy komolyan is feltegye a kérdését: „*Mit jelent az, hogy valaki izraelinek érzi magát?*” A pergő, de lényegében semmis események forgatagában olyannyira fontossá, és egyben lényegtelené minősül a származás és az identitás kérdése, hogy már csupán az irónia prizmáján érdemes vele foglalkozni, véli az elbeszélő: „*Minden sandítás a nő dekoltázsába: kultúrák dialógusa. Minden szemezés: hozzájárulás a múlt feldolgozásához.*”

Ausztriában nem csupán osztrákok írnak németül, hanem, miként Bombitz jelzi, cseh, lengyel, orosz, bolgár, iráni, koreai, japán származású alkotók is. Tegyük hozzá, az egykori török és jugoszláv vendégmunkások leszármazottai, meg miként fentebb láttuk, zsidók, meg bizonyára más népek képviselői, akik sajátos határhelyizetbe kerültek a nyelvi és kulturális kódváltás során. Vladimir Vertlib hatványozottan is. Szentpéterváron született, családja Izraelbe emigrált, majd onnét egy év múltán Ausztriába, onnét Hollandiába, visszasza Izraelbe, utána Rómába, vissza Bécsbe, végül az Amerikai Egyesült Államokba. Onnét

toloncolták vissza a familiát Ausztriába. Ebből kifolyólag talán nem is különös, hogy Vertlib elutasítja maga és egyéb nyelvváltók „migráns”-megnevezését, a származással, az örökölt kultúrkör lenyomatával szemben a nyelvben létet jelöli meg identitásmeghatározóként. Egy, nem ebben az antológiában, hanem egy tanulmánykötetben olvastam elgondolkodtató sorait a migráns lét mibenlétéről, miszerint: *„a számkivetettség [...] nemzetközi fenomén. S mint ilyen, szélsőséges formája és foka annak az idegenségnek és identitásvesztésnek, amely egész korunk egyik jellemző sajátossága. Lehet valaki számkivetett (exiláns) anélkül, hogy valaha is elhagyta volna szülőföldjét. A száműzöttség eme globális aspektusának felmutatását a kortárs művészet egyik legfontosabb feladatának gondolom. [...] ... a többnyelvűség nemcsak nyereséget jelent, hanem redukciót és veszteséget is, [...] mindig léteznek peremvidékek, ahol az ember menthetlenül monoglott, vagy majdnem monoglott marad.”* Így teljesen érthető, hogy az antológiába a *Tranzitállomások* című szövege került be. A történetben az önelbeszélő, 10–11 éves kisfiú az Olaszországban tartózkodó család elé tárja, hogy meglopták, miközben a bajban lévő orosz honfitársnőjén kívánt segíteni. A família válaszút elé állítja, hol kíván élni a továbbiakban, hiszen anyja szerint migránsként gyakorlatilag törvényen kívüliek, jogtalanok, és valami módon ráncba kellene szedniük életüket. A gyermek elé tárják a lehetőséget, maradnak Olaszországban, vissza Izraelbe, vissza Ausztriába, el Latin-Amerikába. A srác egyebet se szeretne, mint olvasni valamit, és éhségét csillapítani.

Az ugyancsak Szentpéterváron született Julia Rabinovich a transz- és multikulturalizmus szellemében alkot, nyelvi kofferrel megpapolva, ám múltját a szovjet-orosz tapasztalatok terhelik. A bolgár Dimitré Dinev is befutott osztrák szerző, műveit gyakran fordítják. Témája a migráció, a nyelvváltás és a nyelvtelenség, a hazát cserélők eltökéltsége. Érdemes lenne velük részletesebben foglalkozni, de az már nem férne bele ebbe a könyvismertetőbe, miként a továbbiak művei sem, amelyek a krimi műfaja köré szerveződnek. A krimi eredeti olvasás helyett eleve tolmácsolhatatlan, a nyelvközpontú elbeszélések közvetítése lehetetlen: avagy vagy mindent, vagy semmit. Viszont ki ne hallott volna az osztrák krimiről? A mostani antológia ráadásul a krimi paneljeit megbontó, de mégis a műfaj vonzásában maradó alkotásokkal is a téma felé terelgeti az olvasókat.

Werner Koplek tapasztalt szerző, az *Őrültek, szemtanúk – Krónika* című munkája szövegmontázs, amelynek expozíciója rabul ejti az olvasót, és nem engedi el, amíg a történet össze nem áll a fejében. Az eseményeket bonyolítja, hogy menet közben a történet szerzője is eltűnik, a titkosrendőrség, vagy egy kurva, vagy drogdílerék áldozatává válik, bár meglehet, hogy mindössze elaludt írás közben, de végül maga veti föl a kérdést: *„– miután elbőbiskolt saját irományainak olvasmánya fölött – kizökkenti a személye után folytatott nyomozásból. Réveteg tanakodás közben, hogy akkor ő most egy figyelmetlen olvasó, vagy pedig egy unalmas szerző-e...”* Antonio Fian kétségtelenül nem unalmas szerző. A *Polükratész-szindróma* című írásából ítélve semmiképpen sem az. Egy évtizedeken keresztül publikáló rovatvezetőről joggal föltételeznék az ismeretlen olvasó, hogy esetleg száraz, sótlan és humortalan. Pedig ellenkezője, miként ennek a regényének a részletéből is kitűnik, vérbeli narrátor az irónia és az önirónia, és nem utolsósorban a humor palettájáról ecsetelő.

Wolf Haas detektív- és szerelmi regények egyaránt sikeres szerzője, csavaros gondolkodásmódja a történetfűzésen kívül a szöveglogikán belül is érvényesül. Egyike az osztrák sikerszerzőknek a magyar olvasóközönségnél: magádetektív-történetei sorra olvashatók magyarul is. Számomra talán éppen az ő története (*Milyen volt az idő 15 évvel ezelőtt?*) az antológia legizgalmasabb darabja. Egy fiktív interjú, amit az Irodalmi melléklet készít a szerzővel. A kérdező és az író úgy beszélnek egy múról, hogy azt az olvasó nem ismeri. Az Irodalmi melléklet nevében kérdező akár a szóban forgó könyv kiadója, szerkesztője, vagy bár kritikus is lehetne, annyira bennfentes a témában, a válaszadó Haas pedig szívesen

mond ellent az alapos elemzésből levont következtetéseknek. A párbeszéd remek olvasmányra terebélyesedik. Az interjú készítője fölveti például, hogy a szerzők nem szeretik, hogy az újságokban a recenzensek már előre elmesélik a taglalt regény tartalmát, mire a szerző a következőképpen reflektál: „*Emiatt nem írok én több krimi. Ott tényleg zavaró egy kicsit, ha már előre mindent tudni lehet. Normális könyveknél viszont inkább segítségnek látom. Csapatmunkának. A fűszöveg meg a kritikusok előre elmondják a történetet, az író pedig az apró betűs részekre koncentrálhat.*” Hiszen, végtére éppen ezek az „apró betűs” részek az igazán fontosak az irodalomban, ahol a „mit mond” kérdését a „hogyan mondja” teljesíti ki, vagy helyettesíti, tenném hozzá. Haas radikálisabb, úgy véli, éppen ezek az apró betűs részek, vagyis a legalaposabban átgondolt textusok a legunalmasabbak az olvasó számára. Amennyiben az Irodalmi melléklet kérdezője helyében lehettem volna, bizonyára nem hagyom ki a kérdés lehetőségét, miszerint az irodalom peremműfajaiban miért éppen a megírás mikéntje a mérvadó, a krimiben, a sci-fiben, a fantasyben, a pornóban, és ezek soft és hard boliled verzióiban egyaránt? Stephen King kijelentése jut eszembe, amivel olvasásra buzdít: olvasson mindenki, bármit, klasszikust, kortársat, peremirodalmat, egészen a szakácskönyvig. Megfordítanám a tézisét: ezeket az olvasmányokat csupán színvonalas minőségben szabad olvasni, nem betűk sorozataként, hanem olyan betűk sorozataként, amelyeket az apró betűk fölött tépelődő szerző rakott az általa (ideiglenesen) véglegesnek tekinthető helyére?

Arno Geiger Annát nem elfelejteni! írása nőkről szól, de nem gender-szöveg. A jelen társadalmáról beszél, amelyben mindenkinek meg kell találnia önmagát és létfenntartásának módját. Legyen az olyan, amilyen, és annak a tudatával kell együtt élnie, hogy ez a feladat bezzeg utódjai esetében se módosul.

Daniel Kehlmann önmaga abszurdságában láttatja a világot. Írásának (*A legtávolabbi hely*) hőse hivatalnok, aki számos XX. századi megjelenítéséhez hasonlóan egyszer jut el az öt főlzabadtató körülmények közé, földata lenne, ami az olaszországi utazás ára, de nem törődik vele, se a várható retorziókkal, semmi se aggasztja, megmártózik a tengerben, majdnem belefulladt, és ez az élmény kelti benne a revelációt: minél távolabb innét! Elhagyja Olaszországot, a szállodát, a szakmai értekezletet, ingóságait és ingatlanját, vélhetően önmagát is hátrahagyván a tengeri mártózás élményében.

Thomas Glavinic sokoldalú és gazdag tematikát mozgó szerző, az antológiába a világ abszurd kiüresedését megjelenítő *Éjszakai műszak* című írásával került be. A maga módján apokaliptikus történetnek mindössze egyetlen szereplője van, ugyanis eltűntek a Földről az emberek. Legalábbis Bécsből, de kiderül, Ausztriából is, sőt Németországban, Szlovéniában, Magyarországon sincsen egy teremtet lélek se. A természetben nincsenek madarak, az állatkertben se állatok. A telekommunikáció összeomlott, viszont áram, üzemanyag van. És mérhetetlen a csönd. Jonas, az egyedüli élőlény a környéken, először csodálkozik, mert az előző napi újságban nem találja nyomát, hogy valami készült volna, a tévé, a rádió, az internet nem működik, így nincs információja, hogy a többiek valami elől elmenekültek, vagy elrabolták őket az úrlények, vagy valami. Minden lehetséges válasza badarság. Magányában pánikba esik, kést vesz magához, hogy szembeszegüljön a nem létező fenyegetéssel, egészen pontosan a kiürültséggel. Kétségbeesetten autózik országokon át, mindenütt nyomot hagy maga mögött. Végül Magyarországra érkezik – újabb szerkesztői bravúr –, a magyar ajkú olvasó számára készült osztrák irodalmi válogatás legutolsó bekezdése éppen Magyarországot idézi szövegbe: „*Magyarországon sem talált egyetlen lelket sem.*”

Elment egészen Zalaegerszegig. Onnét a gyorsforgalmi úton indult vissza Ausztria felé. Heiligenkreuznál lépte át a határt. Az az abszurd érzése támadt, hogy ismét otthon van.”

Valóban abszurd érzés egy teljesen kiüresedett világban.

Itt a vége a szövegvilágnak, amit Bombitz Attila patikamérlegen adagolva tett az olvasó asztalára. Bevezető tanulmányában kategorizálta a szerzőket és műveket, de a képalkotáshoz el kell olvasni az antológiát az első betűtől az utolsóig. Ígérem, az olvasással töltött egyetlen perc se idővesztés.

„Az elmúlt huszonöt év osztrák prózairodalmáról bizvást elmondható: különböző generációk kölcsönös együttműködésének köszönhetően immáron együtt olvasható – azonos megítéléssel – egykori reformirodalmár, leíró életművész, kultúra- és nyelváltató szerző és történetmesélő. Bevezető tanulmányunkban a mai osztrák prózairodalomnak ezt a sokszínű együttállását, beszédmódbeli gazdagságát és elbeszélői akribiáját kívántuk bemutatni. A magyar olvasón a sor, hogy kíván-e beavatódni, hagyja-e magát megérintetni ezzel az egyszerű közeli és ismerős, távoli és idegen osztrák jelen idővel” – írja a szerkesztő-válogató.

Nincsen mit hozzátennem. Remek munka.

(Szerkesztette, válogatta és az előszót írta Bombitz Attila. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2016)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

N Y O M D A K E T K E C S K E M É T

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap